

**ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

ГРОМОВА Ольга Миколаївна

УДК 346.548: 351.746

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Д и с е р т а ц і я
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник
ДЕРЕВ'ЯНКО Богдан Володимирович,
доктор юридичних наук, доцент

Кривий Ріг – 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Розвиток вчення про економічну безпеку суб'єктів господарювання	12
1.1. Поняття й основні складові економічної безпеки суб'єктів господарювання	12
1.2. Правовий аналіз загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання	26
1.3. Правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання в зарубіжній практиці і законодавстві	42
Висновки до розділу 1	65
РОЗДІЛ 2. Правова регламентація забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання	72
2.1. Державне регулювання у сфері забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання	72
2.2. Самозабезпечення суб'єктами господарювання захисту економічної безпеки	90
2.3. Взаємодія суб'єктів господарської діяльності з правоохоронними органами при забезпеченні захисту економічної безпеки	100
Висновки до розділу 2	115
РОЗДІЛ 3. Структура господарсько-правового механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання	119
3.1. Державна і комунальна власність на основні засоби стратегічних підприємств як найважливіший елемент забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання	119
3.2. Державний нагляд і контроль як гарантії права суб'єктів господарювання на економічну безпеку	134
3.3. Сертифікація в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання України	153
Висновки до розділу 3	164
ВИСНОВКИ	171
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	180
ДОДАТКИ	199

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

№	скорочення	значення
1.	ВР України	Верховна Рада України
2.	ГК України	Господарський кодекс України
3.	ДСО	Державна служба охорони
4.	ЄС	Європейський союз
5.	ЗМІ	Засоби масової інформації
6.	КМУ	Кабінет Міністрів України
7.	КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
8.	МВС	Міністерство внутрішніх справ
9.	НПА	Нормативно-правовий акт
10.	ОВС	Органи внутрішніх справ
11.	РФ	Російська Федерація
12.	СБУ	Служба безпеки України
13.	СНД	Співдружність незалежних держав
14.	СПД	Суб'єкт підприємницької діяльності
15.	США	Сполучені штати Америки
16.	ЦК України	Цивільний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні законній роботі суб'єктів господарювання, їх економічній безпеці загрожує значна кількість небезпек. Вони різняться за методами і формами, застосовуваними ресурсами і способами вчинення – від швидкого фізичного нападу до складного багаторічного планомірного тиску через незаконні дії всередині підприємства та його керівних органів, за межами підприємства, з використанням можливостей державних адміністративних та судових органів. У другому випадку втрати суб'єкта господарювання, як правило, є набагато більшими і можуть призвести до його ліквідації або зміни власника. Протидія цьому може проходити у вигляді профілактики та безпосереднього усунення чи мінімізації наслідків. Реалізовувати заходи із протидії можуть власні служби безпеки суб'єктів господарювання та спеціалізовані професійні служби – Державна служба охорони МВС України або недержавні суб'єкти господарювання, що професійно на основі договорів за плату захищають економічну безпеку інших суб'єктів господарювання.

Регулюють правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання окремі норми Цивільного та Господарського кодексів України, Законів України «Про охоронну діяльність», «Про основи національної безпеки України», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», підзаконних нормативно-правових актів, які містять колізійні норми.

У 2003 році Україною був підтриманий модельний закон СНД про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність, окремі норми з якого можуть бути імплементовані до українського законодавства. Проте робота з аналізу ефективності модельного закону сьогодні не проводиться.

Враховуючи вищевказане, проблеми правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання особливо актуалізуються. Вирішене в дисертаційному дослідженні завдання полягає у комплексному дослідженні правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Його розв'язання має суттєве значення для теорії господарського права та процесу.

Теоретичні проблеми правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, регулювання господарської діяльності недержавних служб охорони, надання ними послуг суб'єктам господарювання із захисту їх економічної безпеки були предметом розгляду дисертаційних та монографічних досліджень радянських, українських, російських та інших зарубіжних вчених з різних галузей права, таких як: Л. І. Абалкін, Ж. Бержє, А. І. Берлач, В. А. Богомолів, М. П. Денисенко, С. А. Єрохін, А. О. Заїчковський, О. І. Захаров, Т. М. Іванюта, О. А. Кириченко, С. М. Лаптев, Т. Ларссон, К. Нодмен, Ф. Петітвілль, П. Я. Пригунов, В. К. Сенчагов, В. С. Сідяк, Н. П. Шмельов, В. І. Ярочкін та ін.

Із названих та інших вчених абсолютна більшість присвячувала дослідження подоланню у більшій мірі технічних та економічних проблем захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Окремі питання деяких елементів механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання частково ставилися у роботах вчених-господарників, зокрема О. А. Беяневич, А. Г. Бобкової, О. М. Вінник, О. П. Віхрова, С. М. Грудницької, Б. В. Дерев'янка, О. Р. Кібенко, В. К. Мамутова, Б. Г. Розовського, Ю. О. Серебрякової, Г. В. Смолина, І. В. Труша, О. А. Устименка, М. Л. Шелухіна, В. С. Щербини, О. Х. Юлдашева та ін. Проте лише загальні в цілому правові проблеми залишаються малодослідженими, особливо з точки зору науки господарського права.

Наведене вище й зумовлює актуальність і доцільність дослідження за темою дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри господарського та екологічного (цивільного та господарського) права Донецького юридичного інституту МВС України за темами «Захист прав суб'єктів господарювання від посягань на їх економічну безпеку» (держреєстрація № 0113U004007) і «Господарсько- та адміністративно-правове регулювання відносин у сфері забезпечення якості» (держреєстрація № 0113U004008), у межах яких авторкою самостійно проведено дослідження господарсько-правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, зроблено пропозиції до удосконалення господарської практики і законодавства.

Мета і задачі дослідження. *Метою дослідження є проведення теоретичного узагальнення і пропозиція механізму удосконалення правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, відповідного законодавства та практики його застосування.*

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі *задачі*:

визначити поняття та складові економічної безпеки суб'єктів господарювання;

здійснити правовий аналіз загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання;

розкрити правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання в зарубіжній практиці і законодавстві;

виявити недоліки нормативно-правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання у сучасних умовах та розробити відповідні пропозиції щодо їх усунення;

висвітлити державне регулювання у сфері забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання;

розкрити сутність самозабезпечення суб'єктами господарювання захисту економічної безпеки;

запропонувати шляхи підвищення взаємодії між внутрішніми службами безпеки, МВС та іншими державними правоохоронними органами, суб'єктами господарювання, що надають послуги з охорони;

обґрунтувати структуру господарсько-правового механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Предмет дослідження – правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становили сучасні методи пізнання, що застосовуються в юридичній науці: діалектичний, зокрема дедуктивний та індуктивний методи, аналітико-синтетичний, порівняльний, формально-логічний, статистичний, історичний, логіко-семантичний та інші. За допомогою логіко-семантичного методу було надано визначення головним категоріям та явищам, що досліджувалися у роботі. Застосування діалектичного та аналітико-синтетичного методів дозволило визначити та класифікувати загрози економічній безпеці суб'єктів господарювання, зробити пропозиції з удосконалення законодавства, що визначає правовий режим майна суб'єктів господарювання, економічна безпека яких потребує захисту. Порівняльний та історичний методи дозволили дослідити законодавство і правову практику в часі і просторі, аналіз еволюції поглядів законодавця на захист економічної безпеки, провести порівняння й узагальнення досліджуваних явищ та процесів, що відбуваються при державному нагляді і контролі захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, виявити недосконалості вітчизняного законодавства. Методи прогнозування та моделювання дозволили сформулювати пропозиції щодо розвитку законодавства та правової роботи під час самозабезпечення суб'єктами господарювання захисту економічної

безпеки, організації взаємозв'язку між різними суб'єктами, що забезпечують захист економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вищезазначених авторів, а також радянських, українських та російських юристів, економістів, управлінців, у числі яких: О. М. Вінник, С. Ф. Демченко, Р. А. Джабраїлов, Г. Д. Джумагельдієва, С. Е. Жилінський, Д. В. Задихайло, О. Р. Зельдіна, О. Р. Кібенко, В. С. Мартем'янов, В. С. Мілаш, Н. О. Саніахметова, О. П. Подцерковний, В. В. Резнікова, Б. Г. Розовський, В. Я. Тацій, О. В. Шаповалова та ін.

Емпіричну основу дослідження склали нормативно-правові акти України та зарубіжних країн, статистичні і довідкові матеріали, законопроекти щодо вдосконалення законодавства про захист економічної безпеки, недержавні служби охорони, практика діяльності служб безпеки суб'єктів господарювання, інструктивні та інші матеріали правозастосовної практики відносно господарсько-правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, що було здійснено з позицій господарсько-правової науки, і на основі якого обґрунтовано нові наукові положення і розроблено нову наукову концепцію, покликану сприяти комплексному вдосконаленню відповідного законодавства і практики його застосування. Наукова новизна результатів дослідження полягає у наступному.

Уперше:

запропоновано створення на рівноправних партнерських засадах державно-громадського органу з координації питань із розробки стандартів в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання;

на основі аналізу історичного досвіду та сучасного господарського законодавства запропоновано внести до Закону України «Про охоронну

діяльність» та до Ліцензійних умов провадження охоронної діяльності положення про те, що утворення (заснування) недержавної охоронної служби можливе лише громадянами України та/або суб'єктами господарювання - резидентами України;

визначено поняття «самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання»: самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання – це комплекс заходів, здійснюваних безпосередньо самими суб'єктами господарювання або іншими компетентними недержавними структурами, та спрямованих на забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання шляхом ліквідації або мінімізації ризиків і загроз його діяльності;

Удосконалено:

визначення головної мети системи економічної безпеки суб'єктів господарювання як забезпечення стійкого функціонування цих суб'єктів та запобігання загрозам їх безпеці, захист законних інтересів суб'єктів господарювання від протиправних зазіхань, недопущення примусового припинення права власності на майно, необхідне для здійснення статутної діяльності, розголошення, втрати, витоку, спотворювання та знищення конфіденційної інформації, порушення роботи технічних засобів;

класифікацію охоронних служб за ступенем ризику їх діяльності;

поняття «приватна детективна діяльність», яке пропонується визначити як вид підприємницької діяльності, пов'язаної з наданням на платній договірній основі відповідних послуг громадянам і суб'єктам господарювання із метою захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів;

положення щодо закріплення у законодавстві критеріїв, які б визначали особливості об'єктів державної та комунальної власності, що впливають на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки;

класифікацію відносин між суб'єктами охоронної діяльності та органами ліцензування, контролюючими та правоохоронними органами;

Дістало подальшого розвитку:

напрямки забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, а саме: 1) профілактика та 2) безпосередній збір, обробка та використання інформації про конкретних приватних осіб або суб'єктів господарювання;

класифікація видів приватної детективної діяльності та класифікація груп завдань, вирішення яких необхідне для сталого функціонування суб'єктів господарської діяльності;

положення щодо організації захисту комерційної таємниці суб'єктами господарювання;

визначення факторів, які впливають на структуру служби безпеки суб'єкта господарювання та її чисельність;

аргументація доцільності розширення компетенції недержавних служб безпеки у частині захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання в частині надання співробітникам недержавних служб охорони права використання вогнепальної зброї, доступу до державних реєстрів, у тому числі реєстрів МВС України тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що пропозиції відносно правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання мають слугувати підставою для вдосконалення чинного законодавства. Результати дослідження використані у практичній діяльності ТОВ «Група компаній «Правовий Фундамент»» (довідка від 13.03.2015 р. № 19/2). Положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі під час викладання навчальних дисциплін «Економічна безпека суб'єктів господарювання» та «Господарське право» й у практичній діяльності Донецького юридичного інституту МВС України (довідка від 17.03.2015 р. № 387).

Деякі положення, висновки та пропозиції, викладені у дисертації, мають дискусійний характер і можуть становити основу для подальших наукових досліджень.

Особистий внесок здобувача. У дисертації викладено наукові результати, одержані особисто автором під час науково-дослідних робіт упродовж 2012–2015 рр. Дослідження виконано самостійно. У статті, написаній у співавторстві із Л.В. Лефтеровим авторці належить ідея роботи, визначення складових головної мети системи захисту економічної безпеки й окремих складових захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи було оприлюднено й обговорено на наукових конференціях: VI міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання господарського права : забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності» (м. Донецьк, 2012); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання економічної безпеки України» (м. Харків, 2013); міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього» (м. Дніпропетровськ, 2015); міжнародній науково-практичній конференції «Право, суспільство і держава: форми взаємодії» (м. Київ, 2015); міжнародній науково-практичній конференції «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 2015); круглому столі «Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні» (м. Харків, 2015); міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Шості економіко-правові дискусії» (м. Львів, 2015) та ін.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження опубліковано у 5 основних наукових працях у фахових виданнях (у т.ч. в 1 науковому періодичному юридичному виданні іншої країни – Республіки Молдова). Результати дослідження висвітлено також у 7 додаткових друкованих працях, представлених тезами доповідей на конференціях і круглому столі, які належать авторці особисто.

РОЗДІЛ 1

РОЗВИТОК ВЧЕННЯ ПРО ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Поняття й основні складові економічної безпеки суб'єктів господарювання

Однією із важливих умов сталого розвитку суб'єктів господарювання у ході ринкових перетворень в Україні, формування високих кінцевих результатів виробничо-господарської діяльності є наявність ефективної системи забезпечення їх економічної безпеки.

Зміна економіки під впливом ринкових механізмів відокремила систему економічної безпеки суб'єктів господарювання в особливий об'єкт управління. Питання економічної безпеки суб'єктів господарювання проявилися найменш розробленими у юридичному плані – як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Багато українських підприємців до останнього часу не розуміють і недооцінюють ступінь важливості цієї проблеми, не мають чітких уявлень про те, що повинно стати об'єктом захисту від конкурентів, недружніх елементів і злочинних організацій.

На тлі відсутності цілісної, концептуально вивіреної стратегії з безпеки, слабкої законодавчої бази, невідпрацьованості дієвих механізмів захисту суб'єктів господарювання, проблеми їхньої економічної безпеки в ринкових умовах набувають особливої актуальності.

У сучасній науковій літературі поняття «економічна безпека» досить часто виводять безпосередньо із більш загальної категорії – «безпека». Проблема забезпечення безпеки сформувалася одночасно зі становленням держави. Давні мислителі, усвідомлюючи цю потребу, присвячували їй свої наукові трактати: наприклад, Жан-Жак Руссо, який написав ще двісті років

тому, що турбота про самозбереження і безпеку є найважливішою з усіх турбот держави. Безпека в початковому і в загальному сенсі слова – це «стан, при якому не загрожує небезпека, є захист від небезпек». Але для підприємства функціонувати без небезпек неможливо. Небезпеки, проблеми і складнощі можуть бути у певній мірі корисними, відіграючи мобілізуючу роль для підприємства [1, с. 214]. Тільки через проходження через випробування економічної конкуренції підприємства досягають своїх цілей на ринку. Вони вимушені постійно здійснювати захист своєї економічної безпеки. І завдяки власній захищеності підвищується рівень економічної безпеки держави. У сучасному світі нації і держави відчують власну вразливість пере дією не тільки інших країн або їх об'єднань. У самостійну загрозу економічній безпеці зростає діяльність окремих транснаціональних корпорацій та банків, що може підривати економічний суверенітет окремих держав [2, с. 120]. А економічна безпека окремих вітчизняних суб'єктів господарювання та їх об'єднань може бути ще більш вразливою від діяльності ТНК та банків-монополістів.

Економічна безпека є однією з важливих складових елементів національної безпеки, відображаючи причинно-наслідковий зв'язок між економічною міцністю країни, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою [3, с. 8]. У цьому контексті економічна безпека держави формується із безпечної та комфортної діяльності низових ланок її економіки – окремих підприємств.

Питання забезпечення економічної безпеки в дослідженнях радянського періоду практично не розглядалися, хоча захист державної власності на засоби виробництва визначався на законодавчому рівні. Такі дослідники економічної безпеки, як Л. І. Абалкін, Н. П. Шмельов розглядали проблему із загальнодержавних позицій в рамках соціалістичного ладу [4, с. 215]. Питання забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання з точки зору господарського права, на жаль, ще й до сьогодні зазвичай залишаються поза увагою дослідників.

На сьогоднішній день питання про економічну безпеку суб'єктів господарювання є дуже актуальним. Адже в останні роки в країні проводилося багато реформ, які змінили суть і принципи всієї економіки держави. Не зважаючи на це рівень забезпечення безпеки підприємства та принципи його реалізації відстають у розвитку за економічним піднесенням держави.

У даний час головну загрозу для економічної безпеки підприємця складає група внутрішніх та зовнішніх чинників, таких як: недостатня налагодженість державно-правового забезпечення, низький рівень добросовісної конкуренції серед суб'єктів господарювання, криміналізація суспільства у сфері економіки та інші фактори. Вказані проблеми, створюють потенційну загрозу національним інтересам. У цьому і полягає актуальність даного дослідження.

Вважаємо, що шлях вирішення даних питань можна побачити в постійному спостереженні та оцінці ступеня їх впливу на економіку країни. У свою чергу, держава повинна розробляти і вводити в дію ефективні заходи зі знищення даних факторів.

У світовій економічній науці поняття економічної безпеки не використовується. В Україні та РФ питанню економічної безпеки в останні роки приділяється помітна увага. Серед іншого досліджувалися поняття та критерії правового забезпечення економічної безпеки. У різних авторів саме поняття економічної безпеки, її критерії суттєво відрізняються. Тому однозначне визначення критеріїв знаходиться у процесі наукового пошуку.

Російський вчений А. Іларіонов вважає одним із найважливіших факторів забезпечення економічної безпеки економічну політику [5, с. 42]. Міждержавні відмінності в проведенні економічної політики вчений зводить до різних масштабів участі держави в економічному житті. Основними напрямками економічної політики держави виступають: державне підприємництво; бюджетна політика; грошова політика; валютна політика; зовнішньоторговельна політика. Як бачимо, йдуть пошуки теоретичних

шляхів захисту економіки.

З метою якісного захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання крім точної ідентифікації загроз та правильного вибору вимірювачів їх прояву, необхідно приділити увагу виділенню суб'єктів забезпечення економічної безпеки, які визначають ступінь адекватності оцінки економічної безпеки підприємства, існуючої у виробництві, реальності і комплекс необхідних заходів щодо попередження та парирування небезпеки, відповідних масштабів і характерів загроз.

На відміну від інших видів безпеки економічна безпека сама виступає як родове поняття по відношенню до своїх видів: промислової, фінансової, продовольчої і т.д. Тому суб'єкт забезпечення безпеки підприємства має бути специфічним і водночас здатним захищати життєво важливі економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх загроз [6, с. 11].

Проблеми власної економічної безпеки виникають перед кожним підприємством не тільки в кризові періоди, але і при роботі в стабільному економічному середовищі, комплекс розв'язуваних при цьому цільових завдань має суттєву різницю.

Під економічною безпекою суб'єкта господарювання у своєму дослідженні будемо розуміти захищеність його науково-технічного, технологічного, виробничого, кадрового та іншого потенціалу від прямих або непрямих загроз, які направлені на дестабілізацію стійкої діяльності суб'єкта господарювання. Жодне підприємство не може відчувати себе в економічній безпеці, якщо його продукція не затребувана ринком; жодне підприємство, що виробляє засоби виробництва, не може відчувати себе в безпеці, якщо відбувається тривалий спад у технологічному розвитку країни [7, с. 23]. Безпекою є стан захищеності особистості, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і погроз. Способи захисту економічної безпеки залежать від: виду ринку, масштабів забезпечення, часу реалізації і забезпечення, способу оцінки, рівня досягнення [8, с. 128]. Визначення факторів в якості критеріїв для обрання видів захисту економічної безпеки

суб'єктів господарювання дозволяє останнім на практиці ефективно маневрувати силами та засобами, починаючи із вибору професійної охоронної структури чи власної служби безпеки.

Основними видами загроз економічній безпеці підприємства є: катастрофічні (природні та техногенні), інформаційні, конкурентні, пов'язані з некомпетентністю власника у виробничо-фінансових й інституціональних питаннях, організаційні. Істотну загрозу економічній безпеці фірм становить небезпека захоплення закордонними інвесторами контрольних пакетів акцій провідних українських підприємств [9, с. 21-22]. У такій ситуації вони здатні заблокувати виробництво конкурентоспроможної продукції і не випустити її не тільки на світовий ринок, а й на внутрішній ринок України [10, с. 12]. Можливими варіантами відповіді на такі загрози є створення великих міжгалузевих об'єднань підприємств, здатних захистити як свої економічні інтереси, так і інтереси держави [11, с. 5-7].

Для суб'єкта господарювання оцінка економічної безпеки важлива, у першу чергу, тому, що їх активно задіяний потенціал є визначальним стабілізуючим фактором антикризового розвитку, гарантом економічного росту і підтримки економічної незалежності та безпеки країни. Його втрата сполучена з важко передбачуваними наслідками деіндустріалізації держави, в якому багатогалузева складно інтегрована індустрія (на противагу регіональному відокремленню ресурсно-сировинних галузей і тенденціям роз'єднання таким чином єдиного економічного простору) є одним із найсильніших засобів зміцнення його єдності.

У режимі сталого функціонування суб'єкт господарювання при вирішенні задач своєї економічної безпеки акцентує головну увагу на підтримці нормального ритму виробництва і збуту продукції, на запобіганні матеріального та фінансового збитків, на недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації і руйнування комп'ютерних баз даних, на протидії недобросовісній конкуренції і кримінальним проявам.

Виробнича сфера дієво працюючого суб'єкта господарювання, якщо

вона вчасно піддається необхідній модернізації, не є джерелом економічного неблагополуччя (економічної небезпеки) як для колективу підприємства і його власника, так і для тих агентів ринку, які користуються продукцією підприємства, тобто його суміжників і споживачів.

У кризові періоди розвитку найбільшу небезпеку для суб'єкта господарювання являє руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного та кадрового) як головного чинника життєдіяльності підприємства, його можливостей. При цьому умови господарювання є такими, що не забезпечують здатність потенціалу до відтворення. Ресурси для цього суб'єкта господарювання можна набувати тільки виходячи з результатів його діяльності (точніше – амортизаційних відрахувань і прибутку), а також за рахунок позикових коштів. Обидва ці джерела інвестицій у кризовій ситуації у підприємства, як правило, виявляються перекритими.

Бізнес в Україні відрізняється складністю, постійним станом боротьби і гострої конкуренції між суб'єктами господарювання. Стійкі «правила» не існують ні для партнерів, ні, певною мірою, для держави.

Суб'єкти господарювання змушені постійно пристосовуватися до недосконалості законодавчої бази, відсутності кваліфікованих працівників, зношеності виробничого обладнання, дефіциту обігових коштів, жорсткої грошової і податкової політики держави, неплатоспроможності партнерів й інших учасників господарських відносин.

Неповне завантаження потужностей, а тому і неефективне їх використання, а тим більше руйнування створеного потенціалу суб'єкта господарювання являють загрозу економічним, матеріальним основам життєдіяльності колективу і суспільства, для підтримки яких він створювався і розвивався.

Види загроз економічній безпеці суб'єкта господарювання катастрофічні (природні та техногенні), інформаційні, конкурентні, пов'язані із некомпетентністю власника у виробничо-фінансових й інституціональних

питаннях, організаційні. Істотну загрозу економічній безпеці суб'єкта господарювання становить небезпека захоплення закордонними інвесторами контрольних пакетів акцій провідних українських підприємств. У зручній для них ситуації вони здатні заблокувати виробництво конкурентоспроможної продукції і не пропустити її не тільки на світовий ринок, а й на внутрішній ринок України.

Економічній безпеці суб'єкта господарювання істотно загрожують також криміналізація всіх сфер життя суспільства, корумпованість чиновників, агресивність мафіозних структур, погрози особистої безпеки керівництва. Ступінь цих загроз залежить від комерційної діяльності, масштабів організацій, що функціонують на ринку.

У цілому економічна безпека суб'єкта господарювання передбачає:

- високу фінансову ефективність, незалежність і стійкість роботи;
- розвиненість і конкурентоспроможність технологічної бази;
- високий рівень організації менеджменту;
- твердий кадровий відбір;
- забезпечення відповідності екологічним стандартам;
- дієвий механізм правового регулювання всіх напрямків діяльності;
- забезпечення інформаційної безпеки роботи;
- гарантії безпеки працівників, а також збереження їх майна та професійних інтересів [12, с. 233].

Рівень захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання пропонується оцінювати на підставі визначення сукупного критерію за допомогою зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які розраховуються за допомогою порівняння (зіставлення) величини загрози економічній безпеці та ефективності заходів щодо її запобігання.

Оцінка рівня економічної безпеки дається через порівняння розрахункових значень показника з реальними величинами, отриманими раніше щодо підприємства, а також (коли це можливо) щодо аналогічних суб'єктів господарювання відповідних галузей економіки.

Після розрахунку впливу функціональних складових на зміну сукупного критерію економічної безпеки здійснюється функціональний аналіз заходів з організації необхідного рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання за окремими складовими в такій послідовності:

1. Визначення структури негативних впливів за функціональними складовими економічної безпеки. Розподіл об'єктивних і суб'єктивних негативних впливів;

2. Фіксація прийнятих превентивних заходів щодо запобігання негативного впливу за всіма функціональними складовими економічної безпеки;

3. Оцінка ефективності вжитих заходів з точки зору нейтралізації конкретних негативних впливів за кожною складовою економічної безпеки;

4. Визначення причин недостатньої ефективності заходів, прийнятих для подолання вже наявних і можливих негативних впливів на економічну безпеку;

5. Виявлення усунених та очікуваних негативних впливів на рівні економічної безпеки, а також тих, що можуть з'явитися в майбутньому;

6. Обробка рекомендацій щодо усунення існуючих негативних впливів на економічну безпеку і запобігання можливої появи нових;

7. Оцінка вартості кожного із пропонованих заходів щодо усунення негативних впливів на рівень економічної безпеки та визначення відповідальних за реалізацію таких заходів.

Оцінка ефективності діяльності відповідних структурних підрозділів суб'єкта господарювання з використанням даних про витрати для запобігання можливих негативних впливів на економічну безпеку та про розміри усуненої та заподіяної шкоди дає об'єктивну (підкріплену економічними розрахунками) панораму результативності діяльності всіх підрозділів (відділів, цехів) з цього питання [7, с. 108].

Організація захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання реалізується за такими основними напрямками:

1. Фінансова складова

Процес організації фінансової складової економічної безпеки суб'єкта господарювання складається з таких етапів:

- 1) аналіз загроз негативного впливу на політико-правову складову економічної безпеки;
- 2) оцінка поточного рівня забезпечення фінансової складової економічної безпеки;
- 3) оцінка ефективності запобігання можливій шкоді від негативних впливів на фінансову складову економічної безпеки;
- 4) планування комплексу заходів із забезпечення фінансової складової економічної безпеки та розробка рекомендацій щодо реалізації цих заходів;
- 5) бюджетне планування практичної реалізації пропонованого комплексу заходів;
- 6) планування корпоративних ресурсів;
- 7) оперативна реалізація запланованих дій у процесі здійснення суб'єктом господарювання своєї фінансово-господарської діяльності.

Ефективність запобігання очевидним і потенційно можливим загрозам (втратам) економічній безпеці суб'єкта господарювання і визначає дієвість діяльності відповідних служб цього суб'єкта;

2. Інтелектуальна і кадрова складові

Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки суб'єкта господарювання складається з таких дій:

- 1) оцінка загроз негативних впливів;
- 2) виявлення причин виникнення негативних впливів для персоналу та інтелектуального потенціалу;
- 3) аналіз поточного рівня забезпечення інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки, планування та управління персоналом, управління кадровим потенціалом;
- 4) планування комплексу заходів з охорони інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки, розробка рекомендацій щодо його

реалізації;

5) бюджетне планування охорони інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки, розрахунок ефективності запропонованих заходів;

6) планування корпоративних ресурсів;

7) ординарне планування фінансово-господарської діяльності підприємства (організації), функціональне планування і планування взаємодії відповідних його підрозділів;

8) оперативна реалізація запропонованого комплексу заходів у процесі діяльності підприємства (організації).

Охорона інтелектуальної та кадрової складових економічної безпеки охоплює взаємопов'язані і водночас самостійні напрями діяльності суб'єкта господарювання. Охорона інтелектуальної складової економічної безпеки не в останню чергу передбачає захист комерційної таємниці суб'єкта господарювання застосуванням особливих способів захисту [13, с. 163-164];

3. Техніко-технологічна складова.

Процес охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки передбачає проходження кількох послідовних етапів.

Перший етап охоплює аналіз ринку технологій стосовно виробництва продукції (збір та аналіз інформації про особливості технологічних процесів на аналогічних підприємствах і нових розробках у цій галузі, а також про технології, здатні здійснити інтервенцію на галузевий технологічний ринок).

Другий етап – це аналіз конкретних технологічних процесів і пошук внутрішніх резервів поліпшення використовуваних технологій.

Третій етап передбачає проведення аналізу товарних ринків за профілем продукції, що виготовляється підприємством, та ринків товарів-замінників, оцінку перспектив розвитку ринків продукції підприємства, прогнозування можливої специфіки необхідних технологічних процесів для випуску конкурентоспроможних товарів.

Четвертий етап – оперативна реалізація плану технологічного розвитку

підприємства в процесі здійснення ним виробничо-господарської діяльності.

П'ятий етап – завершальний. На цьому етапі аналізуються результати практичної реалізації заходів з охорони техніко-технологічної складової економічної безпеки на підставі спеціальної карти розрахунків ефективності таких заходів;

4. Політико-правова складова.

Загальна схема охорони політико-правової складової економічної безпеки суб'єкта господарювання складається з таких типових елементів:

1) аналіз загроз негативних впливів на політико-правову складову економічної безпеки;

2) оцінка поточного рівня охорони політико-правової складової безпеки;

3) планування комплексу заходів, спрямованих на підвищення рівня політико-правової безпеки;

4) відпрацювання конкретних заходів з підтримання на належному рівні політико-правової складової економічної безпеки та практичних рекомендацій щодо їх реалізації;

5) здійснення ресурсного планування;

6) загальне фінансово-господарське планування і планування роботи окремих підрозділів;

7) оперативна реалізація комплексу запропонованих заходів у процесі господарської діяльності.

Реалізуючи цю схему, перш за все детально аналізують загрози внутрішніх і зовнішніх негативних впливів на політико-правову складову економічної безпеки та причини їх виникнення;

5. Екологічна складова.

Проблему охорони екологічної безпеки суспільства з боку суб'єкта господарювання, що виробляє на комерційній основі ту чи іншу продукцію, можна вирішити тільки ретельно дотримуючи національні (міжнародні) норми мінімально допустимого вмісту шкідливих речовин, що потрапляють у

навколишнє середовище, а також екологічні параметри виготовленої продукції;

б. Силова складова.

Організація силової складової економічної безпеки складається з виконання наступного переліку робіт:

1) аналіз загроз негативних впливів на силову складову економічної безпеки відповідно до причин їх виникнення;

2) аналіз рівня організації силової складової економічної безпеки за напрямками, ресурсами, виконавцями, взаємодії та ефективності витрат;

3) прогнозування можливих негативних впливів та очікуваної шкоди від них;

4) розробка рекомендованого комплексу заходів для запобігання можливим негативним впливам;

5) планування бюджету на виконання рекомендованого комплексу заходів і розрахунок очікуваної ефективності від його реалізації;

6) планування відбору та спеціального навчання відповідного персоналу;

7) оперативне планування реалізації пропонованих заходів за ресурсами і виконавцями;

8) практична робота з організації силової складової економічної безпеки [12, с. 23].

Основними причинами виникнення негативного впливу на економічну безпеку суб'єкта господарювання за її силовою складовою є нездатність підприємств-конкурентів досягати переваг методами ринкового характеру, тобто підвищенням якості власної продукції, зниженням витрат на виробництво, удосконаленням маркетингових досліджень ринку, а також кримінальні та некомерційні мотиви одержання громадянами доходів за допомогою шантажу, шахрайства або крадіжки.

Названі спонукальні мотиви можуть зумовити спроби негативного впливу (фізичного та морального характеру) на працівників суб'єкта

господарювання.

Спроби фізичного усунення керівників, вищих менеджерів і головних спеціалістів обумовлюються переважно зіткненням комерційних інтересів суб'єктів господарювання - конкурентів, конфліктами керівництва з кримінальними організаціями (особами), а також політичними мотивами.

Спроби морального тиску на працівників суб'єкта господарювання з метою змусити їх вчинити дії, які завдадуть шкоди економічній безпеці та ефективному функціонуванню цього суб'єкта. Виконавцями таких дій можуть бути представники криміналітету, корумповані чиновники служб безпеки та податкових служб або спеціально найняті для цього люди та організації [14, с. 18].

На підставі викладеного вище постає питання щодо пошуку механізмів вдосконалення правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання. Виходячи з аналізу законодавчої бази щодо економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні, треба вказати на те, що відсутній нормативний акт, яким би регулювалося це питання в повному обсязі. У 2004 році ВР України був підготовлений проект Закону України «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб», який визначав правові, організаційні та управлінські основи функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання всіх форм власності, порядок їх взаємодії з іншими суб'єктами, які здійснюють діяльність із забезпечення безпеки, а також права, обов'язки і гарантії працівників служб безпеки у зв'язку зі здійсненням цієї діяльності [15]. Головною метою закону було надання нормативного врегулювання створення служб безпеки суб'єктів господарювання з метою забезпечення їх функціонування та сталого розвитку. Але на жаль на початку 2005 року даний проект був відхилений ВР України. Пізніше були прийняті інші акти законодавства, аналіз яких буде проведено нижче.

Основним та єдиним джерелом, яке більш якісно та повно розкриває поняття правового регулювання захисту економічної безпеки підприємства

та суб'єкта господарювання, є постанова Ради центральної спілки споживчих товариств України «Про Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України» від 12 листопада 2008 року [16].

Концепція економічної безпеки суб'єктів господарювання споживчої кооперації України являє собою систему поглядів на визначення основних напрямів, умов і порядку практичного вирішення завдань захисту законних інтересів і майнових прав споживчих товариств, споживчих спілок, їх підприємств (об'єднань), інших суб'єктів господарювання системи Центральної спілки споживчих товариств України, членів споживчих товариств від протиправних дій і недобросовісної конкуренції.

Головним завданням та метою цієї Концепції є побудова системи економічної безпеки суб'єктів господарювання споживчої кооперації України для надійного захисту їх інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Забезпечення економічної безпеки є однією із головних складових успішного ведення господарської діяльності.

Концепція визначає мету та завдання системи економічної безпеки, принципи і правові основи її організації та функціонування, види загроз безпеці суб'єктів господарювання, а також основні складові системи безпеки, включаючи правовий, організаційний та інженерно-технічний захист.

Системою економічної безпеки суб'єкта господарювання є комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів суб'єктів господарювання від зовнішніх і внутрішніх загроз. Правову основу системи економічної безпеки суб'єктів господарювання складають норми Конституції України [17], законів України «Про споживчу кооперацію» [18], «Про кооперацію» [19], «Про інформацію» [20], ГК України [21] і ЦК України [22], інші нормативно-правові акти.

Правовий захист суб'єктів господарювання, членів споживчих товариств, їх майнових прав і інтересів від злочинних зазіхань забезпечується на підставі норм Кримінального [23] і Кримінального процесуального

кодексів [24], законів України «Про прокуратуру» [25], «Про міліцію» [26], «Про Службу безпеки України» [27], «Про оперативно-розшукову діяльність» [28] та інших.

Головною метою системи захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання є забезпечення стійкого функціонування цих суб'єктів та запобігання загрозам їх безпеці, захист законних інтересів об'єктів безпеки від протиправних зазіхань, недопущення втрати прав власності на майно, необхідне для здійснення статутної діяльності, його знищення, розголошення, втрати, витоку, спотворювання та знищення інформації з обмеженим доступом, порушення роботи технічних засобів.

1.2. Правовий аналіз загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання

Отже, після визначення поняття й основних складових економічної безпеки суб'єктів господарювання необхідним є проведення аналізу загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання. Це дозволить підбирати ефективні способи правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні.

Безпека діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності залежить не тільки від належного виконання співробітниками цих підприємств своїх обов'язків, від дотримання діючого законодавства, від рівня підтримки правопорядку у державі та регіоні, але й від своєчасного і професійного реагування на загрози, що виникають щодо господарської діяльності. Для ефективного реагування необхідно знати та реально оцінювати рівень загроз.

Під час своєї повсякденної діяльності суб'єкту господарювання необхідно з'ясувати, що виявити та локалізувати загрози можливо, але

запобігати їм практично неможливо. Правопорушення все одно будуть мати місце, але діяльність служби безпеки підприємства дає можливість максимально мінімізувати кількість правопорушень та їх наслідки. Іншими словами, створення служби безпеки підприємства здійснюється з метою забезпечення функціонування та стійкого розвитку об'єкта.

Потенційні загрози безпеці діяльності суб'єктів господарювання можна систематизувати за чотирма напрямками: загрози щодо персоналу, щодо матеріальних ресурсів, щодо фінансів та щодо інформації.

Джерелами названих загроз можуть бути:

- дії або бездіяльність персоналу, який часто є одним із найуразливіших місць кожного підприємства;
- недобросовісні конкуренти, мета яких – отримати відомості про плани підприємства на найближче майбутнє та далеку перспективу з метою свого збагачення;
- кримінальні структури, які претендують на землі суб'єктів господарювання, їх власність, ринок послуг і на незаконне заволодіння майном і встановленням контролю над суб'єктом господарювання;
- держава і, перш за все, протиправні дії окремих працівників правоохоронних і контролюючих органів.

Напрямки забезпечення захисту суб'єктів господарювання можна умовно поділити на: розроблення шляхів інформаційної безпеки (збирання оперативної інформації на користь виробничої діяльності, заходи для захисту комерційної і службової таємниці, гарантування безпеки комп'ютерних користувачів і мереж); захист фінансів; правові засоби захисту; організаційні засоби; технічні засоби охорони й захисту.

Враховуючи викладене вище, основними завданнями служб безпеки суб'єктів господарювання, які в прямій або опосередкованій формі впливають на економічну безпеку підприємств, установ та організацій, можуть бути наступні:

- здійснення управління власними структурними підрозділами, організація

- взаємодії між ними та підрозділами служб безпеки інших об'єктів із метою забезпечення функціонування та стійкого розвитку суб'єкта господарювання;
- проведення моніторингу загроз і небезпек, виявлення небезпекостенних джерел, здійснення превентивного впливу на них із метою недопущення їх ескалації;
 - вироблення механізму управління загрозами та небезпеками;
 - здійснення комплексу заходів, що гарантують безпеку суб'єкта господарювання: інформаційно-аналітичне, нормативно-правове, матеріально-технічне, психологічне, ідеологічне, організаційне та інше забезпечення;
 - здійснення конкретних заходів реагування на загрози і небезпеки суб'єкту господарювання;
 - участь у формуванні системи освіти у сфері безпеки;
 - інформаційно-аналітичне супроводження судових розглядів, що стосуються інтересів суб'єкта господарювання;
 - інформування уповноважених державних органів і громадськості про порушення прав суб'єкта господарювання;
 - інші завдання.

Для протидії різним загрозам в рамках окремих організацій, підприємств та фірм утворюються служби безпеки. Система безпеки підприємства уявляє собою, на думку Р.А. Малімоленка, комплекс (систему) цілеспрямованих правових та організаційних дій, спрямованих на прогнозування (дослідження можливих загроз), недопущення виникнення (створення ефективної системи протидії) реальних ризиків, загроз інтересам підприємства, а також мінімізацію фактичних збитків та витрат внаслідок їх виникнення [29]. На наш погляд, із системи не можна виключати керівників підприємства та персонал, які реалізують функції, повноваження та обов'язки із забезпечення безпеки суб'єкта господарювання. Окрім цього,

будь-яка система будується та функціонує на визначеній нормативно-правовій основі, яка надає їй цілісного характеру.

У період докризової, досить стабільної економіки розвитку систем безпеки суб'єктів господарювання не приділялось достатньо уваги. Реальність у кризовий період підняла питання безпеки суб'єктів господарювання на один із основних рівнів повсякденної діяльності. Управління безпекою – сукупність функцій управління, спрямованих на забезпечення безпеки організації. Технологія захисту підприємства – бізнес-процес, такий самий, як і всі регламентовані та не регламентовані бізнес-процеси, які присутні на підприємстві. Бізнес-процес організації безпеки повинен аналізуватися з метою досягнення поставлених завдань у сфері захисту, у тісному зв'язку з технологіями фінансово-господарських процесів. При цьому саме підприємство – це ідея бізнесу, нематеріальні та матеріальні ресурси, фінансовий ресурс, ресурс персоналу, офісні та виробничі будівлі тощо. Технологія безпеки охоплює всі рівні підприємництва, починаючи від планування та закінчуючи отриманням кінцевого прибутку.

Для сталого функціонування суб'єктів господарської діяльності необхідно постійно вирішувати одні й ті ж завдання стосовно організації:

- збору та аналізу інформації, планування та постановки задач;
- недопущення витоків корпоративної інформації;
- управління персоналом;
- контролю за управлінням оборотними коштами, витратами;
- забезпечення фізичної безпеки менеджменту суб'єкта господарювання;
- протидії втратам та порушенням.

Виконання вищевказаних завдань і формує систему безпеки підприємства.

Необхідно зазначити, що безпека в цілому як система заходів вимагає забезпечення необхідного рівня захищеності суб'єктів господарської діяльності за рядом основних напрямків, зокрема:

- захист від порушень закону;

- захист від недобросовісної конкуренції;
- захист від злочинних посягань;
- захист від свавілля контролюючих та правоохоронних органів.

Ці напрямки реалізуються при здійсненні і виробничої, і комерційної діяльності, інформаційному забезпеченні, кадровому забезпеченні, страхуванні тощо.

Зарубіжні спеціалісти до кола найбільш вірогідних каналів витоку конфіденційної інформації відносять наступні:

- спільну діяльність з іншими суб'єктами господарювання;
- проведення переговорів;
- екскурсії та відвідування господарюючого суб'єкту;
- рекламу, публікації у ЗМІ, інтерв'ю для преси;
- консультації зовнішніх спеціалістів, які отримують доступ до документації та виробничої діяльності суб'єкта господарювання;
- фіктивні запити про можливість працевлаштування до конкретного суб'єкту господарювання, укладення з ним угод, здійснення спільної діяльності;
- розсилку окремим співробітникам фірми різноманітних анкет та питань під виглядом маркетингових досліджень;
- приватні бесіди зі співробітниками суб'єкта господарювання, нав'язування їм незапланованих дискусій за тими чи іншими питаннями [30, с. 64; 31; 32; 33; 34; 35, с. 18; 36; 37; 38].

Функція профілактики є першою та невід'ємною складовою комплексного забезпечення безпеки суб'єктів господарювання і тому потребує більш широкого дослідження.

Другою функцією забезпечення безпеки суб'єкта господарювання є безпосередньо збір та використання інформації про конкретних приватних осіб або суб'єктів господарювання. Під таким збором розуміється комплекс пошукових, аналітичних, технічних та інших заходів, спрямованих на отримання необхідних даних та інформації, що являє інтерес для ефективного забезпечення стійкості роботи суб'єкта господарювання.

Основними об'єктами, стосовно яких проводяться заходи зі збору тієї чи іншої інформації, є: суб'єкти господарювання та приватні особи, що складають конкуренцію підприємству; ділові партнери (контрагенти, клієнти), а також безпосередньо співробітники самого суб'єкта господарювання.

Цілі пошуку та збору інформації можуть бути різними: від встановлення некредитоспроможних партнерів, неблагонадійних співробітників до компрометації та підриву ділового іміджу конкурента. В ході пошуку та збору такої інформації для забезпечення безпеки суб'єктів господарювання являють інтерес наступні відомості:

1. Про підприємства, конкурентів, контрагентів;
2. Про керівний склад та засновників підприємств конкурентів, контрагентів;
3. Про надійність ділового партнера, контрагента;
4. Про конкретні сектори економіки як в Україні, так і в інших країнах.

Таким чином, відомості та різні інформаційні дані, що становлять бізнес-інтерес для суб'єкта господарювання та добувається шляхом пошуку, збору та аналізу, умовно поділяються на дві групи:

до першої слід віднести відомості комерційного характеру:

- статутні документи фірми; зведені звіти з фінансової діяльності фірми (місячні, квартальні, річні, за декілька років);
- кредитні договори з банками; договори поставки та купівлі-продажу;
- відомості про перспективні ринки збуту, джерела коштів або сировини, товари, про вигідних партнерів;
- будь-яка інформація про слабкі та сильні сторони конкурентів;
- умови фінансової діяльності;
- технологічні секрети;
- заходи, що вживаються конкурентами стосовно своїх супротивників;
- дані про потенційних партнерів, перевірка їх на недобросовісність;
- інформацію про місця зберігання вантажів, час та маршрути їх перевезення;

- вразливі ланки серед співробітників;
- осіб, схильних для вербування шляхом підкупу, шантажу або іншого методу;
- зв'язки та можливості керівництва;
- коло постійних відвідувачів.

До другої групи слід віднести відомості особистісного характеру (так звані персоніфіковані, соціально-психологічні та інші характеристики особистості):

- анкетні, адресні та інші персоніфіковані дані;
- уклад особистого життя керівника та членів його родини;
- розклад та адреси зустрічей – ділових та особистих;
- дані про розміри фінансового добробуту;
- інформацію про людські слабкості, пагубні пристрасті, шкідливі звички, статеву орієнтацію;
- дані про друзів, місця проведення відпочинку, способи та маршрути переміщення;
- інформацію про місця зберігання коштовностей;
- проблеми «батьків та дітей»;
- джерела доходів, у тому числі приховані тощо.

Вищеперераховану інформацію, отриману способами та методами, не забороненими чинним законодавством і в подальшому використовувану з метою забезпечення сталої та ефективної діяльності суб'єкта господарювання, жодна державна структура надати не в змозі.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що служба безпеки в результаті своєї діяльності стабілізує відносини з правоохоронними й контролюючими органами, причому такі відносини, зазвичай, мають хаотичний характер. Найчастіше тільки після виникнення неприємностей або в разі перевірок окреслені відносини трансформуються, переходячи від відносин «перевіряючий – винний» до відносин у правовому полі, чітко окреслених законодавством.

Зі створенням служби безпеки суб'єктів господарювання постає можливість управління процесом забезпечення безпеки, проведення повного комплексу заходів щодо гарантування безпеки та стабільності цієї діяльності, а отже, з'являється можливість створення інтегрованої системи безпеки.

Серед переваг інтегрованої системи безпеки суб'єкта господарювання можна назвати:

- комплексний підхід. У системі реалізовано інтеграцію всіх підсистем безпеки (інформаційної, кадрової, технологічної і т. ін.) в єдиний керований централізований комплекс. Сама ж система інтегрована з інформаційними системами управління підприємством;
- орієнтацію на завдання керівника. Керівництво суб'єкта господарювання одержує можливість оперативно отримувати точну й достовірну інформацію про події на підприємстві;
- високий професіоналізм. Усі концептуальні рішення розробляються й реалізуються професійно підготовленими кадрами;
- вироблення завершених, багатофункціональних, збалансованих рішень, які слугуватимуть виконанню комплексу важливих завдань із гарантування безпеки суб'єкта господарювання, що дозволяє підтримувати й контролювати заданий рівень безпеки.

Служба економічної безпеки є найважливішим елементом комплексної системи економічної безпеки суб'єкта господарювання. Для захисту комерційної таємниці підприємства створюють власні служби безпеки. Важливою передумовою їх створення є розробка структури, складу, статутів про підрозділи та посадових інструкцій для керівного складу і співробітників. Якщо суб'єкт господарювання є невеликим підприємством, то доцільніше не створювати власну службу безпеки, а використовувати послуги відповідних охоронних та інших підприємств, що надають послуги у сфері безпеки. У разі, якщо підприємство досить велике та використовує у своїй діяльності значні масиви конфіденційної інформації, – створення власної служби безпеки є об'єктивно необхідним.

Відповідно до сучасної міжнародної практики на підприємствах зі штатною чисельністю понад 200 осіб і річним оборотом понад 500 тис. доларів США вводиться штатна одиниця фахівця з безпеки в рангу заступника керівника підприємства, а за річного обороту понад 5 млн. доларів США і штатною чисельністю понад 2000 осіб створюється самостійна служба безпеки підприємства.

Служба безпеки є самостійним підрозділом, який підпорядкований безпосередньо керівнику підприємства. Така структура управління системою безпеки, що має чітку вертикаль, характерна для галузі забезпечення безпеки, де необхідною є визначеність, чіткі межі, регламентація відносин на всіх рівнях – від рядового співробітника до менеджерів вищої ланки. Як свідчить практика, тільки на підприємствах, де проблеми безпеки знаходяться під постійним контролем керівника підприємства, досягаються найбільш високі результати.

Очолює службу безпеки начальник служби на посаді заступника керівника підприємства з безпеки. При цьому керівник служби безпеки суб'єкта господарювання повинен мати коло максимально можливих повноважень, які б дозволили йому впливати на інші підрозділи та різноманітні сфери діяльності суб'єкта господарювання, якщо цього потребують інтереси безпеки.

Основними завданнями служби безпеки суб'єкта господарювання є:

- забезпечення безпеки господарської діяльності та захисту інформації і відомостей, що становлять комерційну таємницю;
- організація роботи з юридичного, організаційного та інженерно-технічного (фізичного, апаратного, програмного та математичного) захисту комерційної таємниці;
- організація спеціального діловодства, яке виключає несанкціоноване отримання відомостей, які є комерційною таємницею;
- попередження необґрунтованого допуску та доступу до відомостей та робіт, що складають комерційну таємницю;

- виявлення та локалізація можливих каналів витоку конфіденційної інформації в процесі повсякденної виробничої діяльності та в екстремальних (аварійних, пожежних тощо) ситуаціях;
- забезпечення режиму безпеки при проведенні всіх видів діяльності, включаючи різноманітні зустрічі, переговори, наради, засідання, пов'язані із діловим співробітництвом як на національному, так і на міжнародному рівні;
- забезпечення охорони будівель, приміщень, обладнання, продукції та технічних засобів забезпечення виробничої діяльності;
- забезпечення особистої безпеки керівництва та провідних співробітників і спеціалістів;
- оцінка маркетингових ситуацій та неправомірних дій зловмисників та конкурентів [39, с. 152].

Служба безпеки суб'єкта господарювання виконує наступні загальні функції:

- організовує та забезпечує пропускний та внутрішньооб'єктний режим у будівлях та приміщеннях, порядок несення служби охороною, контролює дотримання вимог режиму співробітниками, партнерами та відвідувачами;
- керує роботами з правового та організаційного регулювання відносин із захисту комерційної таємниці;
- бере участь у розробці основних документів з метою закріплення у них вимог забезпечення безпеки та захисту комерційної таємниці, зокрема, статуту, колективного договору, правил внутрішнього трудового розпорядку тощо;
- розробляє та здійснює спільно з іншими підрозділами заходи з роботи із документами, які містять відомості, що є комерційною таємницею; при всіх видах робіт організовує та контролює виконання вимог «Інструкції із захисту комерційної таємниці»;
- вивчає всі нюанси комерційної, виробничої, фінансової та іншої діяльності для виявлення та ліквідації можливих каналів витоку конфіденційної

інформації, веде облік та аналіз порушень режиму безпеки, накопичує та аналізує дані про зловмисні наміри конкурентів та інших організацій, про діяльність підприємства та його клієнтів, партнерів та інше.

Єдиної методики формування структури служби безпеки не існує. Алгоритм визначення необхідної структури служби безпеки, як правило, наступний:

- визначаються життєво важливі інтереси суб'єкта господарювання на момент створення служби безпеки;
- виявляються загрози безпеці для даного суб'єкта господарювання, проводиться їх аналіз;
- виявляється рівень ризику при реалізації загроз;
- окреслюються шляхи локалізації загроз та розраховуються витрати на ці заходи.

Структура служби безпеки та її чисельність залежатимуть від форми власності суб'єкта господарювання, виду його діяльності, місця підприємства на ринку товарів та послуг, кількості співробітників, обсягу та вартості матеріальних цінностей, наявності різноманітних небезпечних речовин, рівня конфіденційності внутрішньої інформації, активності конкурентів та кримінального оточення. У зв'язку із цим уявити універсальну структуру служби безпеки неможливо, проте можна виокремити основні структурні підрозділи, які повинні бути присутніми у більшості випадків при організації служби безпеки на великих виробництвах всіх форм власності.

До таких підрозділів необхідно віднести:

- підрозділ режиму та охорони;
- інженерно-технічний підрозділ;
- підрозділ із забезпечення економічної безпеки;
- підрозділ із забезпечення внутрішньої безпеки;
- контрольно-ревізійний підрозділ;
- підрозділ із надзвичайних ситуацій.

Підрозділ режиму та охорони є самостійним структурним підрозділом служби безпеки та підпорядковується начальнику служби безпеки. До його завдань належать:

1) визначення переліку відомостей, що становлять державну та комерційну таємниці, організація та здійснення заходів із забезпечення їх безпеки;

2) розробка системи попередження несанкціонованого допуску та доступу до відомостей, що становлять комерційну таємницю, та розробка відповідних інструкцій;

3) організація та підтримання пропускового режиму, організація проходу співробітників та відвідувачів до різних зон доступу;

4) організація охорони атестованих конфіденційних приміщень;

5) організація особистої охорони керівників та провідних співробітників, забезпечення безпеки транспортування вантажів та документів;

6) спостереження за обстановкою ззовні та зсередини приміщень суб'єкта господарювання;

7) контролювання працеспроможності елементів захисту у повсякденних та в особливих умовах (стихійні лиха, поломки, аварії, сутички тощо).

Інженерно-технічний підрозділ створюється для організації та забезпечення ефективного функціонування системи захисту інформації та забезпечення безпеки суб'єкта господарювання за допомогою технічних засобів захисту. Основними завданнями цього підрозділу є:

1) організація робіт із захисту документальних матеріалів;

2) розробка та організація захисту автоматизованих систем обробки інформації та електронного документообігу;

3) розподілення між користувачами необхідних реквізитів захисту;

4) навчання користувачів автоматизованих систем правилам безпеки обробки інформації;

5) вжиття заходів реагування на спроби несанкціонованого доступу та порушення правил функціонування системи захисту;

б) тестування системи захисту та контроль за її функціонуванням;

7) удосконалення системи захисту та механізмів забезпечення безпеки;

8) визначенням меж охоронюваної (контрольованої) території (зони) із врахуванням можливостей технічних засобів, спостереження за можливими шляхами проникнення зловмисників;

9) обслідування наданих приміщень з метою встановлення потенційно можливих каналів витоку конфіденційної інформації через технічні засоби, конструкції будівель та обладнання;

10) розробка заходів з ліквідації (локалізації) встановлених каналів витоку інформації організаційними, організаційно-технічними або технічними засобами, використовуючи для цього фізичні, апаратні та програмні засоби і математичні методи захисту.

Співробітники підрозділу із забезпечення економічної безпеки розробляють та проводять спеціальні заходи з вивчення оточення суб'єкта господарювання (конкурента, відвідувача, клієнта тощо). Основними завданнями підрозділу із забезпечення економічної безпеки є:

1) проведення перевірок правоздатності та платоспроможності контрагентів перед укладенням договорів, а також в ході їх виконання, з метою запобігання укладення договорів, угод, контрактів із недобросовісними контрагентами та недійсних угод;

2) пошук та реалізація необхідної інформації для вироблення оптимальних управлінських рішень з питань безпеки з метою стійкої економічної діяльності суб'єкта господарювання;

3) вивчення торговельно-кон'юктурних ситуацій у просторі діяльності засновників, партнерів, клієнтів, потенційно можливих конкурентів, ведення обліку та аналізу їх діяльності;

4) проведення ситуаційного аналізу чинного стану фінансово-торговельної діяльності з точки зору прогнозування можливих наслідків, що

можуть призвести до неправомірних дій з боку конкуруючих організацій та підприємств;

5) збір та обробка відомостей про діяльність потенційних та реальних конкурентів для виявлення можливих зловмисних дій щодо добування відомостей, які охороняються;

6) визначення платоспроможності суб'єктів господарювання та громадян, їх можливості своєчасного виконання платіжних зобов'язань;

7) створення умов для відшкодування матеріальної та моральної шкоди, спричиненої неправомірними діями суб'єктів господарювання та громадян, послаблення негативних наслідків;

8) організація взаємодії із контролюючими та правоохоронними органами.

Підрозділ із забезпечення економічної безпеки спільно з іншими підрозділами суб'єкта господарювання:

- розробляє та впроваджує комплексні заходи, спрямовані на попередження протиправних дій з боку зовнішніх загроз;

- розробляє та здійснює профілактичні заходи з протидії факторам внутрішніх та зовнішніх загроз та ризиків;

- оцінює маркетингові ситуації та неправомірні дії зловмисників та конкурентів;

- виявляє та припиняє правопорушення, попереджає причини й умови, що їм сприяють, а також протидіє негативним наслідкам для суб'єкта господарювання;

- надає послуги зі здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю інших суб'єктів господарської діяльності на договірних засадах.

Основними завданнями підрозділу із забезпечення внутрішньої безпеки є:

1) спільно із службою з управління персоналом:

- організація роботи із забезпечення стійкої лояльності персоналу суб'єкта господарювання;

- організація перевірки кандидатів при прийомі на роботу;

2) проведення комплексу заходів, встановлених для персоналу, в тому числі для адміністрації, регламентів, обмежень, режимів, технологічних процесів, оціночних, контрольних та інших операцій, процедур безпеки;

3) виявлення та попередження фактів порушення трудової дисципліни, посадових обов'язків та інших документів, що регламентують діяльність суб'єкта господарювання, які являють загрозу економічній безпеці суб'єкта господарювання, а також загрозу порушення чинного законодавства України;

4) розробка та впровадження комплексних заходів, спрямованих на запобігання протиправним діям з боку внутрішніх загроз;

5) спільно з іншими підрозділами суб'єкта господарювання:

- організація та проведення перевірок, пов'язаних із оборотом основних засобів, поставками продукції, товарів, виконуваних робіт або послуг на основі договірних відносин із суб'єктом господарювання, його учасниками та контрагентами;

- організація та проведення перевірок фінансово-господарської діяльності структурних підрозділів, структурних одиниць суб'єкта господарювання відповідно до планів перевірок та розпоряджень першого керівника;

- здійснення контролю за усуненням недоліків та порушень, виявлених при проведенні перевірок фінансово-господарської діяльності структурних підрозділів, структурних одиниць суб'єкта господарювання.

Основними завданнями контрольно-ревізійного підрозділу є:

1) здійснення контролю шляхом проведення перевірок фінансово-господарської діяльності структурних підрозділів, структурних одиниць суб'єкта господарювання, а також підприємств, які потрапляють до сфери інтересів та контролю суб'єкта господарювання;

2) здійснення контролю за усуненням недоліків та порушень, виявлених при проведенні перевірок фінансово-господарської діяльності структурних підрозділів, структурних одиниць суб'єкта господарювання;

3) аналіз формування та обґрунтованості витрат за видами діяльності, контроль за фінансовими відносинами, обов'язковими бюджетними сплатами;

4) здійснення контролю та перевірка своєчасності та правильності інвентаризації;

5) організація та проведення контрольно-ревізійних заходів з виявлення та запобігання порушенням фінансової, кошторисної та штатної дисциплін суб'єкта господарювання;

б) надання послуг зі здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю інших суб'єктів господарської діяльності на договірних засадах.

Особливе місце в структурі служби безпеки суб'єкта господарювання має підрозділ надзвичайних ситуацій. Попередньо слід сказати, що суб'єкт господарювання, зокрема його служба безпеки, можуть працювати у двох режимах – звичайному і надзвичайному. При звичайному режимі не виникає серйозних загроз безпеці суб'єкта господарювання, йде профілактична робота щодо їх попередження, – діяльність всіх підрозділів проходить в повсякденному ритмі. Виникаючі проблеми і загрози носять локальний характер і долаються поточною роботою підрозділів суб'єкта господарювання, в тому числі і службою безпеки. При надзвичайному режимі виникають несподівані загрози з високою або значною тяжкістю наслідків. У цьому випадку керівник служби безпеки або керівник суб'єкта господарювання збирає групу надзвичайних ситуацій (кризову групу), що включає найбільш кваліфікованих у даній проблемі фахівців підприємства, для її вирішення. Ця група працює не постійно, а лише в міру необхідності.

Дана структура передбачає організацію підрозділів, що займаються безпосереднім захистом суб'єктів господарювання від основних видів загроз і, одночасно, взаємодією з іншими структурними підрозділами суб'єкта господарювання, від діяльності яких в тій чи іншій мірі залежить забезпечення безпеки. Звичайно, така структура не є всеосяжною, однак вона

може бути використана як основа при створенні більш розгорнутої системи безпеки суб'єкта господарювання.

1.3. Правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання в зарубіжній практиці і законодавстві

Ефективне правове забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні на сьогодні не можливе без використання позитивного зарубіжного досвіду. Важливого значення набуває аналіз законодавства та господарської практики у розвинених європейських та інших країнах, який можна використовувати вітчизняному законодавцю і суб'єктам господарювання. Питання про можливість використання зарубіжного досвіду не випадкове, оскільки через відставання вітчизняної економіки від економіки США, Японії та розвинених європейських держав Україна не може імплементувати сучасні норми зарубіжного законодавства або зразки господарської практики. Часто, на жаль, на перший план виходить імплементация норм і досвіду зарубіжних країн 20-30-тирічної давності. Через це, а також через необхідність визначення повної суті досліджуваного явища є необхідним ретроспективний аналіз становлення законодавства та господарської практики щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання власними силами та за допомогою держави.

Отже, заглибившись у прадавню європейську історію, можна визнати, що достатньо розвинену службу економічної розвідки мав Давній Рим: він збирав детальні відомості про своїх сусідів та потенційних противників за багатьма економічними аспектами, в тому числі про клімат, стан доріг, родючість земель, працелюбність населення, наявність продовольчих запасів, про місця зберігання та обсяги скарбів, зібраних церквами та правителями. Всі ці відомості виявлялися розвідкою та в подальшому опинялися в

«сейфах» Римської імперії. Не випадково сучасним вченим не трапляютьсяклади римської епохи.

Шпигуни римського імператора Юстиніана – бродячі персидські дров'яки – розкрили секрет виробництва шовку та привезли з Китаю шовковичних черв'яків в порожнинах своїх посохів. У свою чергу і японці послали до Китаю офіційну делегацію нібито з метою запросити китайських майстрів з виробництва шовку до Японії, хоча завідомо знали, що їм відмовлять. Делегація провела при дворі китайського імператора стільки часу, і вела себе так вміло, що виявила всі секрети, та невдовзі Японія стала виробляти власний шовк.

Чингісхан не здійснював жодного походу без вивчення економічної обстановки на території майбутнього противника: природних багатств, наявності корисних копалин, рівня розвитку ремесел та військової справи, скритих скарбів, багатих могильників. Не без допомоги шпигунів до рук Чингісхана та його нащадків потрапили багатства Аббасидів, скарби китайських царів та багдадських халіфів, золото ісідів. Своєрідним був підхід Чингісхана до того, що нині називають «ноу-хау». Майже поголовно знищуючи населення завойованих міст, він зберігав життя майстрам, зброярам, ковалям, архітекторам та іншим людям, що володіли тайнами ремесла; більш того, він встановив закон: вчитися у всіх народів всьому кращому, що ті створили.

У XVIII столітті почалося полювання за «китайським секретом» – способом виробництва фарфору. До Китаю засилали шпигунів, і першим з них, що мав успіх в цій справі, став французький монах-єзуїт. Йому вдалося детально вивчити техніку виробництва твердого фарфору з каоліну та, не дивлячись на пильність китайської контррозвідки, відправити до Франції зразки сировини. Деякий час потому там почалося виробництво відомого севрського фарфору.

У свою чергу, англійський агент Томас Бріан, що працював у Севрі, викрав у французів технологію виробництва фарфору, і невдовзі вона була запатентована в Англії.

Слід зазначити, що німецькими хіміками (точніше, алхіміком Фрідріхом Бетгером) секрет виробництва фарфору було відкрито самостійно ще на початку XVIII століття і гонитва за секретом саксонського фарфору була не меншою, ніж за китайським. Ф. Бетгер настільки ретельно беріг свою таємницю, що крім нього її ніхто не знав: за його наполяганням половину рецепта вивчив напам'ять вчений Неміц, другу половину – Гартельмей.

Можна стверджувати, що протягом цілого століття фарфор був головною мишенню шпигунства. Але, природно, полювання велося і на інші виробничі секрети. Англійський ливарник Фома, вважаючи англійську сталь того часу низькоякісною, перевдягнувшись в лахміття, під виглядом мандруючого скрипаля відправився на континент, де, відвідавши всі європейські сталеливарні центри, зумів викрасти секрети виробництва кращих сортів сталі. Невдовзі його заводи стали найбільшими в Англії. Він помер багатою людиною, а його діти отримали дворянський титул.

Далеко не всі промислові секрети доводилося здобувати надмірними силами. Наприклад, винахід пороху приписується німецькому монаху Бертольду Шварцу, що жив у XIV столітті, у той час як секрет його виробництва був майже одночасно викрадений або куплений без особливих складнощів рядом європейських шпигунів у мусульман і китайців. Також легко були викрадені в арабських алхіміків всі секрети виробництва кислот.

З іншого боку, у давні часи, як і до сьогодні, шпигуни часто зазнавали фіаско, завдяки чому багато секретів давнини залишилися не розкритими. Наприклад, так і не вдалося визнати тайну «грецького вогню», небезпечної зброї середньовіччя, хоча протягом чотирьох століть промислове шпигунство усіх країн було зосереджено на ньому. Вогонь спалював все навкруги і, якщо його намагались гасити водою, спалахував з новою силою. Секрет вогню не

розкрито і сьогодні, і навіть його порівняння з напалмом не на користь останнього.

Окрім згаданого «грецького вогню», досі нерозкритими є секрети герметичної закупорки, холодного світу, абсолютно чистого заліза, надтвердої стали і, на щастя, багатьох отрут.

Бували в історії і випадки, коли деякі секрети, що могли завдати шкоди людству, знищувались навмисно. Так, у 1903 році російського професора Філіппова, який винайшов спосіб передачі на відстань по радіо ударних хвиль вибуху, знайшли мертвим в його лабораторії. Після того за наказом Миколи II всі документи були вилучені та спалені, а лабораторія зруйнована. Невідомо, чи керувався цар інтересами власної безпеки або майбутнім людства, але дійсно подібні засоби передачі сили атомного або водневого вибуху були б згубними для населення Земної кулі.

З часом промислове шпигунство було «узаконено». Так, декрет французького уряду 1791 року, визнавав «за всяким, хто перший привезе до Франції будь-який іноземний промисел, такі ж пільги, якими користувався б його винахідник», фактично заохочував промислове шпигунство.

У кінці XVIII століття у Манчестері виникла асоціація боротьби з патентами та монополіями. Мабуть, це була перша всесвітня організація, що заохочувала промислове шпигунство. Поступово, за підтримки держави та промисловців, воно перетворювалося на важливий фактор як промислової революції, так і політики. У шпигунство залучалися все нові особи, та серед них були не тільки платні шпигуни, але і вчені зі світовими іменами. Відповідно, коли в одних людей виникла потреба у здобутті промислових секретів та завданні конкурентам збитків, в інших виникала протилежна потреба у захисті цих секретів та уникнення збиткової діяльності.

Перше агентство сучасного вигляду, спрямоване у тому числі на захист економічної безпеки суб'єктів господарювання, було відкрито у Франції у 1834 році за участі Сюрте Ежена Франсуа Відока, який, вийшовши у відставку, вирішив створити свою, приватну поліцію. Задачею нової

організації був захист підприємців від комерційних злочинів – злісних банкрутств. За невелику абонементну плату – 20 франків на рік – бюро бралось надавати підприємцям відомості про кредитоздатність тих чи інших дрібних комерсантів. Створена Відокм організація була затребувана внаслідок промислового підйому, а також розвитку при цьому комерційного шахрайства. Вже через рік число клієнтів бюро сягнуло 4 тисяч. Ними були комерсанти, банкіри, промисловці. Відділення бюро виникли в провінції та за кордоном. Прибутки розшукового бюро Відока в той час обчислювалися мільйонами франків на рік [40].

Схожі організації почали виникати у США та країнах Європи. Перше приватне розшукове агентство США було відкрито в Чикаго у 1850 році, а в 1892 році їх налічувалось вже п'ятнадцять. До 1929 року в США діяло біля тисячі детективних агентств, кожне з яких володіло великою периферійною мережею.

Найбільшого розквіту приватні детективні та охоронні агентства досягли після другої світової війни. Це обумовлено кількома причинами, в тому числі економічними умовами в розвинених країнах та пов'язаного з ними посилення промислового шпіонажу, безперервним зростанням злочинності, нестачею сил та засобів у національній поліції. Тоді ж було поділено функції між державними та приватними правоохоронними організаціями. До приватних агентств було віднесено функції з охорони приватної власності фірм, підприємств, банківських та страхових компаній, послуги зі збору та надання інформації приватного характеру [41].

До промислового шпигунства залучалися фахівці різних професій, серед яких нелегальні адвокати, що навчали шпигунів щодо меж своїх дій, а оскільки в законодавстві багатьох країн є великі пробіли, то, опинялося, що поле їх діяльності дуже широке. Наприклад, якщо англійський промисловець, залишивши в кабінеті відвідувача, повернувшись, застане його за фотографуванням надсекретних документів або макетів, він нічого не міг заподіяти.

Використовуються різні лазівки і в законодавстві інших країн. Тому промислове шпигунство тим ефективніше, чим більш високий рівень фахівців займаються ним і чим більш високим є рівень його організації.

Ефективним було (і залишається) японське промислове шпигунство, поставлене на державну основу. У багатьох існує хибна уява, що зростання японської економіки почалося лише після Другої світової війни. Проте це не так. З кінця ХІХ століття Японія стала на шлях індустріалізації. Всіма силами вона прагнула наздогнати передові країни. Спочатку японці виманювали промислові секрети, обіцяючи розмістити замовлення, але невдовзі їх спроби розкрили. Японці попросили ознайомитися зі складом одного насосу, обіцяючи зробити велике замовлення. Випадково переданий зразок мав дефект – дірку в циліндрі, відповідним чином закладену болтом з двома гайками. Японці скопіювали насос буквально в такому ж виді, як його огледіли, тобто з болтом і гайками. Цей випадок отримав широку відомість, і японці набули репутацію «підроблювачів».

Проте японські шпигуни та вчені продовжували посилено працювати, крадучи чужі секрети, вносячи корективи у виробництво, вдосконалюючи старе та винаходячи нове. Невдовзі вони освоїли виготовлення бездимного порошу, торпед, нові способи виплавки сталі, техніку електричних прожекторів великої потужності. Здобувши за допомогою шпигунства секрет виробництва високоякісних оптичних лінз, японці поставили на ринок фотоапарати високої якості за неконкурентними цінами. Те ж відбулося з віскі та велосипедами. Починаючи з 1910 року надпис «Зроблено в Японії» став символом високоякісного та дешевого товару.

Японські покупці, туристи, студенти, заповнивши європейські та американські міста, везли до Японії нові промислові секрети, тим більш що японський кодекс моральності та побуту, відомий під назвою «Бу-сідо», ставить за обов'язок кожному японцю шпигунство на користь монарха та держави, вважаючи таке заняття проявом боргу і честі.

Зараз світовим лідером зі збирання чужої комерційної таємниці та виготовлення підробок є КНР. І якщо в далекому минулому Китай страждав від промислового шпигунства (шовк, порох, фарфор та ін.), то зараз він певною мірою «віддячує» світові за втрачені колись секрети тим, що з легкістю запускає виробництво будь-яких підробок.

Неможливо перерахувати всі винаходи або методи виробництва, викрадені у XIX і XX століттях. Мабуть, немає жодного більш або менш значимого об'єкту військової або цивільної промисловості, який не став би предметом уваги іноземних розвідок.

Завданнями шпигунства були не тільки отримання вже завершених винаходів, формул та методів, але і виявлення винаходу на початковій його стадії, заявок на отримання патентів, винаходів та дрібних лабораторій, що потерпають від фінансових труднощів, та дозволили б потім використовувати їх у своїх інтересах, заволодіння секретами «ноу-хау», організація «витоку мозків» та цілий ряд інших «брудних» методів. Боротьба з ними велася найчастіше не менш витонченими способами, які і стали прообразом промислової контррозвідки.

Одним із державних діячів, що особливо заохочували промислове шпигунство, був Наполеон. Ним було запроваджено ряд премій за виготовлення кращих сортів сталі. Переможцем став німець Фрідріх Крупп, що придбав у шпигунів велику кількість секретних формул. Його син Альфред Крупп сам зайнявся шпигунством і невдовзі розбагатів, оволодівши рядом виробничих секретів. Запроваджуючи їх на своїх заводах, він поставив перед собою задачу: зробити так, щоб вони не були викрадені. Тому він приділив багато уваги промисловій безпеці. Він просив прусський уряд зобов'язати робочих присягати йому в особливій вірності та лояльності. Йому відмовляли, але це не завадило Круппу заставляти приносити йому присягу не тільки робочих, але і шпигунів, яких засилали до конкурентів. Він підозрював усіх. Своєму брату він надіслав службову записку щодо підозри нічного сторожа, у зв'язку з тим, що він часто буває на роботі вдень.

Переслідування шпигунів та інакодумців на заводах Круппа дійшли до межі. З 1933 по вересень 1939 року 700 службовців Круппа були відправлені до концентраційного табору. У 1945 році в підвалі бюро Густава Круппа в Ессені союзники виявили камеру тортур. Розслідування показало, що служба промислової безпеки Круппа катувала осіб, підозрюваних у шпигунстві, і ховала їхні трупи на території заводу. Всі ці звірячі заходи привели до того, що за межі фірми Круппа не пішов жоден секрет.

Так само як і Круппа, основоположником промислової контррозвідки можна вважати Пінкертон, агентство якого в середині минулого століття стало першим незалежним агентством промислової безпеки США. Йому належить заслуга серйозної постановки проблеми промислового шпигунства і протидії шпигунству. Поряд із цим агентство «прославилося» жорстокими переслідуваннями лідерів профспілкового і робочого рухів.

Незабаром після появи агентства Пінкертон в США ще чотири великих приватних поліцейських агентства – Бранса, Уекенхата, Глоба та «Інтерстейт» почали займатися питаннями промислової безпеки. Згодом до них приєдналися інші.

Методи з охорони виробничих секретів американці застосовували досить жорсткі. Компанії дозволяли своїм детективам стріляти впритул у кожного, хто без дозволу проходжувався вночі по відділах дирекції. Заразом було багато випадків побиття поліцейськими палицями журналістів і профспілкових діячів під приводом захисту від промислового шпигунства. Регулярно проводилися обшуки відвідувачів і персоналу підприємств. Широко практикувалася установка у відділах або лабораторіях безшумних кінокамер (телебачення ще не було), що автоматично включалися в той момент, коли з вікна хто-небудь проникав в порожню кімнату.

Всі ці заходи створювали атмосферу підозрілості і використовувалися не лише в розвідувальних цілях, але і для зведення рахунків. У багатьох компаніях були засновані «консультації», однією з цілей яких було стеження за можливими суперниками президента компанії. У відповідь останні

використовували «консультації» для того, щоб шляхом давання неправильних порад підставити президента.

Ця атмосфера всебічного шпигунства діяла на психіку. Ще в 1935 році великі американські компанії «Кодак», «Дюпон» та інші приймали на роботу психіатрів, щоб відправляти до психіатричних лікарень генеральних директорів і віце-президентів під приводом, що їх діяльність загрожує безпеці.

Всі згадані вище методи відносилися до «пасивного» захисту секретів і проведення заходів промислової безпеки. Проте вже і в ті далекі часи знаходилися фахівці, які вважали, що завданням промислової контррозвідки є, в першу чергу, введення противника в оману і профілактика загроз. І в цій справі Крупп виявився на висоті. У 1920 році він заснував в Ессені бюро, що займалося промисловим шпигунством і камуфляжем. Воно зуміло викрасти у французів конфісковану після війни гігантську гармату, що стріляла по Парижу в 1918 році, і камуфлювати її в гігантській заводській трубі (це був час, коли Німеччині було заборонено мати і виробляти важке озброєння).

Деякими фірмами застосовувалися досить наївні методи введення в оману ворожих шпигунів. Наприклад, одна французька компанія з виробництва шин змінила градування на шкалах всіх термометрів, що використалися у виробничому циклі. Ряд компаній з рекомендації контррозвідки почав найм фахівців, що вносили до схем або формул, які могли зацікавити противника, незначні зміни, але такі, після яких інформація вже нічого не коштувала, а шпигуни продовжували сумлінно забезпечувати нею свою урядову або приватну організацію. Найбільш дієвими виявлялися способи відвернення уваги противника на «непридатний об'єкт». У цьому відношенні прикладом може бути програма зі створення атомної зброї – «Проект Манхеттен».

Атомна угода між США і Англією, підписана 18 вересня 1944 року Черчиллем і Рузвельтом, проходила під кодовою назвою «Виробництво сплавів для труб», що не могло у той час зацікавити розвідки противника.

Були прийняті небачені в ті часи запобіжні заходи. Майже ніхто із залучених до роботи учених не знав всієї програми досліджень. Всі відділи були роз'єднані і розміщені в різних будівлях. В усіх будинках на кожному поверху чергували озброєні охоронники, на всіх дверях і вікнах були встановлені електронні сигналізаційні пристрої. У кожного співробітника було дві сміттєві корзини, одна з них – червоного кольору – для секретних паперів, які кожного вечора спалювалися у присутності агента ФБР.

Коли було побудовано «атомне місто» Лос-Аламос, запобіжні заходи прийняли фантастичний характер. Деякі жителі отримували документи (водійські посвідчення) без прізвища, фотографії й особистого підпису, лише з номером. Усі телефонні розмови прослуховувалися, листи проходили цензуру. Пасажири потягів, що вирушали з Лос-Аламаса, ретельно перевірялися. Служба контррозвідки, що налічувала до кінця війни 485 чоловік, проявляла таку старанність, що в окремих службовців почалися нервові захворювання. Всі ці заходи допомагали зберегти таємницю створення атомної зброї. Але агентові радянської розвідки удалося добути, а радянській розвідниці О. Крогер вивезти з Лос-Аламаса секретні документи, що стосуються виробництва атомної бомби. Наведений приклад показує, що навіть найвитонченіші методи охорони секретів не завжди забезпечують їх збереження. Це і змусило фахівців з промислової контррозвідки шукати нестандартні рішення, як, наприклад, в компанії А. Літгла, заснованій у 1880 році та яка налічувала 1400 вчених. Вона належить лише її службовцям, а прибутки відраховуються до пенсійного фонду співробітників фірми. Вважається, що ця система гарантує повну лояльність службовців і дозволяє забезпечити абсолютну таємницю здійснюваних ними дослідницьких робіт. Проте, колишній керівник французької організації промислової контррозвідки «ПСІ» полковник Барраль вказував, що проблеми безпеки належить ставити на рівні тієї влади, яка може їх вирішити. Неефективність систем безпеки багатьох французьких підприємств, щиро переконаних, що вони захищені від промислового шпигунства, пояснюється тим, що вони не

організували захист інформації на належному рівні. Люди, що відповідають за безпеку, часто пагано підготовлені або зовсім не підготовлені до такої роботи, ізольовані від важливих служб, діяльність яких їм невідома, є в очах персоналу поліцейськими, а в очах дирекції тягарем, хоча їх робота пагано оплачується. Врешті-решт вони миряться з таким становищем, і тоді їх робота обмежується деякими поверхневими обстеженнями або складанням пам'ятних записок, на які ніхто не зважає. Знаходячись у такому другорядному стані, вони, як правило, останніми дізнаються про витoki інформації, якщо взагалі дізнаються про них. Ніколи не маючи можливості зробити аналіз становища з охороною інформації на підприємстві, вони не знайомі зі шляхами її дотримання і не мають у своєму розпорядженні до того ж ні влади, ні засобів, а деколи і технічних знань, необхідних для запобігання новим витокам. Забезпечення економічної безпеки – нова наука, яку повинні були б вивчити всі директори. Це нова функція в промисловості, і її місце в правлінні, а не в кабінеті людини, якій доручено обстеження, або начальника охорони [42, с. 47].

На початку ХХІ століття надшвидкий розвиток ринкових відносин призвів до катастрофічного зростання злочинних посягань як насильницького, так і економічного характеру проти особи, суспільства, держави. У цих умовах загострилася необхідність забезпечення вирішення всіх питань життєдіяльності особистості, суспільства, держави, соціального та економічного порядку, спираючись при цьому на законні методи та засоби.

В комплексі виникаючих проблем важливе значення набуває дослідження процесів, пов'язаних із правовим положенням та соціальним захистом суб'єктів приватної детективної та охоронної діяльності (приватних детективів та охоронників), дослідження господарсько-правових основ діяльності приватних детективних та охоронних підприємств (служб безпеки).

У Франції спостерігається постійно зростаючий попит на послуги недержавних охоронних структур та служб безпеки, до яких все частіше звертаються окремі приватні особи, керівники і високопоставлені співробітники комерційних банків, власники страхових компаній, адвокатських контор та інших суб'єктів господарювання.

Французьке законодавство на відміну від англійського та німецького регламентує приватну розшукову діяльність та приватну охоронну діяльність окремо. Діяльність приватних детективів у Франції регулює закон «Про організацію професії приватного детектива» («Organisant la profession de détective privé») від 19 липня 1991 року, з доповненнями та змінами, що набрали чинності у 2006 році. Відповідно до цього закону приватний детектив має право здійснювати заходи, спрямовані на: пошук безвісно відсутніх осіб, пошук викраденого або загубленого майна; збір інформації про сімейний стан, поведінку, моральні якості, платоспроможність особи; збирання доказів або пошук фактичних даних, які можуть призвести до викриття особи у вчиненні злочину, припинення конфліктів між особами тощо; виявлення промислового шпигунства; здійснення іншої діяльності, яка не заборонена чинним законодавством Франції.

Взаємодія недержавних охоронних структур та служб безпеки з державними правоохоронними органами Франції згідно із законодавством здійснюється таким чином:

- Міністр внутрішніх справ, Міністр юстиції, орган судової влади в межах їх відповідних повноважень можуть зажадати від детектива, обслуговуючого певну територію, будь-яку потрібну інформацію для забезпечення національної безпеки, підтримання громадського порядку, попередження та розкриття злочинів (інформація, що цікавить відповідні державні структури повинна бути підготовлена та надана детективом у найкоротший термін);

- якщо в ході виконання своїх службових обов'язків детективу стане відомо про будь-які факти злочину – вчиненого або такого, що готується, він

повинен негайно поінформувати про це прокурора або суд на відповідній території.

У Франції діяльність недержавних охоронних структур та служб безпеки регулюється Законом від 28 вересня 1942 року за № 891. Критерії, яким має відповідати кандидат на роботу, в багатьох аспектах ідентичні тим, що існують в інших країнах: кандидат не повинен мати судимості у зв'язку з порушенням кримінального законодавства, серйозних адміністративних і дисциплінарних стягнень, не перебувати під наглядом. Цікаво, що колишні поліцейські, які служили у Франції, можуть стати власниками майна недержавних охоронних структур та служб безпеки лише з письмового дозволу Міністра внутрішніх справ.

Відповідно до Закону від 23 грудня 1980 року за № 80-1058 будь-яке порушення згаданих вище положень Закону № 891 «тягне за собою покарання у вигляді тюремного ув'язнення строком від 1 до 3 років і штраф від 6 до 40 тисяч євро». Такі санкції можуть бути застосовані і до керівника бюро, який користується послугами приватних агентів, що не відповідають вимогам зазначеного Закону.

У разі порушення законодавства керівником приватного охоронного підприємства суд має право прийняти рішення про його закриття на строк від 3 місяців до 5 років. Крім того, на підставі Закону № 80-1058 від 1980 року «компетентні адміністративні органи можуть винести рішення про тимчасове закриття бюро, якщо один із приватних агентів стане об'єктом кримінального переслідування».

В Іспанії діяльність приватних детективів регулюється законом № 23 1992 року і Королівським декретом № 2364 1994 року (із доповненнями та змінами, що набрали чинності у 2009 році). Відповідно до цих НПА приватна детективна діяльність відмежовується від приватної охоронної діяльності. Приватний детектив не може займатися діяльністю, яку виконують приватні охоронні агентства й, відповідно, навпаки.

Для здійснення приватної детективної діяльності в Іспанії особа повинна відповідати таким вимогам:

- досягти 21-річного віку;
- мати громадянство однієї з держав-членів ЄС або держав-учасниць Угоди про Європейський економічну зону;
- не мати судимості;
- раніше не бути усунутою від служби в збройних силах або в органах безпеки;
- не здійснювати контроль за діяльністю приватних детективних агентств протягом двох останніх років у складі відповідних уповноважених державних органів;
- мати необхідні знання та навички щодо здійснення функцій приватного детектива;
- мати відповідний диплом, що надає право здійснення приватної детективної діяльності.

Кожен приватний детектив в Іспанії має право відкрити приватне детективне агентство та, відповідно, відкривати філії на території усєї країни. Порядок відкриття агентств та філій регулюється статтями 104-108 Королівського Декрету № 2364 1994 року. Відповідно до цього Декрету, МВС Іспанії ведеться обов'язкова реєстрація детективів, агентств, філій агентств тощо.

Особливістю іспанського законодавчого регулювання приватної детективної діяльності є те, що детективам забороняється вести справи про службові злочини. При виявленні фактів службових злочинів детектив негайно інформує про це державні правоохоронні органи. Також детективам заборонено використовувати спеціальні технічні прилади, які можуть порушити конституційні права і свободи людини (право на недоторканність особистого та сімейного життя, право на таємницю переписки тощо).

У взаємодії приватних детективів з державними правоохоронними органами Іспанії під час захисту прав і свобод людини, інтересів держави

потрібно зазначити, що детектив при надходженні відповідного запиту зобов'язаний надати повну інформацію про предмет запиту державним правоохоронним органам.

В Італії приватна детективна діяльність регулюється розділом IV (статті 133-141) «Кодифікації законів про суспільну безпеку» ще від 1931 року, а статус недержавних охоронних підприємств у судочинстві Італії визначено кримінально-процесуальним кодексом країни.

Державні органи, суб'єкти господарювання та приватні особи в Італії мають право звертатися з метою здійснення розслідування або отримання будь-якої інформації, що їх цікавить, до приватних детективних бюро (служб, агентств). Для здійснення приватної детективної діяльності в Італії потрібно отримати спеціальну ліцензію, яка видається відділом ліцензування поліцейської дільниці за погодженням з місцевим органом державної влади.

Умовами для отримання відповідної ліцензії є те, що ліцензіат повинен бути повнолітнім громадянином Італії або громадянином однієї з країн ЄС. Громадяни країн ЄС отримують ліцензію на таких саме умовах, як і громадяни Італії. Ліцензія не може бути надана для здійснення діяльності, що відноситься до компетенції виключно державних правоохоронних органів або буде порушувати права і свободи людини. Також для отримання ліцензії детектив повинен вміти читати і писати, не мати судимості за вбивство, мати високі професійні та моральні якості. Детективи при здійсненні своєї діяльності зобов'язані вести облік усіх угод, які ними укладаються з клієнтами. Цей облік повинен бути наданий у випадку, якщо його зажадають посадові особи або агенти державних служб безпеки. А через наявність у більшості країн ЄС достатньо суворих санкцій за порушення податкового законодавства перелік угод, що укладаються суб'єктами господарювання – приватними чи колективними у сфері надання детективних, охоронних та інших послуг, буде максимально наближеним до дійсності.

Необхідно додати, що у видачі ліцензії може бути відмовлено з міркувань збереження національної безпеки або громадського порядку.

Приватні детективи в Італії для виконання своїх функціональних обов'язків можуть отримати право на носіння вогнепальної зброї в порядку, передбаченому законодавством (цей порядок регламентується Указами Міністра внутрішніх справ Італії № 527 1992 року та № 635 1996 року). Приватні детективи зобов'язані негайно давати відповіді на усі запити, зроблені посадовими особами поліції, державних органів чи агентами національної безпеки. За порушення положень законодавства у сфері регулювання приватної детективної діяльності особа може понести покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років або штрафу.

У США приватні охоронно-розшукові бюро вперше почали широко використовуватися на початку 30-х років, коли рівень злочинності набув загрозливих масштабів. Після Другої світової війни приклад США перейняли багато інших країн, і сьогодні в усьому світі функціонують десятки тисяч різних приватних розшукових бюро і служб безпеки. Тільки в США у них працює понад 1 млн. співробітників.

Загалом у США діяльність охоронних організацій узаконена директивою уряду, а питання діяльності недержавних служб безпеки належить до юрисдикції штатів. У 10 штатах взагалі немає правових норм, що регламентують діяльність таких організацій. У 35 штатах діють закони, що безпосередньо стосуються приватних розшукових бюро і ставлять головною умовою їхньої діяльності реєстрацію й одержання ліцензій, які видають відповідні органи виконавчої влади штату або її офіційні представники. При цьому громадянство США усіх співробітників приватного охоронного підприємства є обов'язковою вимогою лише у 16 штатах.

У 22 штатах для реєстрації приватного охоронця або детектива необхідна характеристика чи рекомендаційний лист. Перешкодою для видачі ліцензії може бути психічне захворювання у минулому, зловживання алкоголем або звільнення зі збройних сил за провини, що компрометують звання військовослужбовця.

У штаті Нью-Йорк за Законом Манкіні приватним розшуком можуть займатись як певні особи, так і групи осіб, об'єднані в бюро і фірми. Попередньо ці люди повинні одержати дозвіл на проведення слідчої, охоронної, патрульної і розшукової діяльності в апараті губернатора штату. Причому необхідно, щоб хоча б один співробітник із новостворюваного розшукового бюро мав принаймні трирічний стаж роботи в поліцейських, слідчих або аналогічних службах.

Відповідно до сформованої практики, уже функціонуючі приватні охоронні підприємства у США під час прийому на роботу кандидата вимагають заповнення анкети, в якій обов'язково слід вказати відомості про минуле життя і діяльність, стан здоров'я. Також потрібні відгуки й рекомендації з попередніх місць роботи або служби та документи про їх утворення. У тих штатах, де це дозволено законом, проводяться випробування кандидата за допомогою поліграфа. В усіх приватних охоронних підприємствах здійснюється обов'язкове психологічне тестування для виявлення здатності кандидата працювати в складних умовах і адекватно реагувати на екстремальні ситуації.

Приватні служби безпеки охоче приймають на роботу колишніх поліцейських, співробітників ФБР і ЦРУ, звільнених без стягнень, а також відставних військовослужбовців, особливо тих, які працювали в розвідці або служили в спеціальних і парашутно-десантних військах, морській піхоті. Приватні охоронно-розшукові фірми у США щорічно приносять державі понад 9 млрд. доларів прибутку.

Зростаючі потреби приватних охоронних підприємств у кадрах, які мають спеціальну підготовку, зумовили введення до програми навчання студентів багатьох коледжів та університетів США різних навчальних курсів із забезпечення безпеки. У деяких навчальних закладах запроваджено заочне навчання осіб, які вже працюють у вищевказаних організаціях.

Відповідно до закону, приватні охоронці, детективи й слідчі в США не мають права застосовувати такі процесуальні заходи: обшук помешкання,

особистий обшук або арешт. Проте їм дозволено затримувати осіб, підозрюваних у здійсненні злочину або в підготовці до здійснення злочину, з метою передачі їх до поліції.

Свою діяльність співробітники приватних охоронних організацій у США зобов'язані здійснювати лише відповідно до Конституції США та законодавчих актів штатів. У випадку порушення законів такі особи позбавляються дозволу на проведення розшукової діяльності, а в разі серйозних порушень можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності.

У Канаді діяльність приватних охоронних організацій регулюється спеціальними актами, які є складовими частинами законодавства провінцій. Кожна провінція, виходячи з місцевої специфіки, розробляє і приймає свої акти, в яких обумовлено умови створення й функціонування недержавних охоронних підприємств.

Загальним обов'язковим моментом для всіх актів є порядок організації, реєстрації й одержання дозволу на приватну розшукову діяльність на території провінції.

Під час реєстрації від особи, яка бажає організувати недержавне охоронне підприємство, можуть вимагати інформацію про її фінансове становище, освіту, компетенцію або будь-яку іншу інформацію, необхідну для видачі дозволу. У разі позитивного рішення керівник приватного охоронного підприємства зобов'язаний подати до органу, що реєструє, зразок посвідчення особи співробітника з новоутвореної організації.

У випадку припинення діяльності приватного охоронного підприємства його керівник зобов'язаний негайно повідомити про це реєстратора, повернути ліцензію і здати всі посвідчення співробітників.

Серед основних напрямів діяльності приватних охоронних агентств у провінції Онтаріо (Канада) можна назвати:

- охорону певних громадян за допомогою охоронців;
- охорону посольств та іноземних представництв;

- дорожнє патрулювання;
- боротьбу з дрібними крадіжками в магазинах;
- проведення розслідувань;
- зовнішнє спостереження.

У Великій Британії відсутні будь-які законоположення або урядові розпорядження про обов'язкову реєстрацію приватних детективів. Із 2 тисяч детективів лише 300 зареєстровані як члени Інституту професійних слідчих, розташованого в місті Блекбері. Нині уряд країни вважає за необхідне ввести таку реєстрацію з обов'язковою спеціальною перевіркою детективів, оскільки попит на послуги приватних розшукових агентств постійно зростає.

Недержавні охоронні агентства Великої Британії виконують деякі «специфічні» завдання, які для правоохоронних органів заборонені і вважаються незаконними:

- розробка заходів безпеки за контрактами з урядовими органами;
- ведення переговорів з терористами, що захопили заручників;
- виконання завдань клієнтів із спостереження за їхніми близькими родичами;
- виявлення фактів подружньої зради;
- установлення фінансового становища і кредитоспроможності майбутніх партнерів по бізнесу.

У Бельгії нині налічується близько 400 приватних розшукових бюро й охоронних підприємств, у яких працює понад 3 тисячі співробітників. Дозвіл на право займатися приватним охоронним бізнесом видає МВС країни. Його необхідно продовжувати кожні п'ять років в аналогічному порядку за визначену плату. МВС Бельгії може відмовити у видачі дозволу, якщо претендент на утворення приватного охоронного підприємства має судимість (був засуджений на термін більший, ніж на півроку). Колишні співробітники поліції, жандармерії і спецслужб можуть працювати як приватні детективи не раніше, ніж через 5 років після звільнення зі служби. Звіти про виконану роботу, що надаються клієнтам, мають відповідати визначеним критеріям і

можуть бути перевірені відповідним органом. У разі порушення встановлених норм приватний детектив позбавляється ліцензії, а також притягається до кримінальної відповідальності у вигляді позбавлення волі терміном до 6 місяців. Заборонено будь-яку діяльність детектива, що загрожує громадському порядку або державній безпеці країни. Для контролю за діяльністю приватних охоронних підприємств і вживання адекватних заходів у разі потреби в Бельгії створено спеціальний орган.

У Фінляндії визначені чіткі правові межі існування й функціонування приватних охоронних організацій (Закон про приватний розшук і Закон про приватних охоронців). Для відкриття приватних розшукових бюро потрібен дозвіл влади. Якщо діяльність приватного охоронного підприємства здійснюється на території однієї губернії (області), то такий дозвіл видається губернатором, якщо одночасно в декількох губерніях – то урядом країни. Чинним законодавством Фінляндії визначено також загальні й обов'язкові вимоги до співробітників приватних охоронних організацій: наявність поліцейської або юридичної освіти, досвід роботи в місцевих правоохоронних структурах, високі моральні якості та благонадійність.

Особливо корисним може бути досвід функціонування приватних служб безпеки в КНР. Нині (від середини 80-х років минулого століття) кількість приватних охоронних підприємств у КНР досягла майже тисячі. Перші приватні охоронні підприємства було створено в містах, де найактивніше розвивалися нові форми господарювання, а також у спеціальних економічних зонах.

У липні 1988 року Держрада КНР затвердила Положення про приватні служби безпеки, розроблене міністерством громадської безпеки. Цей НПА регламентує правовий статус приватних охоронних підприємств як госпрозрахункових організацій, що діють за контрактами, які укладаються із суб'єктами господарювання різних форм власності, так і тих, які співпрацюють з державними правоохоронними структурами.

Досвід минулого свідчить про ефективність роботи приватних охоронних підприємств у сфері охорони суб'єктів господарювання і певних громадян, консалтингових послуг, а також забезпечення громадського порядку під час проведення масових заходів. Характерно, що співробітникам приватних служб безпеки в КНР заборонено мати при собі вогнепальну зброю або спеціальні засоби поліції, застосування яких може призвести до загибелі людей. В окремих випадках їм видають поліцейські кийки.

Загалом керівництво органів громадської безпеки КНР високо оцінює діяльність приватних охоронних підприємств із забезпечення правопорядку в країні. У той же час, прогноз відносно розвитку в Україні діяльності приватних служб безпеки, запозичення ними кращих європейських і світових стандартів сервісу, міг би бути більш оптимістичним за наявності декількох умов. Співробітники правоохоронних органів мають різко скоротити свою не службову участь у забезпеченні безпеки приватних структур (виконання замовлень приватних осіб з використанням робочого часу і службового положення); колишні співробітники правоохоронних органів не повинні використовувати у своїх підприємницьких інтересах державну інфраструктуру і співробітників правоохоронних органів. Держава зобов'язана забезпечити неухильну реалізацію цих умов.

Аналіз зарубіжного законодавства дає підстави зробити висновок про те, що приватні детективні бюро й служби безпеки в розвинених країнах надають істотну допомогу місцевим правоохоронним органам у боротьбі з організованою злочинністю, порушеннями громадського порядку, промисловим шпигунством, шахрайством у бізнесі тощо. Але головним є те, що такі служби є найбільш ефективними структурами у справі захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання як від промислових шпигунів, так і від зазіхань «рейдерів» на майно та органи управління. Як бачимо на наведених прикладах, зарубіжне законодавство ліберально ставиться до організаційно-правової форми недержавних охоронних структур. Відносно України через відсутність єдиного чіткого закону можна зробити аналогічний

висновок. Найчастіше недержавні служби охорони утворюються як СПД в організаційно-правовій формі ТОВ, акціонерних товариств, приватних підприємств. Але часто вони діють на базі громадських організацій, об'єднань громадян та інших некомерційних організацій, незаконно надаючи охоронні послуги. На практиці це може призводити до анулювання ліцензії, припинення діяльності і поділу майна [43, с. 222]. Така ситуація зайвий раз вказує на необхідність прийняття спеціального закону про недержавні охоронні структури. У такому випадку буде прямо визначена організаційно-правова форма для охоронних організацій, встановлена єдина термінологія на їх позначення тощо.

Діяльність із захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання проводилася іще у Давньому Римі, Давньому Китаї, у середньовічних країнах Європи та Азії та активізувалася у XIX-XX століттях. Законодавство, яким регулюється господарська діяльність недержавних охоронних агентств, детективних фірм та служб безпеки, сформувалося у США та розвинених країнах Європи уже у XX столітті. Особливістю сучасного законодавства переважної більшості країн ЄС є надання можливості роботи у них лише громадянам країн ЄС, висунення вимог до працівників щодо «чистої» біографії, наявності певних професійних навичок, вимог до суб'єктів господарювання у сфері охорони щодо якісного матеріального забезпечення спеціальними засобами (різниця у законодавстві різних країн полягає у межах видів та способів застосування зброї і спеціальних засобів). Вважаємо нормальною практику протекціонізму вітчизняних спеціалізованих служб охорони. З іншого боку, надання можливості утворення недержавних служб безпеки іноземним громадянам та суб'єктам господарювання, рівно як і надання права іноземцям працювати у таких службах безпеки може становити загрозу суверенітету країни. Право на володіння вогнепальною, травматичною зброєю, спеціальними засобами та їх застосування не повинно надаватися іноземцям. Частиною першою статті 11 Закону України «Про охоронну діяльність» визначено, що персоналом охорони можуть бути

дієздатні громадяни України [44]. Тому від застосування зброї та спеціальних засобів іноземцями на території України названий Закон застерігає.

В українському господарському законодавстві (зокрема у транспортному, страховому, фінансовому законодавстві) наявні норми, які забороняють іноземцям утворювати суб'єкти господарювання певного виду чи займатися певним видом діяльності (так, законодавством про здійснення автомобільних перевезень пасажирів за єдиним виключенням заборонено іноземному перевізнику перевозити пасажирів між двома населеними пунктами України. Серед іншого ліцензію може бути анульовано у разі: - виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих суб'єктом господарювання для одержання ліцензії; - встановлення факту передачі ліцензії або її копії іншій юридичній або фізичній особі для здійснення господарської діяльності; - встановлення факту неподання в установлений строк повідомлення про зміну даних, зазначених у документах, що додавалися до заяви про видачу ліцензії [45, с. 190; 46]. Після цього такий суб'єкт не може здійснювати певний вид діяльності та ще й потерпає від санкцій. У сфері освіти відбувається підтримка не просто вітчизняних суб'єктів, але й державної та комунальної форм власності. Зазначається, що збільшення набору студентів на комерційній основі може поламати прогресивні традиції навіть найбільш відомих університетів. А в суспільних (державних) університетах необхідно захищати існуючі стандарти від деградації через комерційну спрямованість [47, с. 167-168]). Тому не буде чимось незвичним визначення у Законі України «Про охоронну діяльність» та у ліцензійних умовах до здійснення охоронної діяльності положення про те, що утворення (заснування) недержавної охоронної служби можливе лише громадянами України та/або суб'єктами господарювання - резидентами України.

Слід звернути увагу на значний перелік завдань, які вирішують іноземні приватні охоронні служби. Крім суто поліцейських функцій (захист життя і власності громадян, запобігання і розкриття злочинів, контроль за

технічним станом транспортних засобів), вони забезпечують перепускний режим, пожежну безпеку на підприємствах і в офісах, ведуть боротьбу з промисловим шпигунством і витоком інформації (контррозвідка), збирають відомості про конкуруючі фірми й осіб, що претендують на звільнені посади (розвідка), проводять розслідування причин виробничих аварій і травм. Співпраця між виробничими суб'єктами господарювання та такими компаніями може стати серйозною запорукою захисту економічної безпеки перших від найрізноманітніших загроз сучасного конкурентного світу.

Висновки до розділу 1

На основі викладеного у розділі необхідно зробити наступні висновки:

1. Найбільшими загрозами економічній безпеці суб'єкта господарювання за джерелом загроз є катастрофічні (природні та техногенні), інформаційні, конкурентні, пов'язані із некомпетентністю власника у виробничо-фінансових й інституціональних питаннях, організаційні. Істотну загрозу становить небезпека захоплення закордонними інвесторами контрольних пакетів акцій провідних українських підприємств. Економічній безпеці суб'єкта господарювання істотно загрожують криміналізація всіх сфер життя суспільства, корумпованість чиновників, агресивність злочинних організацій, загрози особистій безпеці керівництва. Ступінь цих загроз залежить від комерційної діяльності, масштабів організацій, що функціонують на ринку;

2. Найбільшими загрозами економічній безпеці суб'єкта господарювання за об'єктом посягання є загрози щодо персоналу, щодо матеріальних ресурсів, щодо фінансів та щодо інформації.

Джерелами названих загроз можуть бути: дії або бездіяльність персоналу; активність недобросовісних конкурентів; діяльність кримінальних

структур; протиправні дії окремих працівників правоохоронних і контролюючих органів;

3. Рівень захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання пропонується оцінювати на підставі визначення сукупного критерію за допомогою зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які розраховуються за допомогою порівняння (зіставлення) величини загрози економічній безпеці та ефективності заходів щодо її запобігання. Оцінка рівня захисту економічної безпеки дається через порівняння розрахункових значень показника з реальними величинами, отриманими раніше відносно підприємства, а також (коли це можливо) щодо аналогічних суб'єктів господарювання відповідних галузей економіки.

Оцінка ефективності діяльності відповідних структурних підрозділів суб'єкта господарювання з використанням даних про витрати для запобігання можливих негативних впливів на економічну безпеку та про розміри усуненої та заподіяної шкоди дає об'єктивну (підкріплену економічними розрахунками) панораму результативності діяльності всіх підрозділів (відділів, цехів) з цього питання;

4. Організація захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання включає в себе реалізацію сукупності заходів у межах фінансової, інтелектуальної і кадрової, техніко-технологічної, політико-правової, екологічної, силової складових;

5. Головною метою системи захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання є забезпечення стійкого функціонування цих суб'єктів та запобігання загрозам їх безпеці, захист законних інтересів об'єктів безпеки від протиправних зазіхань, недопущення втрати прав власності на майно, необхідне для здійснення статутної діяльності, його знищення, розголошення, втрати, витоку, спотворювання та знищення інформації з обмеженим доступом, порушення роботи технічних засобів;

6. Серед основних завдань служб безпеки суб'єктів господарювання, які в прямій або опосередкованій формі впливають на економічну безпеку

підприємств, установ та організацій, виділяються наступні: - здійснення управління власними структурними підрозділами, організація взаємодії між ними та підрозділами служб безпеки інших об'єктів із метою забезпечення функціонування та стійкого розвитку суб'єкта господарювання; - проведення моніторингу загроз і небезпек, виявлення небезпеконесучих джерел, здійснення превентивного впливу на них із метою недопущення їх ескалації; - вироблення механізму управління загрозами та небезпеками; - здійснення комплексу заходів, що гарантують безпеку суб'єкта господарювання; - здійснення конкретних заходів реагування на загрози і небезпеки суб'єкту господарювання; - участь у формуванні системи освіти у сфері безпеки; - інформаційно-аналітичне супроводження судових розглядів, що стосуються інтересів суб'єкта господарювання; - інформування уповноважених державних органів і громадськості про порушення прав суб'єкта господарювання; - здійснення елементів охоронної та детективної діяльності для гарантування безпеки суб'єкта господарювання відповідно до чинного законодавства; - перевірка на благонадійність перед прийомом на роботу й перед висуненням кандидатів на керівні посади й посади, пов'язані з матеріальною відповідальністю, у тому числі й вивчення інформації про тих осіб, що влаштовуються на роботу (у частині їх попередньої трудової діяльності). Проведення внутрішніх перевірок виконання функціональних обов'язків працівниками і збирання оперативної інформації про їхню роботу; - вивчення ділової надійності та фінансової самостійності партнерів суб'єкта господарювання; - сприяння в організації незалежної експертизи якості товарів, продукції, послуг, що надаються; - формування суспільної думки в ЗМІ, проведення виставкових, рекламних та інших передбачених законом кампаній; - ведення реєстру партнерів; - організація, проведення навчально-практичної і консультаційної діяльності персоналу суб'єкта господарювання у сфері безпеки; - захист законних прав та інтересів (у тому числі матеріальних), персоналу суб'єкта господарювання; - збір, аналіз, оцінка і прогнозування даних, що характеризують ситуацію зсередини і ззовні

суб'єкта господарювання; - своєчасне виявлення можливих впливів на суб'єкт господарювання з боку джерел зовнішніх загроз безпеці; - недопущення проникнення на територію суб'єкта господарювання структур промислового шпіонажу, організованої злочинності та окремих громадян із протиправними намірами; - протидія технічному проникненню на територію суб'єкта господарювання не уповноважених на це законом суб'єктів; - виявлення, попередження та припинення можливої протиправної або іншої негативної діяльності співробітників суб'єкта господарювання на шкоду безпеці цього суб'єкта; - захист співробітників суб'єкта господарювання від насильницьких та майнових посягань; - збереження матеріальних цінностей і відомостей, які складають комерційну таємницю суб'єкта господарювання; - збирання необхідної інформації, необхідної для прийняття стратегічних і тактичних рішень, пов'язаних з управлінням діяльністю суб'єкта господарювання; - фізична і технічна охорона будівель, споруд, території і транспортних засобів, які належать суб'єкту господарювання; - ведення активної антиконкурентної діяльності; - забезпечення дотримання комерційної таємниці суб'єкта господарювання, вжиття заходів згідно із чинним законодавством за фактами розголошення чи спроб розголошення комерційної таємниці; - пошук втраченого майна суб'єкта господарювання; - розслідування фактів неправомірного використання товарних знаків підприємства; - збір інформації для ефективного проведення ділових переговорів; - захист життя та здоров'я персоналу від протиправних посягань; - гарантування безпеки в місцях проведення суб'єктом господарювання представницьких, конфіденційних та інших заходів; - контроль за ефективністю функціонування системи безпеки; - організація взаємодії з правоохоронними та контролюючими органами, створення сприятливих умов для виконання покладених на них законом обов'язків;

7. Технологія захисту підприємства є бізнес-процесом, що повинен аналізуватися з метою досягнення поставлених завдань у сфері захисту, у тісному зв'язку з технологіями фінансово-господарських процесів. При

цьому саме підприємство – це ідея бізнесу, нематеріальні та матеріальні ресурси, фінансовий ресурс, ресурс персоналу, офісні та виробничі будівлі тощо. Технологія безпеки охоплює всі рівні підприємництва, починаючи від планування та закінчуючи отриманням кінцевого прибутку.

Для сталого функціонування суб'єктів господарської діяльності необхідно постійно вирішувати одні й ті ж завдання стосовно організації:

- збору та аналізу інформації, планування та постановки задач;
- недопущення витоків корпоративної інформації;
- управління персоналом;
- контролю за управлінням оборотними коштами, витратами;
- забезпечення фізичної безпеки менеджменту суб'єкта господарювання;
- протидії втратам та порушенням.

Виконання вищевказаних завдань і створює систему безпеки підприємства;

8. Головними функціями механізму комплексного забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання є функція профілактики та функція безпосереднього збору, обробки та використання інформації про конкретних приватних осіб або суб'єктів господарювання. А під таким збором розуміється комплекс пошукових, аналітичних, технічних та інших заходів, спрямованих на отримання необхідних даних та інформації, що являє інтерес для ефективного забезпечення стійкості роботи суб'єкта господарювання – про суб'єкти господарювання та приватних осіб, що складають конкуренцію підприємству; ділових партнерів (контрагентів, клієнтів), а також безпосередньо співробітників самого суб'єкта господарювання;

9. Утворення власної складної інтегрованої системи безпеки суб'єкта господарювання надає можливість підвищити якість управління процесом забезпечення безпеки, проводити повний комплекс заходів із гарантування безпеки та стабільності. Серед переваг такої системи є: - комплексний підхід, за якого інтегруються підсистеми безпеки (інформаційна, кадрова,

технологічна та інші) в єдиний керований централізований комплекс; - орієнтація на завдання керівника, завдяки якій вплив людського чинника на якість і захищеність інформації в системі виключається технологічно, усі дії в системі авторизуються й протоколюються, завдяки чому технологічна й виробнича діяльність на будь-якій ділянці стає прозорою; - високий професіоналізм, за посередництва якого усі концептуальні рішення розробляються й реалізуються професійно підготовленими кадрами; - вироблення завершених, багатофункціональних, збалансованих рішень, які слугуватимуть виконанню комплексу важливих завдань із гарантування безпеки суб'єкта господарювання, що дозволяє підтримувати й контролювати заданий рівень безпеки;

10. Організацію захисту комерційної таємниці суб'єкту господарювання слід рекомендувати організувати двома шляхами. Якщо суб'єкт господарювання є невеликим підприємством, то доцільніше не створювати власну службу безпеки, а використовувати послуги відповідних охоронних та інших підприємств, що надають послуги у сфері безпеки. У разі, якщо підприємство досить велике та використовує у своїй діяльності значні масиви конфіденційної інформації, – створення власної служби безпеки є об'єктивно необхідним і незамінним.

Структура служби безпеки та її чисельність залежатимуть від форми власності суб'єкта господарювання, виду його діяльності, місця підприємства на ринку товарів та послуг, кількості співробітників, обсягу та вартості матеріальних цінностей, наявності різноманітних небезпечних речовин, рівня конфіденційності внутрішньої інформації, активності конкурентів та кримінального оточення. У зв'язку із цим уявити універсальну структуру служби безпеки неможливо, проте можна виокремити основні структурні підрозділи, які повинні бути присутніми у більшості випадків при організації служби безпеки на великих виробництвах всіх форм власності;

11. Зарубіжне законодавство та практика вказують на ефективність роботи і затребуваність приватних детективних бюро і служб безпеки в

розвинених країнах, які є найбільш ефективними структурами у справі захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання як від промислових шпигунів, так і від зазіхань «рейдерів» на майно та органи управління. Крім суто поліцейських функцій (захист життя і власності громадян, запобігання і розкриття злочинів, контроль за технічним станом транспортних засобів), вони забезпечують перепускний режим, пожежну безпеку на підприємствах і в офісах, ведуть боротьбу з промисловим шпигунством і витоком інформації (контррозвідка), збирають відомості про конкуруючі фірми й осіб, що претендують на звільнені посади (розвідка), проводять розслідування причин виробничих аварій і травм. Співпраця між виробничими суб'єктами господарювання та такими компаніями може стати серйозною запорукою захисту економічної безпеки перших від найрізноманітніших загроз сучасного конкурентного світу;

12. З'явившись іще у Давньому Римі, Давньому Китаї, у середньовічних країнах Європи та Азії, активізувавшись у ХІХ-ХХ століттях та сформувавшись у сучасному вигляді у кінці ХХ-ХХІ столітті, законодавство, яким регулюється господарська діяльність недержавних охоронних агентств, детективних фірм та служб безпеки, набуло рис протекціонізму та приділення жорстких вимог до таких суб'єктів та їхніх працівників. Вітчизняне господарське законодавство містить окремі протекціоністські норми (зокрема у транспортному, страховому, фінансовому законодавстві). А отже не буде виключенням передбачення у Законі України «Про охоронну діяльність» та у ліцензійних умовах до здійснення охоронної діяльності положення про те, що утворення (заснування) недержавної охоронної служби можливе лише громадянами України та/або суб'єктами господарювання - резидентами України.

Основні результати, отримані у розділі, було опубліковано у наступних виданнях: [48-51].

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Державне регулювання у сфері забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання

В умовах формування спільного економічного простору перед суб'єктами господарювання особливо гостро постає питання щодо забезпечення їх економічної безпеки. Саме наявність ефективної системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання є однією із важливих умов їх сталого розвитку в ході ринкових перетворень в Україні, формування високих кінцевих результатів виробничо-господарської діяльності. Зміна економіки під впливом ринкових механізмів виділила систему економічної безпеки суб'єктів господарювання в особливий об'єкт управління. В силу короткої ринкової історії питання забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в українській економіці починають переходити в ранг найбільш значущих. Разом з тим в Україні відсутня державна стратегія економічної безпеки громадянина, суб'єкта господарювання і держави, а багато законодавців і керівників українських підприємств у повній мірі не розуміють і недооцінюють ступінь важливості правового забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, не мають чітких понять про те, що повинно стати об'єктом захисту від конкурентів, недружніх елементів і злочинних угруповань.

Держава безпосередньо управляє безпекою господарської діяльності шляхом спеціального нормативно-правового регулювання щодо протидії порушення господарського і громадського правопорядку на об'єктах господарювання всіх форм власності. Держава регулює забезпечення безпеки

діяльності суб'єктів господарювання, схоронності їх майна та захисту своїх інтересів у економіки, протидію злочинності та корупції шляхом прийняття низки міжнародних і національних НПА як загального напрямку, так і безпосередньо спрямованих на забезпечення цих процесів на різних напрямках. На внутрішньогосподарському рівні держава надає можливість суб'єктам господарювання всіх форм власності самостійно будувати відносини із забезпечення безпеки діяльності, вживати заходів для зменшення шкідливого впливу на довкілля та забезпечувати екологічну безпеку.

Великі приватні корпорації Західної Європи витрачають на утримання служб безпеки до 25 % річного прибутку, компанії США – до 30 %. Щорічне збільшення витрат на ведення корпоративної розвідки (без врахування вартості контррозвідки та охоронної діяльності), залежно від галузі, становить \$ 300-600 тис. [52].

Економічна безпека суб'єкта господарювання – це стан його захищеності від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, дестабілізуючих факторів, при яких досягається стійка реалізація головних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності.

Економічна безпека є синтетичною, тісно пов'язаною із практичною діяльністю, категорією економічної науки, політології, психології та права. Це універсальна категорія, дія якої проявляється на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи окремим суб'єктом господарювання. Тому і наукові дослідження в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в основному проводилися представниками економічних і правових наук. Останні дослідження присвячені проблемам правового регулювання надання послуг суб'єктам господарювання з охорони та безпеки, самозабезпеченню суб'єктами господарювання своєї економічної безпеки, інституту юридичної відповідальності суб'єктів господарювання, діяльності з надання послуг з охорони та безпеки.

Однією з основ стійкого і стабільного функціонування суб'єктів господарювання є отримання якісних послуг з охорони та забезпечення їх

економічної безпеки. На ринку України ці послуги надаються в основному недержавними компаніями різної господарської спрямованості: охоронними, консалтинговими, кадровими, інформаційними, аналітичними і т.д. Крім цього суб'єкти господарювання самостійно вживають заходи із забезпечення економічної безпеки шляхом створення у своїй структурі охоронних підрозділів і підрозділів внутрішньої безпеки. Разом з тим діяльність з надання охоронних та інших послуг, спрямованих на забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання та така ж діяльність, що здійснюється самими суб'єктами, залишається неврегульованою в законодавчому відношенні. Відсутність окремого законодавчого акта, регулюючого діяльність із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, негативно впливає на розвиток відповідного виду діяльності, створення нових підприємств і робочих місць, «прозорість» ведення бізнесу. Саме тому назріла необхідність розробки та прийняття спеціального закону, який би регулював послуги та відносини із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, їх взаємодію з правоохоронними органами України.

Перспективним напрямком формування правового забезпечення діяльності недержавних служб щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання є використання при здійсненні законотворчої діяльності модельного законодавства. Модельні закони носять рекомендаційний характер, приймаються міжнародними організаціями з метою уніфікації законодавства різних держав і виступають в якості орієнтира для узгодженої законодавчої діяльності. Модельне законодавство, формуючи зразки майбутніх законодавчих рішень, отримує офіційну юридичну силу в межах держави лише після прийняття законів національними парламентами. У модельному законі визначаються цілі та загальні принципи майбутнього регулювання, тобто концепції, або формулювання головних, принципових його норм, нормативних дефініцій, або рекомендація різних варіантів рішення, або створення цілісного і

закінченого акта, який парламент може прийняти за основу або затвердити без внесення змін і доповнень.

На двадцять першому пленарному засіданні міжпарламентської асамблеї СНД у червні 2003 року було прийнято модельний закон про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність [53].

Цей модельний закон регулює суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням недержавної (приватної) охоронної діяльності і недержавної (приватної) розшукової діяльності, визначає правову основу, принципи і завдання зазначених видів діяльності, порядок взаємодії суб'єктів охоронної і розшукової діяльності з державними органами у сфері охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю, а також діяльність служб безпеки суб'єктів господарювання в інтересах забезпечення власної безпеки. Закон складається із чотирьох основних розділів: загальні положення, охоронна діяльність, розшукова діяльність, діяльність служб безпеки.

На наш погляд у статті 3 модельного закону досить лаконічно і одночасно об'ємно сформульовані завдання охоронної і розшукової діяльності, до яких відносяться:

- забезпечення економічної безпеки підприємництва;
- надання охоронних і розшукових послуг суб'єктам господарювання і громадянам з метою захисту їх прав та законних інтересів;
- охорона об'єктів та громадян від протиправних посягань;
- забезпечення на охоронюваних об'єктах пропускового та внутрішньооб'єктового режимів;
- сприяння правоохоронним та іншим державним органам у забезпеченні правопорядку та боротьби зі злочинністю.

Вперше на законодавчому рівні (хоча і в рекомендаційному плані) дано визначення служби безпеки як структурного підрозділу, що створюється суб'єктом господарювання для забезпечення власної безпеки.

Визначено основні завдання цієї служби, а саме:

- захист економічної безпеки суб'єкта господарювання;
- забезпечення безпеки життя і здоров'я працівників суб'єкта господарювання від протиправних посягань;
- надання сприяння правоохоронним органам у боротьбі зі злочинністю, забезпечення громадської безпеки та правопорядку.

Особливо необхідним видається положення про те, що керівник служби безпеки призначається наказом керівника суб'єкта господарювання за погодженням із правоохоронними органами.

Правові відносини із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання та надання послуг із цих питань (охоронна і детективна діяльність, функціонування підрозділів підприємств з безпеки) вже врегульовані спеціальним законодавством у більшості країн світу.

У РФ уже прийнятий закон «О частной детективной и охранной деятельности в РФ» від 11 березня 1992 року [54]. Відповідно до цього Закону працівники служби безпеки, які здійснюють приватну детективну і охоронну діяльність, повинні отримати в законному порядку ліцензії. У даний час там функціонують близько 14 тисяч охоронно-розшукових організацій з чисельністю ліцензованих співробітників понад 280 тисяч осіб.

Взагалі приватна детективна діяльність – це вид підприємницької діяльності, пов'язаної з наданням на платній договірній основі відповідних послуг громадянам і суб'єктам господарювання із метою захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів. При цьому, видами приватної детективної діяльності визнаються: збір відомостей у цивільних і кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу; вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів; з'ясування обставин неправомірного використання в підприємницькій діяльності фірмових знаків і найменувань, недобросовісної конкуренції, а також розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю; з'ясування біографічних та інших даних про особу окремих громадян (з їхньої письмової

згоди) при укладенні ними трудових договорів та інших контрактів (крім відомостей про особисте життя, про політичні і релігійні переконання); пошук безвісти зниклих громадян; пошук втраченого громадянами або підприємствами, установами, організаціями майна.

Подібні закони є звичним явищем і в інших країнах. Наприклад, саме на підставі них у США приватною охоронною і детективною діяльністю займається 1,8 млн. чоловік, що в 1,7 рази більше, ніж загальний склад поліції, а крім вирішення завдань з боротьби зі злочинністю це додатково приносить державі більш як 9 млрд. доларів щорічного прибутку.

У США, Франції, ФРН, Великій Британії та інших країнах види приватної детективної діяльності істотно не відрізняються від вищенаведених, хоча існують певні особливості. Наприклад, за законодавством більшості штатів США видами детективної діяльності визнаються: збір інформації, що стосується злочинів, правопорушень або інших дій, що створюють загрозу для країни або її окремого штату; забезпечення збереженості речових доказів для використання їх у суді, надання в розпорядження органів попереднього слідства і дізнання. Японські приватні розшукові бюро добувають, накопичують і реалізують відомості про потенційних законних наречених, вивчають окремі сегменти ринків товарів і послуг не тільки в Японії, але і в інших країнах.

В основному розуміючи необхідність розробки системи економічної безпеки, суб'єктами права законодавчої ініціативи постійно розробляються і вносяться до ВР України законопроекти щодо правового забезпечення різних аспектів економічної безпеки громадянина, підприємства і держави. Проте ні на законодавчому, ні на виконавчому рівні стратегія забезпечення економічної безпеки в Україні розроблена не була.

У 1998 році була спроба вироблення такої концепції. Навіть було видано розпорядження КМУ від 25 травня 1998 року «Про склад робочої групи з розроблення проектів Стратегії забезпечення економічної безпеки України та Національної програми забезпечення економічної безпеки

України на період до 2005 року» [55]. Проте окрім видання цього розпорядження більше зроблено нічого не було. Та й якщо подивитися це розпорядження уважніше, то можна побачити, що очолював цю групу чиновник у ранзі заступника міністра економіки, до складу її входили другорядні чиновники з різних міністерств та центральних органів виконавчої влади. Наприклад: начальник відділу Державної податкової адміністрації, завідувач відділу Національного інституту українсько-російських відносин, начальник відділу Мінпаливенерго і т.п.

У 2004 році до ВР України було внесено на розгляд підготовлений народними депутатами України М. В. Оніщуком, В. В. Онопенком та Ю. А. Кармазіним проект Закону України «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб» [15]. У цьому проекті було визначено правові, організаційні та управлінські основи функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання та інших суб'єктів господарювання всіх форм власності, порядок їх взаємодії з іншими суб'єктами, які здійснюють діяльність із забезпечення безпеки, а також права, обов'язки і гарантії працівників служб безпеки у зв'язку із здійсненням цієї діяльності. У проекті досить детально було виписано мету та основні завдання служб безпеки суб'єктів господарювання, їх обов'язки та права.

Були запропоновані основні напрями діяльності служб безпеки суб'єктів господарювання, а саме:

- забезпечення безпеки громадян, які мають відношення до об'єкта;
- охоронна діяльність на об'єкті;
- детективна діяльність щодо отримання інформації в інтересах безпеки об'єкта;
- охоронно-технічна діяльність на об'єкті;
- інформаційна безпека об'єкта;
- інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки об'єкта;
- фінансово-економічна безпека об'єкта;
- консультативна діяльність керівництва об'єкта з питань безпеки;

- наукова діяльність з підвищення ефективності здійснення заходів безпеки об'єкта.

Проект закону включав 6 розділів. У першому розділі було наведено визначення основних термінів, правові основи функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання та інших суб'єктів господарювання, мета, основні принципи функціонування та основні завдання. У другому розділі були наведені обов'язки та права служб безпеки суб'єктів господарювання та інших суб'єктів господарювання, сили і засоби, що ними залучаються, обмеження щодо залучення громадян до діяльності служб безпеки, правовий статус та порядок заняття посад працівниками служб безпеки, порядок підготовки кадрів. У третьому розділі було визначено порядок відшкодування шкоди та соціальної реабілітації осіб, постраждалих внаслідок дії служб безпеки. У четвертому розділі були наведені положення щодо правового та соціального захисту осіб, які беруть участь у забезпеченні безпеки. Розділ п'ятий вміщував положення щодо контролю та нагляду за законністю здійснення забезпечення національної безпеки. Розділ шостий містив прикінцеві положення.

Головною метою проекту закону була необхідність визначення окремим законодавчим актом діяльності структурних підрозділів суб'єктів господарювання та інших самостійних суб'єктів господарювання щодо забезпечення їх власної безпеки і розмежування їх із суб'єктами господарювання, які забезпечують безпеку третіх осіб на договірних засадах на підставі відповідної ліцензії.

Прийняття Закону України «Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб» сприяло б підвищенню рівня захищеності суб'єктів господарювання та громадян - СПД, подальшому розвитку підприємницької активності та створенню необхідних умов для інвестиційної діяльності. Але на жаль на початку 2005 року даний проект був відхилений ВР України.

Тому, коли ми говоримо про законодавче забезпечення економічної безпеки, мається на увазі, перш за все, Закон України «Про основи

національної безпеки України» [56], прийнятий 19 червня 2003 року та Закон України «Про охоронну діяльність» [44], прийнятий 8 вересня 2012 року.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» під національною безпекою розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах науково-технічної та інноваційної політики, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [56].

Таким чином, національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від реальних та потенційних загроз у практично всіх сферах економічної діяльності. Саме безпека в економічній сфері є основною складовою національної безпеки. А отже, у Законі України «Про основи національної безпеки України» визначено основні реальні та потенційні загрози економічній безпеці України на сучасному етапі, основними з яких є:

- істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;

- ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;

- нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;

- критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, системах життєзабезпечення; загострення проблеми підтримання в належному технічному стані ядерних об'єктів на території України;

- недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці та інші [56].

Нарівні з основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України у сферах: зовнішньополітичній, державної безпеки, воєнній та безпеки державного кордону України, внутрішньополітичній, науково-технологічній сфері, екологічній сфері, соціальній, гуманітарній та інформаційній, Закон визначає окремо основні напрями з питань економічної безпеки. До таких напрямів віднесено:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

- прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;

- вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій та інші [56].

Відповідно до Закону України «Про охоронну діяльність» суб'єкти охоронної діяльності можуть надавати на підставі договору наступні види охоронних послуг:

- 1) охорона майна громадян;
- 2) охорона майна суб'єктів господарювання;
- 3) охорона громадян [44].

У договорах про надання послуг з охорони майна та громадян відповідно до положень ЦК України визначаються умови відшкодування суб'єктом охоронної діяльності шкоди, завданої через неналежне виконання ним своїх зобов'язань.

Замовник послуг з охорони майна зобов'язаний надати суб'єкту охоронної діяльності для ознайомлення оригінали документів або завірені в установленому порядку їх копії, що підтверджують його право володіння чи користування майном на законних підставах, охорона якого складає предмет договору, а також правомірність знаходження такого майна, транспортного засобу чи особи у визначеному місці охорони.

Необхідно також зазначити, що у ВР України зареєстровано і розглянуто в першому читанні Проект Закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» [57]. Згідно з цим Проектом суб'єктами приватної детективної діяльності визнаються:

1) приватні детективи – громадяни України, які отримали в установленому законодавством порядку свідоцтво про право на заняття приватною детективною (розшуковою) діяльністю;

2) приватні детективні агентства (бюро, товариства, контори, фірми), об'єднання приватних детективних підприємств та їх філії, що отримали в установленому законодавством порядку дозвіл на реєстрацію та пройшли державну реєстрацію як суб'єкти господарювання.

Приватна детективна (розшукова) діяльність здійснюється задля пошуку, збирання та фіксації інформації, розшуку предметів, майна, людей та тварин, встановлення фактів та з'ясування різних обставин на замовлення клієнтів. Для досягнення цієї мети суб'єкти приватної детективної (розшукової) діяльності надають приватні детективні послуги із застосуванням засобів та методів, що не заборонені чинним законодавством України.

Вищезазначеними суб'єктами приватної детективної (розшукової) діяльності можуть надаватися такі послуги:

1) збирання відомостей у цивільних справах на договірній основі з учасниками процесу;

2) вивчення ринку, пошук і збір із відкритих джерел інформації з метою підготовки ділових переговорів, з'ясування фінансової, майнової та комерційної спроможності і благонадійності потенційних ділових партнерів (громадян і суб'єктів господарювання);

3) з'ясування обставин неправомірного використання в підприємницькій діяльності фірмових знаків та найменувань, недобросовісної конкуренції, а також розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю;

4) з'ясування біографічних та інших даних, що характеризують особу, стосовно окремих громадян (з їх письмової згоди) при укладенні ними трудових та інших договорів, виявлення їхніх ділових зв'язків, у тому числі в регіонах і за кордоном;

5) інші, згруповані Законом у 8 умовних груп [57].

Достатній дослідницький інтерес являє, наприклад, єдиний відомчий НПА з питань економічної безпеки, який найбільш якісно та повно розкриває поняття правового регулювання економічної безпеки підприємства та суб'єкта господарювання – постанова Ради центральної спілки споживчих товариств України «Про Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України», яка була прийнята 12 листопада 2008 року [16]

У цьому документі надано визначення таким поняттям, як: концепція економічної безпеки споживчої кооперації України, система економічної безпеки, економічна безпека, зовнішні загрози, внутрішні загрози, ризики, стан захищеності. Окремий інтерес представляють нормативні положення, пов'язанні з цілями та завданнями служби безпеки Укоопспілки. Визначено принципи організації і функціонування системи економічної безпеки. Нормотворець відносить до них: комплексність, своєчасність, активність, законність, обґрунтованість, економічну доцільність, спеціалізацію,

взаємодію, вдосконалення діяльності, централізацію управління. У Постанові детально виписано об'єкти захисту та основні загрози економічній безпеці, механізми забезпечення економічної безпеки в цілому та забезпечення безпеки ресурсів зокрема, технічне забезпечення економічної безпеки.

Необхідно також підкреслити, що до різноманітних питань економічної безпеки належить досить великий масив НПА різного рівня, що регулюють перш за все, економічні і правові відносини в різних секторах економіки та галузях виробництва. Це нормативні акти КМУ, Конституційного, Верховного та Вищих спеціалізованих судів України, різних міністерств та інших органів виконавчої влади тощо. Наприклад: Про утворення територіальних органів Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки – Постанова КМУ від 12 жовтня 2011 року; Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів – Лист Вищого господарського суду від 15 березня 2011 року; Про затвердження Порядку погодження Міністерством юстиції України планів санації та мирових угод – Наказ Мін'юста України від 4 жовтня 2011 року; Про затвердження Порядку розроблення проектної документації на будівництво об'єктів – Наказ Мінрегіонбуду України від 16 травня 2011 року; Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів – Наказ Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 року; Про затвердження Порядку надання Державним комітетом фінансового моніторингу України Міністерству економіки України інформації для підвищення ефективності здійснення нагляду – Наказ Держфінмоніторинг України та Мінекономіки України від 11 серпня 2010 року тощо [58; 59; 60; 61; 62].

Нова ідеологія економічної безпеки вимагає динамічної співпраці між правоохоронними органами та приватними структурами. При цьому у головному їхня діяльність є спільною – мінімізація загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання. Державні правоохоронні органи повинні поступитися у певній «розумній» частині своїм монополізмом на користь

приватним учасникам ринку з надання послуг у сфері економічної безпеки. Вони можуть отримати пряму вигоду у вигляді економії матеріальних засобів та вивільнення додаткового часу для боротьби зі злочинністю, обмежуючись лише функцією контролю за дотриманням імперативних ліцензійних вимог.

У Законі про приватну детективну діяльність, який рано чи пізно буде прийнято в Україні, повинні знайти відображення: види детективної діяльності та їх відмінність від адвокатської практики, охоронної й інших суміжних видів підприємницької діяльності; її конкретні форми, методи і засоби здійснення; особливості легітимації (реєстрації, ліцензування) приватної детективної діяльності, а також її припинення; повноваження приватних детективів і обмеження у сфері здійснення цих повноважень; можливості і правила застосування певних спеціальних засобів, а також зброї (вогнепальної, холодної, газової, пневматичної) приватними детективами; гарантії соціального і правового захисту приватних детективів; контроль і нагляд за здійсненням приватної детективної діяльності. У цьому ж, або в окремому законі повинні бути норми, які б регулювали діяльність структурних підрозділів суб'єктів господарювання із забезпечення економічної безпеки. Щоб визначити особливості взаємодії суб'єктів господарювання з правоохоронними органами та з контрагентами, необхідно визначити види різних суб'єктів господарювання, які беруть участь у відносинах із забезпечення економічної безпеки.

До зовнішніх суб'єктів забезпечення безпеки підприємства належать органи законодавчої, виконавчої і судової влади, покликані гарантувати безпеку всіх без винятку законослухняних учасників підприємницьких відносин, причому діяльність цих органів не можуть контролювати самі підприємці. Ці органи формують законодавчу основу функціонування і захисту підприємницької діяльності в різних її аспектах.

До внутрішніх суб'єктів належать особи, що безпосередньо здійснюють діяльність із захисту економічної безпеки певного суб'єкта господарювання. Суб'єктами можуть виступати: працівники власної служби

безпеки фірми (підприємства) та запрошені працівники із спеціалізованих фірм, що надають послуги із захисту підприємницької діяльності [63, с. 4].

Безпеку можуть забезпечувати дві групи суб'єктів. Перша займається цією діяльністю безпосередньо на підприємстві і підпорядковується його керівництву. В межах цієї групи виокремлюють три підгрупи:

1) спеціалізовані суб'єкти, основним призначенням яких є постійна діяльність із забезпечення безпеки підприємства (в рамках своєї компетенції відділ тощо);

2) напівспеціалізовані суб'єкти, частина функцій у яких полягає в забезпеченні безпеки підприємства (маркетингова служба, юридичний підрозділ тощо);

3) решта персоналу та підрозділи підприємства, які в межах своїх посадових інструкцій та положень про підрозділи зобов'язані вживати заходів, спрямованих на забезпечення безпеки підприємства.

Друга група – зовнішні органи та організації, які функціонують самостійно і не підпорядковуються керівництву підприємства, але при цьому їх діяльність істотно впливає на безпеку підприємства. Суб'єкти цієї групи:

- законодавчі органи;
- органи виконавчої влади;
- суди;
- правоохоронні органи;
- науково-освітні заклади;
- промислові шпигуни;
- конкуренти;
- іноземні компанії;
- фірми-розвідники [14, с. 19].

Структурно-логічна схема груп суб'єктів, що забезпечують економічну безпеку підприємства, наведена на рис. 1.

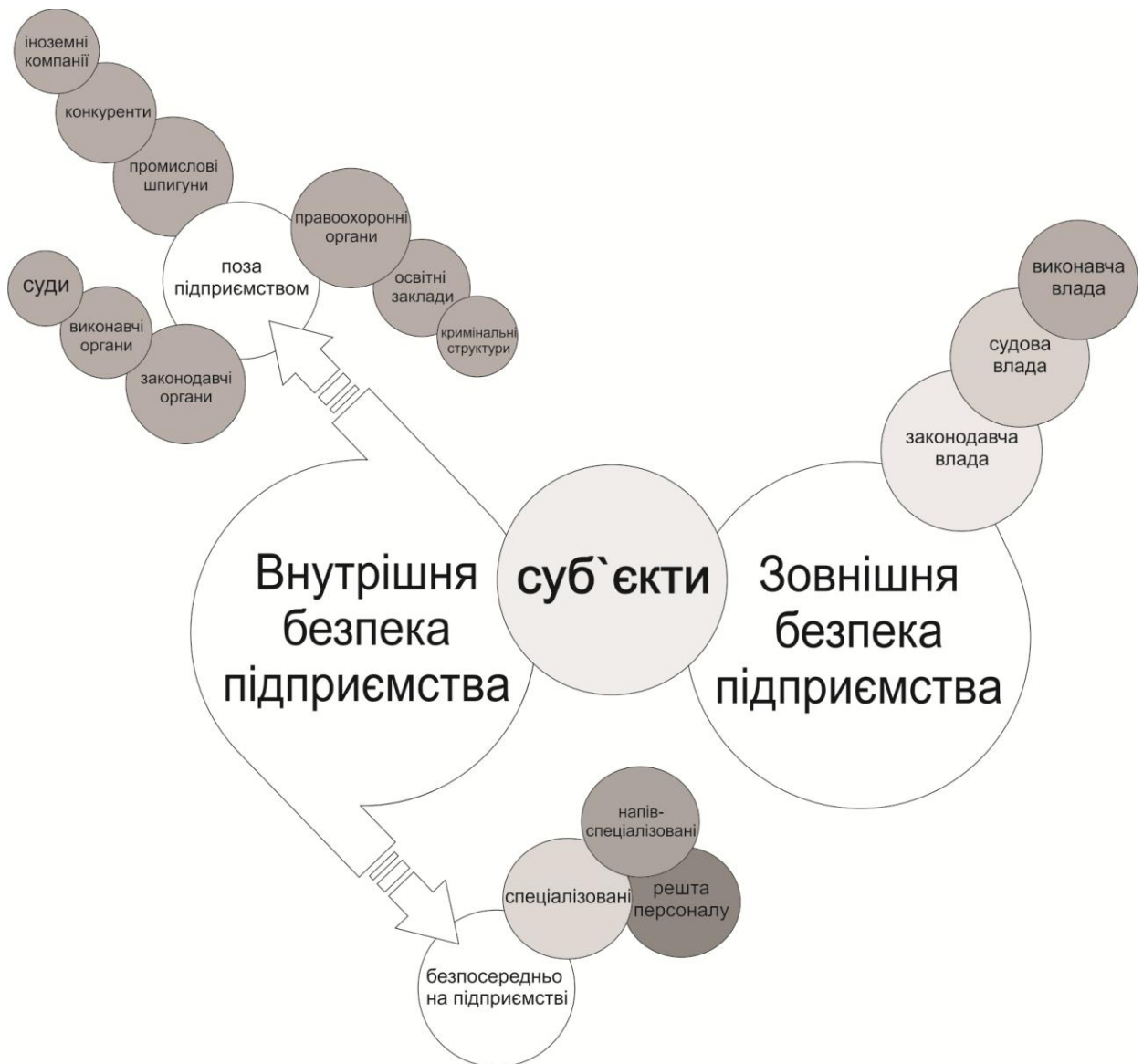

Рис. 1. Групи суб'єктів що забезпечують економічну безпеку підприємства

Головною умовою формування системи економічної безпеки підприємства є визначення сфер, у яких діють чинники небезпек і загроз. До таких сфер належать: безпека в техногенній, науково-технічній, екологічній, інформаційній, психологічній сферах; фізична та пожежна безпека [5, с. 53]. Надійність і ефективність системи безпеки підприємства визначають за одним критерієм – відсутністю чи наявністю завданих йому матеріальних збитків і моральної шкоди. Протягом останніх років важливе значення отримало формування політики безпеки підприємства, якою визнають орієнтири для дій і ухвалення рішень, які полегшують досягнення цілей. Для встановлення цих загальних орієнтирів необхідно сформулювати цілі

забезпечення безпеки підприємства.

Цілями політики безпеки можуть бути:

- захист фінансових ресурсів підприємства;
- захист прав та інтересів підприємства;
- зміцнення інтелектуального потенціалу підприємства;
- збереження і примноження власності;
- підвищення конкурентоспроможності продукції;
- інформаційне забезпечення діяльності підприємства і підвищення його ефективності;
- орієнтація на стандарти й лідерство;
- сприяння управлінським структурам у досягненні цілей підприємства;
- запобігання залежності від випадкових і недобросовісних ділових партнерів.

З урахуванням викладеного вище можна визначити такі загальні орієнтири дій і ухвалення рішень, які полегшують досягнення цих цілей:

- а) збереження і нарощування ресурсного потенціалу;
- б) проведення комплексу превентивних заходів щодо підвищення рівня захищеності власності й персоналу підприємства;
- в) залучення до діяльності із забезпечення безпеки підприємства всіх його працівників;
- г) професіоналізм і спеціалізація персоналу підприємства;
- д) пріоритетність несилових методів запобігання загрозам і їх нейтралізації;
- е) створення служби економічної безпеки на підприємстві [64, с. 34].

Серед загальних органів правозабезпечення та правозахисту особливе значення мають митні органи, ОВС та СБУ. З нашої точки зору це основні суб'єкти, що забезпечують економічну безпеку на локальному рівні.

Митні органи здійснюють контроль у сфері справляння мита. За умов сьогодення митна служба відіграє важливу роль у формуванні Державного бюджету України та регулюванні зовнішньоекономічної діяльності країни.

Основними завданнями Держмитслужби у сфері забезпечення економічної безпеки є:

- участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики в галузі митної справи;
- забезпечення захисту економічних інтересів України;
- виконання вимог законодавства з питань митної справи, здійснення контролю за додержанням таких вимог митними органами, спеціалізованими митними установами та організаціями, суб'єктами господарювання і громадянами;
- організація і забезпечення здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, удосконалення митних процедур з метою створення сприятливих умов для прискорення товарообігу та пасажиропотоку через митний кордон України;
- забезпечення контролю за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;
- забезпечення своєчасної та у повному обсязі сплати до державного бюджету податків і зборів (обов'язкових платежів), контроль за справлянням яких покладено відповідно до законодавства на митні органи, у разі ввезення (пересилання) товарів і транспортних засобів на митну територію України або їх вивезення (пересилання) з митної території України;
- інші завдання [65; 56].

Таким чином, держава за посередництва діяльності своїх органів загальної та спеціальної компетенції здійснює регулювання у сфері забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Але ж компетенція державних органів спрямована на виконання значної кількості інших завдань, не пов'язаних із захистом економічної безпеки суб'єктів господарювання. Тому останні повинні не лише сподіватися на державну допомогу, але й самотужки захищати власну економічну безпеку.

2.2. Самозабезпечення суб'єктами господарювання захисту економічної безпеки

Оскільки держава має велику кількість власних неподоланих проблем, то проблеми окремих суб'єктів господарювання часто є для неї чужими. Через це на перше місце виходить правова робота на підприємствах. У площині досліджуваних питань правова робота отримує форму самозабезпечення економічної безпеки самими суб'єктами господарювання шляхом утворення власних служб безпеки, покликаних захищати підприємство від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Правовими основами створення та функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання є законодавство України, що регулює суспільні відносини у сфері функціонування цих служб.

Правовою базою створення та функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання є Конституція України, Закон України «Про основи національної безпеки України», нормативно-правові акти України, а також міжнародні договори, ратифіковані Україною. Якщо міжнародними договорами, ратифікованими Україною, встановлюються інші правила, ніж ті, що передбачені цим законом, то застосовуються правила міжнародних договорів.

Мета створення служб безпеки суб'єктів господарювання збігається зі змістом поняття «забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання» та полягає в тому, щоб організувати роботу із захисту прав, обов'язків і законних інтересів власників цих суб'єктів, від злочинних посягань і загрози таких посягань, джерелами яких постають явища, спрямовані на дестабілізацію функціонування суб'єктів господарювання та пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними діями, інтересами криміналітету, зловживаннями державною владою, а також усвідомлення учасниками господарської діяльності своєї захищеності.

У сучасних умовах дедалі більшого значення для України набуває забезпечення економічної безпеки й дотримання відповідних національних інтересів країни. Система забезпечення економічної безпеки пов'язана з розв'язанням правових, економічних і правоохоронних завдань, із захистом економічних інтересів і прав власності держави, підприємств, організацій – суб'єктів господарської діяльності. Українські підприємства й організації зазнають впливу численних внутрішніх і зовнішніх загроз, іноді кримінального характеру, що призводить до негативних наслідків для всього народного господарства. Тому забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання є одним із пріоритетних напрямів у системі економічної безпеки України.

Після переходу України до ринкової економіки, в умовах постійної політичної нестабільності, функції держави, як регулятора різних соціальних та економічних процесів значно ослабли. Такий стан речей суттєво вплинув і на якість захисту суб'єктів господарювання у всіх галузях економіки України. Зі зміною власності колишніх державних підприємств у їх складі створюються структурні підрозділи із забезпечення їхньої безпечної діяльності. Для вирішення різних конфліктних ситуацій підприємства співпрацюють із приватними юридичними й охоронними фірмами, іншими підприємствами та організаціями у тому числі й міжнародними. Проте організація власної служби безпеки може бути найбільш економічно вигідною та ефективною відповіддю усім можливим загрозам суб'єкта господарювання. Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що основну роль у забезпеченні функціонування суб'єктів господарювання відіграють самі суб'єкти, а не державні органи.

В Україні як і в усіх пострадянських державах вважається, що служби безпеки створюються тільки на великих підприємствах і корпораціях недержавної форми власності. Уже стало правилом, коли після зміни форми власності з державної на приватну новий власник для більш ефективного управління підприємством і забезпечення стабільності його діяльності й

розвитку відразу ж ставить завдання щодо створення служби безпеки. Разом із тим упродовж останніх десяти років простежується тенденція до створення служб безпеки на підприємствах зі змішаною формою власності, у тому числі і в акціонерних товариствах, в яких п'ятдесят і більше відсотків акцій належить державі.

Протидія економічним правопорушенням і злочинам на будь-якому суб'єкті господарської діяльності незалежно від форми власності його майна передбачає створення багатоцільової системи управління, облік норм міжнародних стандартів, застосування досконаліших технологій у прийнятті управлінських рішень, обґрунтування нових напрямів кадрової політики, проведення багатопрофільної підготовки кадрів.

Розроблення, прийняття і реалізація обґрунтованих управлінських рішень у забезпеченні економічної безпеки суб'єктів господарювання є однією з найважливіших проблем сучасного менеджменту. Про це свідчить і зростання масштабів збитків у результаті навіть незначних помилок, допущених під час прийняття рішень щодо забезпечення економічної безпеки.

Слід зазначити, що в забезпеченні економічної безпеки держави, регіональних утворень провідну роль відіграють саме державні органи, покликані забезпечувати економічну безпеку, тоді як у забезпеченні економічної безпеки конкретного суб'єкта господарювання, власників його майна, працівників здебільшого беруть участь недержавні структури. Зазвичай взаємодія з державними структурами відбувається тоді, коли вичерпуються повноваження недержавних структур. У зв'язку із цим зростає потреба в системному дослідженні проблем самозабезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання з урахуванням вимог чинного законодавства, що зумовило підняття цієї проблеми і визначило досліджуване коло питань.

Проблеми забезпечення економічної безпеки, зокрема й на рівні суб'єктів господарювання, досліджують багато українських і російських учених, однак не всі аспекти самозабезпечення економічної безпеки на рівні суб'єктів господарювання набули достатньо повного вивчення. Зокрема, видається, що

наразі є потреба пошуку ефективніших напрямів управлінських рішень щодо самозабезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання з урахуванням нових викликів і загроз, реального соціально-економічного стану українського суспільства, роботи підприємств в умовах фактично воєнного стану із загрозою дефолту національної економіки.

Серед фахівців наявні різні підходи до організації забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання. Наприклад, на рівні суб'єкта господарювання економічна безпека забезпечується дієвістю нормативних, організаційних і матеріальних гарантій, а також своєчасним виявленням, профілактикою та дієвим припиненням посягань на підприємства, їх фінанси, майно або інтелектуальну власність, ділові зв'язки, технологію, інформацію. Нині здебільшого економічну безпеку суб'єктів господарювання забезпечують шляхом реалізації двох підходів:

- запобігання загрозам;
- реагування на загрози.

Суб'єкти господарювання відповідно до чинного законодавства прагнуть забезпечити економічну безпеку і своїми силами, створюючи дієві підрозділи, коло обов'язків яких охоплює і забезпечення безпеки, зокрема й економічної.

Самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання будемо розуміти як комплекс заходів, здійснюваних безпосередньо самими суб'єктами господарювання або іншими компетентними недержавними структурами, та спрямованих на забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання шляхом ліквідації або мінімізації ризиків і загроз його діяльності. Самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання досягають силами:

- служби безпеки самих суб'єктів господарювання, яка є структурним підрозділом підприємства, установи, організації;
- суб'єктів господарювання, які надають послуги у сфері охорони, контролю за виконанням договірних зобов'язань, розшуку боржників та

їхнього майна, добору і розстановки кадрів, ведення конкурентної розвідки і контррозвідки тощо;

- інших недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки.

Самозабезпечення економічної безпеки недержавних суб'єктів господарювання може здійснюватися і завдяки зміні організаційно-правової форми або частки майнової участі у діяльності суб'єкта господарювання. Так, Б.В. Деревянко з метою захисту прав власників майна приватних вищих навчальних закладів при їх реорганізації пропонує утворювати господарські об'єднання підприємств в організаційно-правовій формі асоціацій або корпорацій, великих приватних акціонерних товариств, товариств з обмеженою діяльністю, взаємопов'язаних або асоційованих підприємств, а також запроваджувати схему перехресного володіння пакетами акцій кількох асоційованих підприємств різними власниками [66]. Видається, що така схема стала б у нагоді і для самозабезпечення економічної безпеки як недержавних служб безпеки, так і інших суб'єктів господарювання.

Необхідно відразу ж наголосити, що спеціальних НПА, які визначають функціонування служб безпеки суб'єктів господарювання, немає. Служби безпеки комерційних підприємств функціонують згідно з положеннями, затвердженими керівниками цих підприємств. Штат і функціональні обов'язки працівників служби безпеки формують виходячи із завдань, що ставляться перед нею керівництвом чи власниками майна суб'єкта господарювання.

До основних завдань і функцій служби безпеки суб'єктів господарювання можна віднести наступні:

- розроблення та здійснення профілактичних заходів щодо захисту фінансових та інших операцій;

- збирання, обробку, зберігання й аналіз офіційної та конфіденційної інформації стосовно контрагентів і ділових інтересів компанії з метою запобігання угодам з недобросовісними контрагентами;

- організацію та проведення заходів щодо забезпечення безпеки персоналу компанії, основних фондів і фінансових активів у різних умовах повсякденної діяльності та в екстремальних ситуаціях;

- проведення робіт із забезпечення захисту інформації;

- прийняття і реалізацію положень локальних нормативних актів, спрямованих на організацію фізичної охорони керівників і співробітників суб'єкта господарювання, обмеження доступу на територію суб'єкта господарювання;

- організацію взаємодії зі службами безпеки інших суб'єктів господарювання, правоохоронними й контрольними органами;

- провадження єдиної політики в питаннях охорони;

- забезпечення збереження конфіденційної інформації, проведення інструктажів і навчання працівників правилам роботи з нею.

Варто зазначити, що приватизація компаній із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання є загальносвітовою тенденцією. Це підтверджують такі авторитетні джерела, як звіти Європейської Комісії й Управління ООН із протидії злочинності та поширенню наркотиків. Приватні компанії в багатьох країнах беруть під охорону державні об'єкти, що традиційно вважають особливо важливими. Наприклад, у США приватні служби безпеки охороняють і атомні електростанції, і в'язниці. У Великій Британії, ФРН, Швеції МВС закладають до своїх бюджетів витрати на послуги приватних охоронних підприємств. У цих та інших країнах професійним об'єднанням на ринку забезпечення економічної безпеки делеговано регуляторні функції, що раніше якимось намагалася виконувати держава.

З іншого боку, орієнтація лише на недержавних, а тим більше іноземних, інвесторів може сама становити загрозу економічній безпеці суб'єкта господарювання. Так, згадуваний Б. В. Деревянко на прикладі освіти вказує, що мета діяльності іноземних інвесторів вітчизняних суб'єктів господарювання може бути різною. На жаль, іноземні суб'єкти

господарювання і громадяни-іноземці можуть безоплатно надавати українським реципієнтам майно, що є морально або фізично застарілим; що вимагає непомірних за сучасними вимогами витрат енергії та інших ресурсів; що не виконує належним чином своїх функцій; що стимулює засвоєння учнями знань, вироблення вмінь і навичок, які деформують особистість тощо. І зовсім незначна частина майна, що передається інвесторами, має інноваційний характер. Саме таке майно пропонується вважати перспективними майновими активами та підтримувати їх колишніх власників - інвесторів на державному рівні [67, с. 61].

Діяльність недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки в Україні врегульовано передусім нормами ГК України, а також ухваленого 8 вересня 2012 року Закону України «Про охоронну діяльність». Зокрема, згідно із останнім суб'єкти охоронної діяльності можуть надавати на підставі договору такі види охоронних послуг: охорона майна громадян, охорона майна суб'єктів господарювання, охорона громадян [44].

У договорах про надання послуг з охорони майна та громадян відповідно до положень ЦК України визначаються умови відшкодування суб'єктом охоронної діяльності шкоди, завданої через неналежне виконання ним своїх зобов'язань [22].

Замовник послуг з охорони майна зобов'язаний надати суб'єкту охоронної діяльності для ознайомлення оригінали документів або завірені в установленому порядку їх копії, що підтверджують його права володіння чи користування на законних підставах майном, охорона якого становить предмет договору, а також правомірність перебування такого майна, транспортного засобу чи особи у визначеному місці охорони [44].

За статистикою, кількість охоронних підприємств в Україні збільшилася з 1005 у 2001 році до 3818 в 2010-му. Станом на докризовий і довоєнний 2010 рік майже третину підприємств – 28 % – було зареєстровано в Києві, 8 % – у Донецьку, по 6 % – в Одесі, Львові і Дніпропетровську. Інші відносно рівномірно розподілилися по всій країні. Проте офіційна статистика

не відбиває реальної картини, оскільки в одному регіоні на одну людину може бути зареєстровано до десятка фірм, що можна вважати бажанням власників отримати додаткові гарантії продовження бізнесу в разі позбавлення ліцензії однієї з фірм. Взагалі до сьогодні в Україні не проведено комплексного і масштабного дослідження структури, місткості й динаміки охоронного ринку. Єдиним достовірним дослідженням можна вважати напрацювання Агентства індустріального маркетингу, фахівці якого оцінили інтегрований «білий» дохід ринку приватної охорони за 2010 рік у 4,77 млрд. гривень (що, до речі, приблизно вп'ятеро більше, ніж у 2002 році) [68]. За даними Агентства станом на серпень 2011 року структура ринку була такою, що за його підсумками 5 компаній (не враховуючи ДСО) охоплюють 14 % усього обороту ринку; 71 підприємство, заробляючи від 10 до 100 млн. грн. на рік, відповідає за 34 % річного обороту. Майже стільки ж разом заробили 587 компаній з річним оборотом від 1 до 10 млн. грн. Решта – 19 % ринку – припадає на частку майже трьох тисяч охоронних підприємств [69]. А отже, монополізація ринку охоронних послуг вказує на необхідність підготовки суб'єктам господарювання власних служб безпеки, і доведення їх діяльності до професійного рівня. Охоронні підприємства надають послуги передусім у галузі фізичної охорони й аналітичного забезпечення бізнесу. Це, зокрема, збирання й обробка інформації з відкритих джерел.

До основних завдань конкурентної розвідки, здійснюваної в інтересах забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання, можна віднести:

- маркетингові дослідження;
- оцінку потенційних клієнтів і партнерів;
- пошук ринкових ніш;
- вивчення конкурентів;
- добір кадрів;
- систематизацію наявних інформаційних ресурсів і пошук нових.

Аналізуючи наведений – далеко не повний – перелік основних завдань конкурентної розвідки, можна відмітити її інтегральний характер. Причому

ці завдання розв'язують численні маркетингові й консалтингові фірми, рекрутингові агентства, інформаційно-аналітичні агентства та ін. Вони можуть виступати як союзниками служби безпеки суб'єкта господарювання, так і нести потенційну або реальну загрозу, збираючи інформацію про діяльність підприємств, установ, організацій, державних органів на замовлення конкурентів або ж «про запас», тобто на майбутнє, вичікуючи замовника або покупця на ту чи іншу інформацію.

Зазначимо, що теоретично конкурентна розвідка здійснюється на основі відкритих матеріалів (на відміну від промислового шпигунства, яке передбачає незаконне заволодіння конфіденційною інформацією). За оцінками багатьох фахівців з розвідки, не менше ніж 80–90 % використовуваної інформації надходить саме з відкритих джерел, тому з метою забезпечення економічної безпеки потрібно контролювати яка інформація про суб'єкти господарювання потрапила у відкриті джерела. З іншого боку, саме через ЗМІ організовується подання тієї інформації, яку топ-менеджерам або ключовим власникам необхідно донести до зацікавлених користувачів для того, щоб потім отримати запланований ефект (наприклад, викуп акцій у міноритарних акціонерів). У багатьох випадках подана інформація може бути й неправдивою. Це може бути одним із механізмів самозахисту суб'єкта господарювання.

Крім власних служб безпеки суб'єктів господарювання, професійних державних органів, приватних служб безпеки українські підприємства, установи, організації можуть скористатися послугами інших недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки, до яких окремі вчені та практики відносять:

- страхові компанії;
- третейські суди;
- торгово-промислові палати;
- недержавні навчальні заклади;
- кредитні бюро (бюро кредитних історій);

- асоціації й об'єднання організацій, членами яких є суб'єкти господарювання і громадяни, зайняті у сфері забезпечення безпеки, а також багато інших організацій;

- недержавні суб'єкти забезпечення економічної безпеки – профспілки, покликані послідовно реалізовувати політику захисту економічних інтересів працівників, що працюють за наймом, вести боротьбу з безробіттям, домагатися повної зайнятості й поліпшення умов праці. В усьому світі профспілки відіграють значну роль у функціонуванні інституту соціального партнерства, причому обґрунтована й ефективна політика профспілок щодо реалізації принципів соціального партнерства дає змогу забезпечити участь членів трудового колективу в розробленні колективних договорів і угод в управлінні виробництвом, визначенні гідних умов оплати праці, встановленні контролю за дотриманням оплати праці.

Підбиваючи підсумки проведеному аналізу лише окремих можливих шляхів реалізації самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання, можемо сформулювати певні висновки:

- економічну безпеку суб'єктів господарювання недержавної форми власності забезпечують здебільшого спеціалізовані приватні компанії або власні служби безпеки;

- в Україні діяльність служб безпеки недержавних суб'єктів господарювання на законодавчо-нормативному рівні не врегульована, що створює передумови для порушення прав особистості й інтересів учасників господарської діяльності;

- на сьогодні вкрай важливим є сприяння ухваленню ВР України закону України «Про приватну детективну (розшукову) діяльність» і розробленню на його базі єдиної концепції економічної безпеки суб'єктів господарювання.

2.3. Взаємодія суб'єктів господарської діяльності з правоохоронними органами при забезпеченні захисту економічної безпеки

Самозабезпечення захисту економічної безпеки самими суб'єктами господарювання є одним із ефективних засобів правової роботи. Однак у багатьох випадках виникає необхідність використання допомоги професіоналів. А такими можуть бути як державні правоохоронні органи, так і недержавні служби безпеки. У кожному конкретному випадку керівництво суб'єкта господарювання вирішує що є більш ефективним: користування платними послугами лише державних чи недержавних правоохоронних структур, чи певної однієї компанії, служби чи органу. При цьому важливого значення набуває організація взаємодії правоохоронних структур між собою та між такими структурами і самим суб'єктом господарювання.

За останні три десятиріччя ринок комерціалізації економічної безпеки у світі розбудовується надшвидкими темпами. В усьому світі ринок комерційної безпеки на теперішній час оцінюється у 165 мільярдів доларів США, а його розширення прогнозується на шість-вісім відсотків на рік.

Сьогодні транснаціональні недержавні охоронні структури відіграють важливу роль у забезпеченні економічної та політичної безпеки, часто у тісній взаємодії із державними правоохоронними органами. Ефективний аналіз динаміки розвитку приватного сектору забезпечення безпеки вимагає активізації досліджень механізмів взаємодії між недержавними охоронними структурами та державними структурами у сфері забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання - замовників.

Приватні детективні та охоронні підприємства повинні створюватися та функціонувати не у протилежність діяльності державних правоохоронних органів, а у їх доповнення. Ті й інші вирішують ряд спільних завдань з охорони правопорядку. В деяких випадках співпадає їх компетенція,

пов'язана із виконанням окремих видів правоохоронної діяльності. Все це об'єктивно піднімає питання про організацію чіткої взаємодії між державними та недержавними суб'єктами правоохоронної діяльності.

Зараз існує багато проблем щодо поділу компетенції між ОВС та недержавними службами безпеки, детективними агентствами тощо, у тому числі і в частині забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Але і діяльність самих ОВС на сьогодні регулюється великою кількістю розрізнених нормативних актів, що вимагають своєї уніфікації з метою оптимізації діяльності підрозділів ОВС [70, с. 179]. Серед суперечливих моментів взаємодії між ОВС та недержавними службами безпеки можна назвати визначеність змісту та організаційно-правового механізму реалізації правоохоронних функцій державними органами та недержавними суб'єктами охорони; процес соціалізації та функціонування недержавних правоохоронних структур; налагодження їх тісної взаємодії з державними правоохоронними структурами, що й обумовлює актуальність дослідження у межах цього підрозділу дисертаційного дослідження.

Закон України «Про охоронну діяльність» допускає і навіть намагається стимулювати взаємодію між недержавними охоронними службами та ОВС у частині протидії правопорушникам або при припиненні адміністративних правопорушень.

Ще однією формою взаємодії є надання законом недержавним детективним та охоронним підприємствам права на сприяння державним правоохоронним органам у забезпеченні правопорядку. Змістом цього виду взаємодії є практичне виконання спільних пошукових та охоронних дій, спрямованих на підтримання правопорядку. Взаємодія між охоронно-пошуковими підприємствами та правоохоронними органами здійснюється також у формі інформаційного обміну, надання один одному різного роду послуг, налагодження і підтримання особистісного контакту між керівниками, проведення спільних нарад тощо.

На виконання рішення Всеукраїнської наради операторів ринку охоронних послуг, відповідно до Положення про МВС України у частині створення консультативних і дорадчих органів, а також з метою здійснення громадського контролю за діяльністю МВС України та недержавної системи безпеки в Україні, забезпечення проведення консультацій і координації дій ОВС з недержавними охоронними структурами при охороні громадського порядку, попередженні й припиненні злочинів у місцях виконання охоронних функцій, підвищенні правової культури персоналу охорони, активізації їх участі в удосконаленні законодавчого та нормативного забезпечення професійної охоронної діяльності наказом МВС від 28 квітня 2010 року за № 162 створено Координаційну раду МВС із взаємодії ОВС із охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання.

Згідно із затвердженим Положенням, координаційна рада МВС України із взаємодії ОВС з охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання є громадським консультативно-дорадчим органом. Рада організовується з метою здійснення координації заходів, що проводяться органами і підрозділами внутрішніх справ, з охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання, суб'єктами забезпечення недержавної безпеки з охорони громадського порядку, попередження і припинення злочинів у місцях виконання ними охоронних функцій; сприяння формуванню державної політики в галузі забезпечення безпеки громадян і суб'єктів господарювання, розвитку ринку охоронних послуг та недержавної системи безпеки громадян і підприємництва відповідно до чинного законодавства [71].

Основними завданнями та напрямками діяльності Ради є:

- організація системи ефективного використання потенціалу ОВС і суб'єктів забезпечення недержавної безпеки та координація їх дій щодо попередження та припинення злочинів, охорони громадського порядку, у тому числі розроблення й практичної реалізації механізмів постійного

інформаційного обміну з цих питань між ОВС і суб'єктами забезпечення безпеки; - розроблення та впровадження механізмів взаємодії між ОВС і суб'єктами забезпечення безпеки в протидії злочинності та охорони громадського порядку; - упровадження нових ефективних форм, методів, засобів і напрямів розвитку суб'єктів забезпечення недержавної безпеки при їх взаємодії з МВС України.

Відповідно до Указу Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» МВС здійснюються заходи із вдосконалення структури та поступового скорочення штатної чисельності центрального апарату МВС, територіальних органів і підрозділів внутрішніх справ. При цьому, враховуючи соціально-економічні умови в державі, на сьогодні є актуальною необхідність активізації роботи міліції у забезпеченні захисту життя, здоров'я, прав і свобод громадян, їх власності, охорони громадського порядку в містах та в інших населених пунктах, запобігання правопорушенням, посилення боротьби із злочинністю, своєчасного виявлення фактів недодержання вимог законодавства. Важливе значення має захист майнових прав суб'єктів господарювання, проведення якісного розслідування корисливих злочинів на територіях, які були звільнені від терористів.

При скороченні штатних одиниць в ОВС робота із забезпечення охорони громадського порядку на вулицях та в інших громадських місцях населених пунктів буде активізована за рахунок залучення недержавних охоронних структур до здійснення патрулювання разом із працівниками міліції, впровадження новітніх технологій – системи глобального позиціонування GPS (дасть змогу більш мобільного та ефективного маневрування силами та засобами з метою розкриття злочинів по «гарячих» слідах), встановлення комплексної системи відеоспостереження в громадських місцях. Це саме не менш ефективно можна застосовувати і на території державних та недержавних підприємств, установ, організацій

(особливо тих, що мають стратегічне значення) з метою захисту майна як від корисливих посягань, так і від диверсій, терактів тощо.

За словами першого заступника начальника Департаменту громадської безпеки МВС України, така діяльність вже сьогодні дає практичні результати. Зокрема, за 3 місяця 2011 року під час спільного патрулювання працівників міліції та ТОВ «ВЕНБЕСТ» в Україні здійснено понад 1400 виїздів за телефонними повідомленнями по спецлінії «102». За їхніми результатами затримано за підозрою у скоєнні злочинів 77 осіб, із яких: 1 особу – за розбійний напад, 7 осіб – за пограбування, 28 осіб – за зберігання наркотичних засобів, 25 осіб – за крадіжки, 7 осіб – за хуліганські дії, 8 осіб – за заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, 1 особу, яка перебувала в розшуку за викрадення автотранспортного засобу; за вчинення адміністративних порушень затримано 98 осіб, складено 622 протоколи [72].

Держава як контролююча і регулююча структура повинна правильно планувати і керувати цим правоохоронним процесом, виходячи з реальних оцінок становища, що складається у країні, узагальнюючи як національний, так і зарубіжний досвід. Для цього необхідно створення відповідної законодавчої бази, чіткого механізму взаємодії недержавних охоронних структур з правоохоронними органами. Але механізму правового регулювання, який дозволяє професійно організовувати роботу спільних мобільних груп не існує. Він лише напрацьовується.

Вже розроблені та надіслані до обласних підрозділів міліції «Методичні рекомендації про залучення громадських формувань з охорони громадського порядку, створених на базі недержавних охоронних структур». Але підготовлений проект наказу про затвердження «Інструкції щодо забезпечення охорони громадського порядку спільними мобільними групами у складі працівників міліції та членів громадських формувань, спеціалізованих загонів, охоронних структур у системі єдиної дислокації» тривалий час знаходиться на узгодженні та не підписаний. Уявляється доцільним, щоб керівництво МВС України та спілки недержавних служб

безпеки активніше ініціювали прийняття вищезазначеної інструкції та введення її в дію.

На сьогодні є достатньо велика кількість пропозицій щодо доповнення чинного законодавства з розширення прав працівників недержавних охоронних структур та підвищення їх правового статусу. Наприклад, у ВР України зареєстровано законопроект № 10377, яким пропонується внести зміни до Закону про охоронну діяльність та КУПАП. Проект закону, внесений народним депутатом І. Савченком (членом Комітету з питань законодавчого забезпечення охоронної діяльності), передбачає, зокрема, наступні зміни:

- закріплення у КУПАП повноважень персоналу охорони із доставлення порушника до ОВС для складання протоколу;
- закріплення за МВС як центральним органом виконавчої влади у сфері охоронної діяльності функцій затвердження порядку та програм навчання, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації фахівців з організації заходів охорони, персоналу охорони;
- запровадження зобов'язання суб'єкта охоронної діяльності застрахувати життя та здоров'я персоналу охорони;
- обов'язкова вимога щодо складу персоналу охорони суб'єкта охоронної діяльності: не менш ніж 9 сертифікованих працівників, оформлених цим суб'єктом господарювання за основним місцем роботи відповідно до трудового законодавства.

Власне поняття взаємодії можна визначити як проведену в певних правових і організаційних формах спільну, узгоджену за метою, часом та місцем діяльність недержавних охоронних структур і ОВС для забезпечення особи та захисту власності.

Взаємодія недержавних охоронних структур та ОВС України зумовлюється низкою обставин:

- спільністю завдань, що постають перед ними у сфері охорони правопорядку;

- різним обсягом їх повноважень щодо охорони громадського правопорядку;
- розходженням форм контролю, що застосовуються у сфері охорони правопорядку;
- особливістю призначення сил та засобів, що застосовуються для вирішення відповідних завдань;
- різними методами діяльності;
- характером заходів, проведених для забезпечення осіб та захисту власності;
- взаємозалежністю кінцевих результатів спільної діяльності [73, с. 177; 74, с. 15].

Недержавні підприємства безпеки, будучи достатньо потужною силою, ефективно доповнюють державну правоохоронну систему. Вони можуть та надають допомогу правоохоронним органам за наступними напрямками:

- взяття на себе обов'язку щодо забезпечення правопорядку на території охоронюваних на договірних засадах із суб'єктами господарювання або органами виконавчої влади об'єктах економіки, соціальної інфраструктури, територіях, об'єктах муніципальної власності та зниження, таким чином, навантаження на правоохоронні органи;
- участь у проведенні заходів із забезпечення громадського порядку (спільне із міліцією патрулювання вулиць, житлових районів, організація на договірних засадах за місцями дислокації підприємства або на об'єктах охорони пунктів надання допомоги населенню з екстреного виклику міліції тощо);
- інформування ОВС про вчинені правопорушення або такі, що готуються; сприяння у затриманні осіб, які підозрюються у скоєнні злочинів, злочинців у розшуку, а також розшуку без вісті зниклих осіб, втраченого майна та грошових коштів;
- сприяння державним органам у виконанні ними своїх завдань при проведенні оперативних та слідчих заходів (збереження слідів злочину, встановлення очевидців, участь в якості понятих), при надзвичайних обставинах (у якості допоміжних сил для оточення тощо);

- участь у проведенні профілактичних заходів (читання лекцій населенню, організація дитячих та юнацьких шкіл, секцій, надання послуг з правового консультування, роз'яснення чинного законодавства тощо);
- сприяння у проведенні експертної оцінки нормативних актів, що готуються, які регламентують питання охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю [75].

Взаємодія недержавних служб безпеки із правоохоронними органами може здійснюватись за наступними напрямками:

- кадровий – перевірка правоохоронними органами кандидатів на роботу, повідомлення підприємців про порушення конкретними особами, підготовка за допомогою працівників ОВС робітників служб безпеки;
- інформаційний – взаємний обмін інформацією про способи здійснення протиправних дій, потенційно небезпечних осіб, осіб у розшуку тощо;
- організаційна взаємодія – створення системи спільної протидії незаконній діяльності з боку громадян та суб'єктів господарювання (організація охорони, установка сигналізації, системи швидкого сповіщення ОВС тощо).

Особливо важливе значення для мінімізації негативних наслідків загроз відіграє своєчасне та оперативне інформування ОВС про виявлені правопорушення.

Метою взаємодії правоохоронних органів та недержавних організацій безпеки є зниження рівня криміногенної напруги у суспільстві в результаті максимального використання потенціалу недержавних служб безпеки для забезпечення правопорядку та боротьби зі злочинністю. Відповідно до названої мети учасниками взаємодії вирішуються завдання щодо:

- удосконалення законодавства у галузі функціонування недержавних служб безпеки і практики його застосування;
- підвищення ефективності контролю за діяльністю недержавних служб безпеки;
- профілактики порушень, пов'язаних із недостатньою кваліфікацією керівників недержавних служб безпеки;

- витіснення та профілактики проникнення кримінальних елементів до сфери недержавних служб безпеки.

До принципів співробітництва ОВС та недержавних служб безпеки необхідно віднести – законності, добровільності, наявності договірному характеру, взаємовигідності, невтручання у внутрішні справи один одного.

Для сучасної України теоретичний та практичний інтерес може становити модель взаємодії поліції та недержавних служб безпеки у провінції Онтаріо (Канада) з охорони громадського порядку. Там функціонують, по суті, три поліцейські формування, які (в контексті міліції громадської безпеки України) можуть виконувати «поліцейські» функції. До них належать: державна поліція, пара-поліція, приватна поліція. У повсякденній діяльності працівники всіх трьох формувань виконують обов'язки з охорони громадського порядку, часто дублюючи один одного.

Державна поліція або королівська канадська кінна поліція – КККП – Royal Canadian Mounted Police – національна поліцейська служба Канади, що входить поряд із іншими відомствами до комплексу служб громадської безпеки. На теперішній час КККП здійснює наступну діяльність:

- веде правоохоронну та слідчу роботу на федеральному рівні;
- забезпечує оперативною криміналістичною інформацією, а також організаційно-технічною підтримкою інші поліцейські служби;
- виконує по мірі необхідності поліцейські функції міжнародного характеру;
- займається охороною правопорядку за контрактом у восьми провінціях (за виключенням Онтаріо та Квебека) та трьох територіях, що включають близько 200 муніципальних формувань та 600 поселень корінних народностей. На всій території Канади КККП забезпечує застосування законів, що приймаються канадським парламентом. Повноваження та обов'язки у частині здійснення правосуддя у провінціях, включаючи застосування кримінального кодексу, покладені на уряди провінцій. КККП має угоди про виконання поліцейських функцій зі всіма провінціями, а також окремі угоди із 197 муніципальними утвореннями. Менші міста Канади

нерідко залучають КККП для здійснення поліцейських функцій за контрактом, тоді як більш великі міста мають власні поліцейські служби.

Охорона порядку поліцією провінції Онтаріо здійснюється на підставі Закону про поліцейську службу (Police Services Act). Правила роботи служб провінційної та міської поліції і контроль за додержанням поліцією провінції Онтаріо правил охорони порядку встановлює Міністерство громадської безпеки та виправних установ (Ministry of Community Safety and Correctional Services). Окрім цього, робота поліцейських служб у цій провінції контролюється громадськими комітетами. Державна поліція утримується за рахунок державного фінансування, тому суб'єкти господарювання і населення очікує на отримання достатнього рівня сервісу. Разом з тим, як корпорації, так і громадяни, які хочуть мати підвищений рівень поліцейського захисту, можуть просити підсилений поліцейський захист. У цих випадках на короткий строк поліцейські можуть бути найняті для проведення спеціальних заходів, таких як масові розпродажі, великі спортивні події, культурні заходи тощо.

В інших випадках поліція надає повний комплекс охоронних послуг за довгостроковими контрактами (наприклад, у міжнародних аеропортах Канади, де федеральні правила безпеки вимагають швидкого реагування на різноманітні ситуації, пов'язані із правопорушеннями та забезпеченням безпеки авіаперевезень, офіцери поліції мають тривожні кнопки та іншу спеціальну техніку). В результаті співробітники поліцейських підрозділів місцевої поліції, використовуючи технічні ресурси, повний робочий день несуть службу в аеропортах. Ця служба повністю фінансується місцевими органами влади та адміністрацією аеропорту. В обох випадках при виконанні короткострокових та довгострокових договорів особовий склад державних службовців поліції може бути змішаний із особовим складом пара-поліції або приватної поліції (недержавної служби безпеки). Рішення про сумісне використання державної та недержавної поліції приймає замовник (клієнт), для того, щоб підвищити якість отримання поліцейських послуг.

Співробітниками пара-поліції (Para-Police – militia) є громадяни, які працюють на приватні компанії, а не на державні установи. Із пара-поліцією також укладають договори деякі приватні лікарні та університети, а також частково державні організації, у тому числі комісії пасажирського транспорту, енергетичні управління тощо. До обов'язків залізничної пара-поліції входить попередження злочинів проти компанії, захист товарів, сировини та громадського залізничного транспорту, що рухається залізничною мережею.

На відміну від пара-поліції державна поліція має більшу компетенцію, оскільки працює незалежно від того, на державній чи приватній території були вчинені правопорушення або скоєні злочини. Пара-поліція не має законодавчо закріплених зобов'язань щодо захисту прав усіх суб'єктів господарювання та громадян. Натомість вона і не має права проводити якісь слідчі, оперативні чи правоохоронні заходи на території підприємств, установ, організацій без їх дозволу.

Однією із ключових розбіжностей між державною поліцією та пара-поліцією є те, що перші приносять присягу, а другі беруть зобов'язання перед роботодавцем. Пара-поліцейські мають значно менше прав, ніж державна поліція, проте мають більше прав, ніж приватні поліцейські чи працівники недержавних охоронних структур. Як правило, пара-поліцейські є співробітниками служби безпеки, які були приведені до присяги в якості спеціальних констеблів. Пара-поліцейські мають право як спеціальні констеблі, арештовувати людей на підставах, передбачених Кримінальним кодексом Канади, слідкувати за дотриманням деяких законів провінцій, доставляти арештованих до місцевого відділу поліції. Їх повноваження, як правило, визначені в угоді із місцевою поліцією. Пара-поліцейські, за небагатьма виключеннями, не озброєні, проте часто екіпіровані наручниками, дубинками, перцевим аерозолем та м'яким бронежилетом. Пара-поліцейські виконують обов'язки із підтримання громадського правопорядку у багатьох великих державних і приватних університетах, у

державних житлових комплексах, на постійних експозиціях, в аеропортах, в національних та провінційних парках та державних закладах.

Закон про поліцію провінції Онтаріо закріплює, що спеціальні констеблі не є поліцейськими офіцерами, проте можуть мати повноваження поліції при виконанні своїх функціональних обов'язків. Приватна поліція – це правоохоронні органи, що знаходяться у власності та під контролем з неурядових організацій. Вони діють в інтересах компаній, які ними володіють, або в інтересах інших компаній на договірних засадах.

У приватних поліцейських організаціях – службах безпеки та охоронних фірмах працюють охоронники, патрульні та детективи. При цьому їх значно більше, ніж у федеральній, регіональній та місцевій поліціях разом взятих. Діяльність приватної поліції звичайно налаштована на попередження втрат, а не на виявлення злочинів, на застосування методів профілактики, а не покарання, на внутрішнє розслідування, а не на відкриту судову справу. Більшість приватних поліцейських не мають права затримувати громадян, навіть якщо останні є порушниками правопорядку.

В Україні на сьогодні відсутня проміжна ланка між державними органами – СБУ, прокуратурою, ОВС та недержавними службами охорони. Можливо, наведений канадський досвід заслуговує на застосування у певних модифікаціях в Україні. Хоча для України навряд чи буде зрозумілою конструкція і державного, і недержавного органу одночасно. Скоріше за все, доцільним буде розширення компетенції недержавних служб безпеки у частині захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Але і тут можуть виникати складнощі, адже в Україні право власності лише у літературі з цивільного права називають абсолютним. У згадуваних США власник майже не обмежений у способах захисту своїх майнових прав. Особа, яка незаконно проникла на приватну територію, може втратити життя. Відповідно, власник може делегувати охоронній структурі майже необмежені повноваження для захисту його майна. В Україні власник сам не має широких прав для захисту свого майна, тому не може їх делегувати

охоронній фірмі, яка на основі договору здійснює захист його економічної безпеки. Проте на сьогодні, зокрема користуючись зарубіжними прикладами, можна пропонувати хоча б надати співробітникам таких фірм права використання вогнепальної зброї, доступ до різного роду державних реєстрів, у тому числі реєстрів МВС тощо. А так на сьогодні взаємодія недержавних охоронних структур із СБУ, ОВС в основному зводиться до передачі останнім інформації, затриманих порушників, участі у спецзаходах в якості допоміжної сили тощо.

СБУ як важливий орган, що відповідає за безпеку держави в цілому, має найбільший обсяг компетенції при захисті економічної безпеки держави та її стратегічних підприємств незалежно від форми власності їх майна. Зрозуміло, що через різний рівень публічності інтересів, які часто захищають приватні охоронні структури та СБУ, обсяг компетенції працівників значно відрізняється і навряд чи може бути порівняний (якщо взагалі можна порівнювати компетенцію. Класично остання визначається і відрізняється обсягом повноважень (тут, безумовно, СБУ має певну перевагу над іншими державними органами та суб'єктами господарювання) та предметом відання [76]). А тому взаємодія під час захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання найчастіше відбувається між недержавними охоронними структурами та МВС.

МВС України крім власне боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки здійснює боротьбу з економічними злочинами, що загрожують економічній безпеці суб'єктів господарювання та економіці України в цілому. Законами України «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» з метою виявлення та розкриття злочинів у сфері господарської діяльності ОВС та відповідним підрозділам надані значні права, зокрема на носіння і застосування вогнепальної зброї та спеціальних засобів, проведення оглядів та вилучень речей і документів, отримання пояснень тощо [26; 28]; те саме покладалося нині нечинною постановою КМУ № 510 «Про створення державної служби

боротьби з економічною злочинністю» [77]. Зрозуміло, що приватні служби охорони таких широких прав не мають. Крім цього, слід пригадати, що в Україні крім приватних охоронних структур достатньо ефективно працюють відділи Державної служби охорони МВС України. Вони мають можливість використовувати вогнепальну табельну зброю, спеціальні засоби, ефективні засоби зв'язку тощо. У цьому є їхня перевага перед недержавними службами безпеки. Але є й ще одна перевага, на якій слід окремо зупинитися.

На сьогодні відповідно до частини другої статті 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» охоронна діяльність підлягає ліцензуванню відповідно до цього Закону з урахуванням особливостей, визначених Законом України «Про охоронну діяльність» [78; 44]. А згідно із пунктом 1 постанови КМУ від 14 листопада 2000 року № 1698 року у редакції постанови КМУ від 27 липня 2011 року № 798 органом ліцензування охоронної діяльності визначено МВС [79]. У свою чергу, у межах МВС ця діяльність виконується Управлінням ДСО. Тобто остання як надає послуги з охоронної діяльності, так і виступає представником органу ліцензування надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, надання послуг з охорони громадян тощо.

Таким чином, маємо ситуацію, коли конкурент суб'єктів господарювання, які надають послуги з охорони власності суб'єктів господарювання та з охорони громадян, одночасно є представником органу ліцензування, тобто приймає рішення про можливість надання таких послуг його фактичними конкурентами. З одного боку, це виглядає як порушення економічної конкуренції. А з іншого боку – стимулює недержавні служби охорони якісно дотримуватися усіх ліцензійних умов, оскільки за найменше невиконання вони ризикують не отримати ліцензію, на певний час або назавжди втратити ліцензію, наразитися на штрафні санкції тощо. Проте у випадку виконання усіх ліцензійних умов навряд чи орган ліцензування піде на порушення законодавства стосовно сумлінного суб'єкта господарювання - недержавної охоронної структури. Тому навряд чи необхідно драматизувати

ситуацію. Скоріше на перше місце повинна виходити якість надання послуг охоронними організаціями, дотримання усіх правил та ліцензійних умов, а також правова робота. Максимально якісне оформлення документів як охоронними фірмами, так і їх контрагентами, максимально повне прописування компетенції, питань відповідальності, виникнення, зміни і припинення зобов'язань є запорукою захисту інтересів сторонами у досудовому та судовому порядку. На ефективності правової роботи, зокрема договірної під час утворення суб'єкта господарювання, встановлення та зміни їх компетенції, а також визначення договірного зв'язку між суб'єктами господарювання та державою, між різними суб'єктами господарювання наголошувалося у роботах українських вчених [80; 81; 82; 83, с. 75-76; 13, с. 165-167; 45, с. 312-325; 84; 85, с. 140; 86, с. 170]. Якісне оформлення усіх необхідних документів, фактична наявність кваліфікованих кадрів, необхідного обладнання дозволять охоронній фірмі чи службі захиститися від можливого тиску з боку конкурента.

Отже, недержавні охоронні структури на основі ліцензії та двосторонніх договорів можуть здійснювати діяльність із захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Ці ж завдання можуть виконувати як внутрішня служба безпеки суб'єкта господарювання, так і державні органи – МВС, прокуратура, СБУ та інші. Значна кількість різних служб та органів, що виконують схожі завдання, у випадку відсутності організованості і координації зусиль може бути шкідливою. А якісна координація функцій різних органів у процесі співпраці при захисті економічної безпеки суб'єктів господарювання може дати якісний синергічний ефект. Завдання з координації мають вирішуватися, на нашу думку, у першу чергу, співробітниками недержавних служб безпеки. Саме вони повинні налагодити взаємодію та організувати співпрацю із МВС, СБУ та іншими державними органами, хоча керівна роль у плануванні та проведенні різноманітних складних операцій повинна належати якраз працівникам останніх.

Висновки до розділу 2

На основі викладеного у другому розділі роботи необхідно зробити наступні висновки:

1. Перспективним напрямком формування правового забезпечення діяльності недержавних служб із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання є використання при здійсненні законотворчої діяльності модельного законодавства. Хоча Україна і вийшла зі складу СНД, проте слід звернути увагу на достатньо прогресивний модельний закон про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність, прийнятий міжпарламентською асамблеєю СНД у червні 2003 року;

2. Приватна детективна діяльність – це вид підприємницької діяльності, пов'язаної з наданням на платній договірній основі відповідних послуг громадянам і суб'єктам господарювання із метою захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів. Видами приватної детективної діяльності визнаються: збір відомостей у цивільних і кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу; вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів; з'ясування обставин неправомірного використання в підприємницькій діяльності фірмових знаків і найменувань, недобросовісної конкуренції, а також розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю; з'ясування біографічних та інших даних про особу окремих громадян (з їхньої письмової згоди) при укладенні ними трудових договорів та інших контрактів (крім відомостей про особисте життя, про політичні і релігійні переконання); пошук безвісти зниклих громадян; пошук втраченого громадянами або підприємствами, установами, організаціями майна;

3. Національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави від реальних та

потенційних загроз практично в усіх сферах економічної діяльності. Безпека в економічній сфері є основною складовою національної безпеки. У Законі України «Про основи національної безпеки України» вірно визначено основні реальні та потенційні загрози економічній безпеці України на сучасному етапі;

4. Безпеку можуть забезпечувати дві групи суб'єктів: 1) група, що діє безпосередньо на підприємстві, підпорядковується його керівництву і включає до свого складу - спеціалізовані суб'єкти, основним призначенням яких є постійна діяльність із забезпечення безпеки підприємства (в рамках своєї компетенції відділ тощо); - напівспеціалізовані суб'єкти, частина функцій у яких полягає в забезпеченні безпеки підприємства (маркетингова служба, юридичний підрозділ тощо); - решта персоналу та підрозділи підприємства, які в межах своїх посадових інструкцій та положень про підрозділи зобов'язані вживати заходів, спрямованих на забезпечення безпеки підприємства; 2) група, що складається із зовнішніх органів та організацій, які функціонують самостійно і не підпорядковуються керівництву підприємства (при цьому їх діяльність істотно впливає на безпеку підприємства), суб'єктами якої є - законодавчі органи; - органи виконавчої влади; - суди; - правоохоронні органи; - наукові і навчальні заклади; - промислові шпигуни; - конкуренти; - іноземні компанії; - фірми-розвідники;

5. Самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання необхідно розуміти як комплекс заходів, здійснюваних безпосередньо самими суб'єктами господарювання або іншими компетентними недержавними структурами, та спрямованих на забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання шляхом ліквідації або мінімізації ризиків і загроз його діяльності.

Самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання досягають силами:

- служби безпеки самих суб'єктів господарювання, яка є структурним підрозділом підприємства, установи, організації;
- суб'єктів господарювання, які надають послуги у сфері охорони, контролю за виконанням договірних зобов'язань, розшуку боржників та їхнього майна, добору і розстановки кадрів, ведення конкурентної розвідки і контррозвідки тощо;
- інших недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки;

6. В Україні на сьогодні відсутня проміжна ланка між державними органами – СБУ, прокуратурою, ОВС та недержавними службами охорони. Зарубіжний, зокрема канадський, досвід одночасного функціонування державної поліції, пара-поліції і приватної поліції може бути у певній мірі застосований в Україні. Вважаємо, що доцільним буде розширення компетенції недержавних служб безпеки у частині захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. Користуючись зарубіжними прикладами, можна пропонувати принаймні надати співробітникам таких служб права використання вогнепальної зброї, доступ до різного роду державних реєстрів, у тому числі реєстрів МВС тощо;

7. Через значну різницю в обсязі компетенції СБУ як державного органу, що відповідає за безпеку держави в цілому і має найбільший обсяг компетенції при захисті економічної безпеки держави та її стратегічних підприємств, та недержавних служб безпеки, взаємодія під час захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання найчастіше відбувається між останніми та МВС;

8. Участь ДСО у діяльності з надання платних послуг на ринку забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання та послуг з охорони в якості конкурента недержавних служб охорони є стимулюючим фактором для останніх, який зобов'язує надавати лише якісні послуги, максимально дотримуватися ліцензійних умов, удосконалювати якість послуг та розвивати правову роботу на підприємстві;

9. Одночасне виконання схожих завдань із захисту економічної безпеки

суб'єктів господарювання внутрішніми службами безпеки суб'єктів господарювання, МВС, прокуратурою, СБУ та іншими державними органами, суб'єктами господарювання, що надають послуги з охорони, за відсутності координації може бути шкідливим. Завдання з координації зусиль між названими органами та службами мають вирішуватися у першу чергу співробітниками недержавних служб безпеки, які повинні налагодити взаємодію та організувати співпрацю із МВС, СБУ та іншими державними органами, а керівна роль у плануванні та проведенні різноманітних складних операцій повинна належати якраз працівникам останніх.

Основні результати, отримані у розділі, знайшли відображення у наступних наукових працях: [87-89].

РОЗДІЛ 3.
СТРУКТУРА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Державна і комунальна власність на основні засоби стратегічних підприємств як найважливіший елемент забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання

Відносини власності – це суспільні відносини, що виникають у зв'язку і з приводу привласнення матеріальних благ. Сутність відносин власності у сфері економіки полягає в належності наявних засобів виробництва і продуктів праці, що отримуються від їх експлуатації, певним суб'єктам [90, с. 150]. Від того, хто є власником засобів виробництва, залежить хто буде розподіляти доходи від будь-якої господарської діяльності. Відносини власності є одними із основних у господарському праві. Невипадково майже усі політичні негаразди виникають через намагання тих чи інших осіб або суб'єктів господарювання змінити на свою користь структуру власності у країні, регіоні, місті. І саме через це відносини власності є одними із найбільш вразливіших, а тому потребують захисту. Останній може здійснюватися власними силами, а також за допомогою використання можливостей держави та незалежних служб безпеки. Але на першій стадії захисту майнової основи господарювання підприємств необхідно визначитися у якій формі та на основі якої власності краще господарювати.

Склад майна суб'єктів господарювання як об'єктів права державної власності та їх правовий режим є однією із базових особливостей права державної, колективної, комунальної власності як самостійної форми власності у сфері господарювання. Через таке їх значення важливим є

проведення ефективного аналізу поняття та видів об'єктів основних засобів стратегічних державних підприємств, які зараз складають основу економічної безпеки держави на світовому геополітичному та економічному напрямках розвитку. Не менше значення має захист майна і відносно невеликих стратегічних підприємств на муніципальному чи регіональному рівнях. Так, у комунальному господарстві міста Києва зосереджено приблизно 6 % основних виробничих засобів міста, а їх балансова вартість перевищує 5 млрд. грн. [91].

Право власності є основним речовим правом. Власник, ким би він не був, захищається законом проти протиправних посягань на його майно. Органи державної влади і управління не мають права втручатися у здійснення власником права володіння, розпорядження і користування його майном, і за нанесений збиток, заподіяний неправомірним втручанням, несуть майнову й інші види відповідальності [92, с. 137].

На сьогодні хоча законодавство не містить чітких та однозначних понять «об'єкти державної власності» та «об'єкти комунальної власності», проте у статті 142 Конституції України використовуються саме такі терміни, у той час як Закон про передачу відповідних об'єктів має назву «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності». Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» вказує на «об'єкти права комунальної власності» (наприклад, стаття 60) та на «об'єкти комунальної власності» (статті 29, 43). Таким чином, законодавець ототожнює поняття «об'єкти державної власності» та «об'єкти права державної власності»; «об'єкти комунальної власності» та «об'єкти права комунальної власності». Вважаємо, що з метою забезпечення термінологічної єдності законодавства доцільним буде застосування у нормативних актах єдиного терміну «об'єкти державної власності», «об'єкти комунальної власності». А переважна більшість посягань якраз і вчиняється на об'єкти державної і комунальної форм власності. Вважається, що державне майно – нічийне, а тому на нього можна вчиняти посягання. Не в останню чергу захистити майнові права можливо

через застосування цивільно- та господарсько-правових способів забезпечення виконання зобов'язань, зокрема завдаток, заставу нерухомого майна [93, с. 41-42], а також гарантійного платежу, який А.Г. Бобкова справедливо відносить до самостійного способу забезпечення виконання зобов'язань [94, с. 82].

Частиною 1 статті 139 ГК України під майном визнається «...сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів [21]». Поняття речі визначається статтею 179 Цивільного процесуального кодексу України як «окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки» [95], але для визнання цих об'єктів речами у розумінні ГК України, необхідно, щоб вони відповідали ознакам, вказаним у частині 1 статті 139 ГК України [96, с. 228], щоб мали вартісне визначення, виготовлялися для використання у діяльності суб'єктів господарювання, відбивалися у їхньому балансі та формах звітності [97, с. 451].

Відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 року № 242, нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований (абзац 8 пункту 4) [98].

В залежності від економічної форми, якої набуває майно в процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів.

Основними фондами виробничого і невиробничого призначення є «будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів» (частини 2, 3 статті 139 ГК України) [21]. Відповідно до цілей

бухгалтерського обліку основні фонди класифікуються, зокрема, на основні засоби (земельні ділянки, капітальні витрати на поліпшення земель, будинки, споруди, вимірювальні та регулюючі прилади та пристрої, виробничий та господарчий інвентар, робоча, продуктивна, племінна худоба, багаторічні насадження) та інші необоротні матеріальні активи (бібліотечні фонди, малоцінні необоротні активи, тимчасові споруди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату), незавершені капітальні інвестиції.

Оборотними засобами є «сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення, що віднесено законодавством до оборотних засобів». Коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства. Товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги, що підтверджується положеннями статті 139 ГК України [21]. Існують і інші визначення цього поняття. Відповідно до пункту 30 частини 1 статті 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель» товари «... продукція, об'єкти будь-якого виду та призначення, у тому числі сировина, виробни, устаткування, технології, предмети у твердому, рідкому і газоподібному стані, а також послуги, пов'язані з поставкою товарів, якщо вартість таких послуг не перевищує вартості самих товарів» [99]. Продукція, яка не відповідає наведеним вимогам (крім браку) та роботи, не прийняті замовником, показуються у складі незавершеного виробництва, на що вказує пункт 24 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 року № 87 [98]). Відповідно до пункту 26 частини 1 статті 1 Закону України «Про здійснення державних закупівель» «роботи – проектування, будівництво нових, розширення, реконструкція, капітальний ремонт та реставрація існуючих об'єктів і споруд виробничого і невиробничого

призначення, роботи із нормування у будівництві, геологорозвідувальні роботи, технічне переоснащення діючих підприємств та супровідні роботам послуги, у тому числі геодезичні роботи, буріння, сейсмічні дослідження, аеро- і супутникова фотозйомка та інші послуги, які включаються до кошторисної вартості робіт, якщо вартість таких послуг не перевищує вартості самих робіт». Під послугами вищевказаний Закон має на увазі будь-яку закупівлю «...(крім товарів і робіт), включаючи транспортні послуги, освоєння технологій, наукові дослідження, науково-дослідні або дослідно-конструкторські розробки, медичне та побутове обслуговування, лізинг, найм (оренду), а також фінансові та консультаційні послуги, поточний ремонт» (пункт 23 частини 1 статті 1 Закону) [99]. З точки зору сучасних економічних та інших теорій велику вартість мають не тільки майно, зокрема товари, але й роботи та послуги, ресурси і технології. З приводу попередження незаконного заволодіння ними під час здійснення господарської діяльності можуть виникати відносини із забезпечення їх захисту службою безпеки державного, комунального чи іншого підприємства.

Особливим видом майна суб'єктів господарювання є цінні папери, на чому наголошується у частині 7 статті 139 ГК України. Об'єктом права комунальної власності можуть бути також права на частину у майні господарського товариства (корпоративні права), які в науковій літературі класифікуються як майнові права [100, с. 42].

Встановимо яким чином визначаються українським законодавством об'єкти комунальної власності. Перелік об'єктів комунальної власності міститься у нормах Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Згідно із частиною 1 статті 327 ЦК України у комунальній власності знаходиться майно, в тому числі грошові кошти, які належать до територіальної громади. Відповідно до частини 1 статті 142 Конституції України матеріальною та фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші засоби, земля, природні ресурси, які знаходяться у власності територіальних

громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [17]. В Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» вказаний значний перелік об'єктів державної і комунальної власності. Частиною 1 статті 60 даного Закону серед іншого закріплено, що «територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти, спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження». Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить до власності територіальної громади за місцем відкриття спадщини. Аналогічні об'єкти комунальної (муніципальної) власності закріплені законодавством Російської Федерації, Швеції, Франції, Іспанії, Ірландії, Люксембургу, Португалії, Фінляндії та інших країн Європи, США [101, с. 44]. Наприклад, у Швеції об'єкти у галузі охорони здоров'я знаходяться у власності регіонів, розглядалась така можливість і у Данії. У Франції заклади системи загальної середньої освіти будуються та знаходяться на балансі регіонів та департаментів, у той час як початкові школи та дитячі садки – комунами [102, с. 61, 154-155, 159]. У європейських країнах та США на ринку послуг у сфері освіти присутні приватні та державні навчальні заклади. При цьому другі переважають. У Японії переважають навчальні заклади, які працюють, використовуючи майно на праві господарського відання. А власниками такого майна є корпорації, об'єднання підприємств та інші навчальні заклади, зацікавлені у підготовці для себе якісних фахівців [67, с. 58].

Найбільш вагома частина об'єктів державної та комунальної власності знаходиться, перш за все, в галузях, де недоцільним або малоприбутковим є

застосування приватного капіталу; потім – у галузях з пролонгованим ефектом – фундаментальних науках та у соціальній сфері (освіта, культура, охорона здоров'я). Питання щодо оптимальної кількості та основних видів об'єктів комунальної власності залишається дискусійним у науковій літературі. Деякі науковці відстоюють позицію щодо відсутності потреби у надлишковій деталізації об'єктів права державної чи комунальної власності, оскільки у будь-якому варіанті будь-який перелік не є вичерпним; пропонують визначити коло об'єктів, які можуть знаходитись тільки у державній чи комунальній власності, обмежити відповідний перелік цільовими рамками, визначати його за функціональним принципом.

Економічна безпека державних та комунальних підприємств тісно пов'язана із безпекою держави. А тому логічною виглядає передача державного та комунального майна в оренду, а не продаж його недержавним суб'єктам господарювання. При цьому максимального фінансового ефекту держава отримає через оголошення конкурсу на передачу в оренду майнових активів вкупі із проведенням реклами. У науковій літературі вказується, що чинне законодавство України не містить вказівки на обов'язковість проведення аукціону у випадку одночасного звернення з заявою про оренду одного і того ж об'єкту декількох суб'єктів, які мають право на позаконкурсне укладення договору оренди, і пропонується такі норми внести [103, с. 262-263]. Але навіть за відсутності відповідних норм оголосити конкурс державному чи комунальному підприємству законом не заборонено.

При обґрунтуванні складу об'єктів державної та комунальної власності також пропонується виходити з їх значення для ефективності функціонування місцевого самоврядування та задоволення інтересів і потреб населення держави та відповідного населеного пункту, їх відповідності покладеним на ці органи функцій із забезпечення потреб населення [101, с. 46].

При законодавчому визначенні переліку об'єктів комунальної власності важливим є аналіз того, на якому рівні найбільш оптимально слід організувати управління сферами соціальної діяльності. На це, зокрема,

вказують Ю.І. Саєнко, А.Ф. Ткачук, Ю.О. Привалова [104, с. 77]. При цьому критерії поділу об'єктів комунальної власності між різними рівнями місцевого самоврядування потребують серйозного наукового обґрунтування. І. Ткачук пропонує зафіксувати у законодавстві за яким рівнем комунальної власності (обласної, районної, місцевої) закріплюються об'єкти; у якості критерію вона пропонує використовувати фактичний ступінь включення конкретних виробничих та невиробничих об'єктів у систему різноманітних зв'язків, які диференціюються за рівнем вирішення завдань (місцеві, загальнодержавні) та функціональним призначенням (задоволення приватних, комунальних, загальнодержавних потреб) [101, с. 47]. У зв'язку із закріпленням Конституцією України у частині 2 статті 142 договірним порядком утворення спільної власності територіальних громад, такі пропозиції І. Ткачук буде майже неможливо реалізувати. Проте, в цілому, подібні пропозиції є справедливими і корисними.

Досвід європейських країн, де система місцевого самоврядування є економічно стабільною, свідчить про доцільність визначення у законодавстві найбільш прийняттого для кожного рівня місцевого самоврядування переліку об'єктів комунальної власності.

Зазначимо також, що розвиток господарства держави та територіальної громади має проходити шляхом стимулювання, у першу чергу, основних галузей. Прикладом даної позиції є досвід органів місцевого самоврядування Харківщини, які шляхом управління комунальними підприємствами та створенням так званих кластерів використовують могутній науковий, просвітницький, індустріальний потенціал регіону, в тому числі і через вдалу реалізацію проекту ЄВРО-2012 [105].

Виходячи з вищевикладеного, вважаємо за доцільне закріпити у законодавстві критерії, які б визначали особливості об'єктів державної та комунальної власності, що впливають на рівень забезпечення їх економічної безпеки. Але закріплювати перелік певних об'єктів як таких, які в обов'язковому порядку мають належати до комунальної власності, з

урахуванням ознак їх цільового призначення, не вбачається можливим. Такі критерії, на нашу думку, можуть бути законодавчо закріплені тільки у якості орієнтирів для визначення об'єктів, які підлягають передачі у комунальну власність при розмежуванні державної і комунальної власності, або тих, наприклад, які можуть бути передані за вимогою територіальної громади у комунальну власність. Тобто, критерії повинні визначатися окремо для об'єктів державної власності та об'єктів комунальної власності.

Зазначимо, що перелік об'єктів комунальної власності не є регулятором у відповідних суспільних відносинах, а відображає ті повноваження, які закріплені за системою місцевого самоврядування законом, а також є показником суспільної значущості цієї системи в українській державі, ролі комунальної власності в економічній системі. Для урбанізованих регіонів країни все більшого значення набуває система громадського транспорту, а відповідно, і вплив територіальної громади у цій сфері має зростати, внаслідок чого зростатиме не тільки кількість об'єктів комунальної власності, але й вирішиться одна з нагальних проблем. Те ж саме стосується і житлово-комунальної сфери різних регіонів [106, с. 6]. Одночасно державна власність в умовах фактично військової економіки виступає основою захисту не тільки економічної, а через неї і політичної, вітальної та іншої безпеки у державі. А тому забезпечення економічної безпеки основних засобів державних підприємств забезпечить економічну безпеку самих суб'єктів господарювання та держави в цілому.

Як вказує І.В. Труш, практика господарювання багатьох підприємств комунальної форми власності свідчить про те, що керівники комунальних підприємств часто зловживають своїм службовим становищем, використовуючи кошти підприємства для власних потреб, а це призводить до погіршення фінансового стану підприємства, інколи до його банкрутства [107, с. 106]. А тому захист економічної безпеки комунальних підприємств, права власності територіальної громади повинен здійснюватися комплексно – ззовні та зсередини. Загалом захистом права власності господарською

практикою визнано низку передбачених законодавством заходів, що вживаються у випадках порушення цього права та спрямованих на захист і відновлення відносин власності. Захист відносин власності здійснюється на підставі засад, визначених статтею 386 ЦК України [22], серед яких можна назвати: рівний захист усіх суб'єктів права власності (стаття 13 Конституції України [17]); неможливість позбавлення особи права власності протиправним шляхом; наявність у власника права вимагати усунення всяких порушень його права або перешкод у здійсненні його права; наявність у власника права на відшкодування з боку держави заподіяних збитків у разі прийняття державою НПА, який припиняє право власності; поширення положень щодо захисту права власності на особу, яка хоч і не є власником, але володіє майном на праві господарського відання, оперативного управління або на іншій підставі, передбаченій законом чи договором, включаючи права на захист цієї особи свого володіння від власника [108, с. 257]. Для захисту права власності можна використати саму організаційно-правову форму суб'єкта господарювання. Так, у науковій літературі пропонується утворення нових великих вищих навчальних закладів у формі ТОВ. У такому випадку сукупність прав та обов'язків його учасників визначається положеннями статуту. У ньому можна передбачити, що при ухваленні стратегічних рішень з організації діяльності усього великого навчального комплексу, потрібна одноголосність або кваліфікована більшість. Якщо ці стратегічні питання закріпити у статуті, а також вказати, що внесення змін до статуту можливе лише після згоди усіх учасників, – то загроза «рейдерства» так само як і загроза майновим правам учасників даного ТОВ мінімізується [85, с. 140; 66, с. 289]. Тобто, за допомогою обрання тієї або іншої організаційно-правової форми суб'єктом господарювання можна вдало захищати майнові інтереси від посягань.

Об'єкти тепло-, електро-, газозабезпечення звичайно не знаходяться у власності територіальних громад, а є приватизованими (комунальними залишаються деякі підприємства теплоенергетики у Львівській і Донецькій

областях. Були відчужені комунальні підприємства «Київенерго», «Київгаз» [101, с. 50]) або передаються у концесію. З положень Закону України «Про міський електричний транспорт» від 29 червня 2004 року [109] можна зробити висновок, що об'єкти міського електротранспорту можуть знаходитись не тільки у комунальній власності, але й у державній, і у приватній. У більшості країн ЄС комунальні послуги надаються приватними власниками, а муніципальні органи укладають з останніми відповідні контракти і контролюють виконання цих контрактів [101, с. 50].

Відповідно до положень частини 2 статті 27 Закону України «Про телекомунікації» від 18 листопада 2003 року право власності на телекомунікаційні мережі може належати будь-якому громадянину – суб'єкту підприємницької діяльності або суб'єкту господарювання, які є резидентами України, незалежно від форми власності [110].

Об'єкти електроенергетики можуть знаходитися у різних формах власності, за винятком окремих об'єктів, які можуть знаходитися виключно в державній власності (згідно зі статтею 6 Закону України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 року) [111]. Відправниками нафти, газу і продуктів їх переробки, а також користувачами нафтогазоносними надрами можуть бути громадяни та суб'єкти господарювання усіх форм власності (абзаци 3, 15 статті 1 Закону України «Про нафту і газ» від 12 липня 2001 року) [112]. Тлумачення окремих норм Закону України «Про теплопостачання» від 2 червня 2005 року (абзаци 8, 21 статті 1, абзац 5 статті 5 цього Закону) дозволяє зробити висновок, що об'єкти з виробництва, постачання, транспортування теплової енергії можуть знаходитися в різних формах власності [113; 101, с. 50].

Навчальні заклади (дошкільні, загальноосвітні, позашкільні, професійно-технічні, вищі; установи післядипломної освіти); установи, підприємства та організації культури, установи охорони здоров'я, музеї, документи Національного архівного фонду можуть знаходитися в різних формах власності (відповідно до статті 3 Закону України «Про освіту» від 23

травня 1991 року [114], статті 7 Закону України «Про театри і театральну справу» від 31 травня 2005 року [115], статті 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року [116], статті 7 Закону України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 року [117], статті 8 Закону України «Про національний архівний фонд і архівні установи» в редакції від 5 липня 2012 року [118; 101, с. 51]).

Інтернатні установи можуть знаходитися як у державній, комунальній, так і в приватній формі власності відповідно до пункту 2.4 Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи-інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України від 10 вересня 2012 року № 995/557. Відповідно до підпунктів 1.2 і 4.1 Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни та праці, затвердженого наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2001 року № 549, будинки-інтернати для громадян похилого віку і інвалідів, геріатричні пансіонати, пансіонати для ветеранів війни та праці створюються за рішеннями обласних, Київської та Севастопольської місцевих державних адміністрацій і фінансуються обласними бюджетами [119]. Такі об'єкти, з одного боку, не виглядають стратегічними підприємствами або стратегічними об'єктами, проте їх ефективне функціонування є запорукою соціальної стабільності у суспільстві. Можна по-різному ставитися до рішення КМУ та Президента України, прийнятому у середині листопада 2014 року і спрямованому на припинення фінансування пенсій і соціальних виплат особам, які перебувають на підконтрольній злочинним угрупованням території на Донбасі, однак соціальний спокій ним було значно порушено. Тому забезпечення безпеки об'єктів соціальної та культурної сфери також є важливим для держави. Це стосується і пам'ятників – об'єктів культурної спадщини (окрім пам'яток археології, що є державною власністю), які можуть знаходитись у державній, комунальній або приватній власності.

Власники пам'ятників зобов'язані забезпечувати їх належне збереження відповідно до статей 17, 18, 21 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року [120]. В ряді зарубіжних країн більшість об'єктів культурної спадщини знаходиться у приватній власності, наприклад, усі історичні споруди міста Берн (Швейцарія) є приватними [101, с. 54]. Проте держава повинна слідкувати за діями власників пам'яток зі збереження історичної та культурної спадщини. Неналежні дії власника (ким би він не був) призведуть до негативних соціально-психологічних, і, як наслідок, економічних і правових потрясінь у державі.

У будь-якій власності можуть знаходитися регіональні ландшафтні парки, усі зони біосферних заповідників, окрім заповідних, землі та інші природні ресурси, включені до складу, але такі, що не належать національним природним паркам, заповідники, пам'ятники природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні парки, зоологічні парки і парки – пам'ятники садово-паркового мистецтва; землевласники зобов'язані забезпечувати режим їх охорони і збереження відповідно до статті 4 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року [121]. Землі природно-заповідного фонду, рекреаційного, історико-культурного призначення можуть знаходитися в державній, комунальній і приватній власності відповідно до частини 1 статті 45, частини 1 статті 52, частини 1 статті 54 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 року [122]. Захист такого майна держави, у кого б у користуванні воно не знаходилося, має велике державне значення, оскільки може завдати значних збитків як державі, так і суб'єктам господарювання і громадянам.

Вулиці і дороги міст та інших населених пунктів є комунальною власністю; проїжджа частина доріг, штучні споруди, технічні засоби організації дорожнього руху і зовнішнє освітлення на вулицях і дорогах міст і інших населених пунктів можуть передаватися безкоштовно в державну власність, а також з державної до комунальної власності за рішенням відповідних органів місцевого самоврядування і КМУ. Автомобільні дороги

загального користування знаходяться в державній власності. Якщо дороги у зв'язку з розширенням меж територій міст стають частиною їх вулично-дорожньої мережі, то можуть згідно зі статтями 7, 16 Закону України «Про автомобільні дороги» від 8 вересня 2003 року безкоштовно передаватися у комунальну власність [123]. Автомобільні дороги, як показують негативні і позитивні приклади останніх місяців, коли на сході України проводиться антитерористична операція, мають надважливе стратегічне значення, від їх наявності, якості та захищеності залежить безпека держави та її громадян.

У той же час, можна навести приклади, коли у комунальній власності знаходяться об'єкти, що не входять до переліку об'єктів права комунальної власності – аеропорти (м. Чернівці), зернозбиральні комбайни (Житомирська область) [101, с. 54].

Важливим є питання про добровільність або обов'язковість наявності тих або інших об'єктів у власності держави і територіальної громади. Виходячи з положень статті 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада повинна обов'язково мати у власності навчальні заклади, установи охорони здоров'я, спорту, культури, науки, соціального обслуговування [124]. Вважаємо, що при вирішенні цього питання діяльність громади у сфері власності має підпорядковуватися одній меті – забезпеченню добробуту її членів шляхом виконання закріплених за органами місцевого самоврядування функцій.

Тому з метою більш ефективного забезпечення економічної безпеки стратегічних об'єктів державної і комунальної власності вважаємо за необхідне, щоб ті об'єкти, які потрібні для реалізації органами місцевого самоврядування їх функцій, повинні залишитися або перейти до комунальної власності. Питання переліку об'єктів комунальної власності тісно пов'язане з функціями органів місцевого самоврядування, які В.С. Куйбіда поділяє на дві великі групи – владні повноваження та функції забезпечення суспільних послуг [101, с. 55].

В цілому, на основі частини 1 статті 60 Закону України «Про місцеве

самоврядування в Україні» в діючій редакції не дозволено зробити однозначний і єдино правильний висновок про те, які об'єкти обов'язково мають знаходитися або знаходяться у власності територіальної громади. Вона вказує на найбільш типові об'єкти, які мають знаходитися у власності територіальної громади. Наприклад, пропонуємо визначити, які види майна обов'язково повинні знаходитися в комунальній власності, хоча вони можуть бути у власності держави, суб'єктів господарювання і громадян; які об'єкти повинні знаходитися виключно в комунальній власності, а також ті об'єкти, перебування яких у комунальній власності заборонено. О.О. Первомайський пропонує розуміти під обсягом права власності для територіальної громади не лише обов'язок утримувати об'єкти комунальної власності в належному стані, а й бути власником тих об'єктів, які можуть знаходитися у власності тільки територіальної громади і/або забезпечувати задоволення різних потреб жителів населених пунктів [101, с. 55]. Саме така діяльність муніципальних органів дозволить забезпечити захист економічної безпеки стратегічних об'єктів місцевого значення, і, відповідно, захист місцевого населення громади від економічних та інших загроз.

Доцільним є використання досвіду низки країн континентальної правової сім'ї, які серед об'єктів комунальної (муніципальної) власності виділяють категорію суспільного надбання, призначеного для задоволення потреб усього суспільства і яке громада не має права відчужувати. Суспільне надбання умовно поділяють на 2 групи об'єктів: майно суспільного користування і майно, яке здатне задовольняти суспільні потреби, яке суб'єктивно – шляхом закону – визначено як таке, що не підлягає приватизації. До таких об'єктів зазвичай відносять майно у сфері житлово-комунального господарства, побутового обслуговування населення, водо-, енерго-, тепло- і газопостачання, транспорту загального користування та інших комунальних служб, найважливіші об'єкти соціальної та економічної інфраструктури, підприємства природних монополій, науково-технічного забезпечення, освіти і культури. При цьому в законодавстві мають бути

сформульовані загальні принципи використання майна категорії суспільного надбання (загальнодоступність, рівність користувачів, конкурентний порядок придбання прав у разі комерційного використання майна).

Відповідно до пункту 3 частини 9 статті 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» міські ради можуть мати об'єкти комунальної власності за межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць [124]. Це можуть бути окремі підприємства, банки, санаторії, будинки відпочинку, під'їзні колії залізничного транспорту. Зазначимо, що у вказаній нормі Закону використовується фраза «... ради мають право ... мати об'єкти комунальної власності». Це положення суперечить Конституції України в частині 1 статті 142, згідно з яким районні і обласні (міські не названі) ради можуть мати певне майно в управлінні, а тому підлягає виключенню. Одночасно пропонуємо доповнити статтю 60 вищезгаданого Закону частиною 10 наступного змісту: «Територіальні громади мають право володіти об'єктами комунальної власності за межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць». Такі пропозиції дозволять ефективніше захищати стратегічні майнові об'єкти на рівні окремих регіонів та територіальних громад.

3.2. Державний нагляд і контроль як гарантії права суб'єктів господарювання на економічну безпеку

Для якісного захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання потрібен ефективний державний контроль за дотриманням ліцензійних умов державними і недержавними службами безпеки, а також за якісним виконанням своїх зобов'язань перед замовниками. В останньому випадку при наявності реальної загрози економічній безпеці суб'єкта господарювання держава зобов'язана втрутитися у ситуацію і забезпечити захист економічної

безпеки своїми силами. Вітчизняними економістами предметом державної діяльності в галузі економічної безпеки визнається: - визначення й моніторинг чинників, які підривають стійкість соціально-економічної системи та держави в короткостроковій і довгостроковій перспективі; - формування економічної політики та перетворень, що стимулюють відсторонення або пом'якшення шкідливого впливу цих чинників у рамках єдиної реформи з використанням програм [125, с. 107]. Держава ініціює розробку, прийняття та реалізацію різнорівневих програм економічного та соціального розвитку на макро- та мікро-рівнях. Не в останню чергу держава прогнозує виникнення небезпек для діяльності суб'єктів господарювання і програмує розвиток систем та механізмів захисту їх економічної безпеки. Проте це все здійснюється на глобальному рівні, тоді як на локальному рівні питання організації захисту економічної безпеки покладаються на самі суб'єкти господарювання. Завданням держави є здійснення нагляду та контролю за захистом економічної безпеки на підприємствах. І особлива увага перевіряючих структур приділяється контролю саме за службами безпеки, які надають охоронні послуги іншим суб'єктам господарювання.

Сьогодні спеціальним НПА, що забезпечує здійснення державного контролю за суб'єктами приватної охоронної діяльності, є наказ МВС України від 9 серпня 2013 року № 761, зареєстрований в Мін'юсті України 30 серпня 2013 року за № 1491/24023 «Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження охоронної діяльності» [126]. Більш загальними актами є Закони України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» [78], «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [127], постанова КМУ від 14 листопада 2000 року № 1698 «Про затвердження переліку органів ліцензування» [79] та постанова КМУ від 7 липня 2010 року № 565 «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, а також охороною громадян, і визначається

періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю)» [128]. Порядок контролю поширюється на всі суб'єкти господарювання (як зі статусом юридичної особи, так і громадян - підприємців), які отримали ліцензії МВС України на провадження господарської діяльності з надання послуг з охорони власності та громадян.

Контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов здійснюється шляхом проведення планових і позапланових перевірок у межах своїх повноважень. Контроль безпосередньо здійснює МВС України як орган ліцензування та головні управління, управління МВС в АРК, областях, містах Києві та Севастополі як його структурні територіальні підрозділи. Вони всі є можуть вважатися органами контролю або органами ліцензування, наділеними законом необхідними повноваженнями.

На сьогодні ліцензування є одним із основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання; за його допомогою державою підтримуються суб'єкти господарювання, які відповідають ліцензійним вимогам; за допомогою зупинення дії або анулювання ліцензії, застосування органом ліцензування штрафних санкцій до суб'єктів, послуги яких не відповідають вимогам, порушники стимулюються до свідомої зміни своєї поведінки [47, с. 171-172].

Періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) з урахуванням ступеня ризику визначається відповідно до критеріїв, розроблених у МВС України, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері надання послуг, пов'язаних із охороною державної та іншої власності, а також охороною громадян. Періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) визначається з урахуванням значення прийнятного ризику. Всіх суб'єктів господарювання, діяльність яких підлягає нагляду (контролю), можна віднести до одного з трьох ступенів ризику: з високим, середнім та незначним.

Так, відповідно до названої постанови КМУ до суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику належать суб'єкти господарювання - недержавні охоронні структури, які здійснюють заходи, пов'язані з охороною: - окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому КМУ порядку відповідно до статті 4 Закону України «Про підприємство» [129]; - об'єктів, на яких зберігаються наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори згідно з переліком, затвердженим постановою КМУ від 6 травня 2000 року № 770; - підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, перелік яких затверджено постановою КМУ від 23 грудня 2004 року № 734; - об'єктів, що можуть спричинити виникнення надзвичайної ситуації техногенного і природного характеру та вплинути на стан захисту населення і територій, проекти будівництва яких підлягають державній експертизі з питань техногенної безпеки, перелік яких затверджено постановою КМУ від 20 серпня 2008 року № 767; - будівель, в яких розміщуються центральні органи виконавчої влади; - банків, місць та/або приміщень, в яких здійснюються валютно-обмінні операції, торгівля виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення, напівдорогоцінного каміння.

Тобто, названі суб'єкти господарювання та їх окремі об'єкти мають важливе державне значення, коштовне та ліквідне майно, можуть нести небезпеку людям і природі, а тому частіше, ніж інші суб'єкти господарювання можуть страждати від фізичних нападів та загроз економічній безпеці. Через це і служби безпеки, що забезпечують захист їх економічної безпеки, повинні бути на порядок краще інших служб безпеки.

До суб'єктів господарювання - контрагентів недержавних охоронних структур із середнім ступенем ризику належать суб'єкти, які здійснюють заходи, пов'язані з охороною навчальних закладів, місць та/або приміщень роздрібною торгівлі, в яких проводяться спортивні та розважальні заходи. Самі по собі навчальні заклади та місця проведення публічних заходів не

часто бувають об'єктом економічного або фізичного нападу конкурентів, але через економічні чи політичні причини можуть зазнавати нападів з метою дестабілізації ситуації із суб'єктом господарювання, у регіоні чи країні. Тому підвищена увага повинна приділятися й охоронним фірмам, що здійснюють захист економічної та фізичної безпеки суб'єктів господарювання.

До суб'єктів господарювання - контрагентів охоронних фірм із незначним ступенем ризику належать інші суб'єкти, не віднесені до суб'єктів господарювання з високим і середнім ступенем ризику [128].

Ступінь ризику має важливе практичне значення і при здійсненні контролю за діяльністю охоронних фірм, адже саме в залежності від ступеня ризику органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю).

Згідно із останніми тенденціями гуманізації процесів контролю за діяльністю суб'єктів господарювання органи державного нагляду (контролю) здійснюють планові заходи з державного нагляду (контролю) за умови письмового повідомлення суб'єкта господарювання про проведення планового заходу не пізніш як за десять днів до дня здійснення цього заходу.

Позапланові перевірки проводяться органами контролю на підставах, визначених Законами України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності». Серед іншого стаття 6 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» визначає підстави для здійснення позапланових заходів [127].

Про проведення позапланової перевірки ліцензіат заздалегідь не попереджається, але перевірки здійснюються відповідно до наступного порядку, який хоча б поверхово треба розкрити.

Для проведення перевірки голова комісії повинен пред'явити керівнику ліцензіата (суб'єкта господарювання - охоронної організації), ліцензіату (громадянину - підприємцю, який самостійно здійснює господарську діяльність із надання охоронних чи детективних послуг) або його

уповноваженому представникові посвідчення на проведення перевірки та службові посвідчення, що засвідчують особи голови та членів комісії, і надати суб'єкту господарювання копію посвідчення на проведення перевірки.

Зрозуміло, що далеко не в кожному випадку керівництво і працівники охоронної структури будуть сприяти проведенню у них позапланової перевірки. Можуть бути випадки відмови. При відмові ліцензіата в проведенні перевірки комісією складається акт про відмову ліцензіата в проведенні перевірки у двох примірниках. У цьому акті вказуються факти та додаються відповідні зауваження (пояснення) керівника (посадових осіб) ліцензіата.

За результатами перевірки орган контролю складає та підписує акт перевірки додержання ліцензіатом ліцензійних умов у двох примірниках: один примірник акта надається керівникові (уповноваженому представникові) ліцензіата (суб'єкта господарювання) або ліцензіату (громадянину - підприємцю), який перевірявся, другий – зберігається в органі контролю. Керівник ліцензіата (охоронної фірми), ліцензіат (громадянин - підприємець) або його уповноважений представник засвідчує, що ознайомлений з актом перевірки і отримав один примірник, ставить свій підпис, дату та печатку (за наявності).

При цьому представники охоронної фірми або громадянин - підприємець у сфері надання охоронних послуг чи їх уповноважений представник для захисту своїх інтересів мають право надавати в письмовій формі свої пояснення, зауваження або заперечення до акта перевірки. Вони оформляються в письмовій формі та є невід'ємною частиною акта перевірки. При цьому на всіх примірниках акта перевірки перед підписом керівника суб'єкта господарювання або його уповноваженого представника робиться запис «Із зауваженнями». У разі відмови від підписання акта перевірки голова комісії в акті перевірки робить запис про те, що ця особа від підпису відмовилася.

Розпорядження про усунення порушень Ліцензійних умов органу контролю складається у двох примірниках: один примірник надається суб'єкту господарювання, а другий примірник з підписом суб'єкта господарювання щодо погоджених термінів усунення порушень вимог законодавства залишається в органі контролю.

У разі відмови суб'єкта господарювання або уповноваженої ним особи від отримання розпорядчого документа щодо усунення порушень вимог законодавства він направляється рекомендованим листом.

Ліцензіат, який одержав від органу контролю розпорядження про усунення ним порушень ліцензійних умов, зобов'язаний в установленій у розпорядженні строк подати органу контролю інформацію про усунення цих порушень. У разі неподання ліцензіатом інформації про усунення порушень до органу контролю протягом строку, зазначеного в розпорядженні про усунення порушень ліцензійних умов, проводиться позапланова перевірка виконання розпорядження. Позапланова перевірка виконання розпорядження проводиться після закінчення строку, зазначеного в розпорядженні, протягом якого ліцензіат зобов'язаний усунути порушення та подати до органу контролю відповідну інформацію.

Також органом контролю окремим актом оформлюються: - повторне порушення ліцензіатом ліцензійних умов; - виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих суб'єктом господарювання для одержання ліцензії; - встановлення факту передачі ліцензії, її копії іншому суб'єкту господарювання чи громадянину - підприємцю для провадження ними господарської діяльності; - невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов; - неможливість ліцензіата забезпечити виконання ліцензійних умов, установлених для здійснення охоронної діяльності; - відмова ліцензіата у проведенні перевірки.

Акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов, який є підставою для анулювання ліцензії, складається на підставі акта позапланової перевірки виконання розпорядження. А акт про

неможливість ліцензіата забезпечити виконання ліцензійних умов, який є підставою для анулювання ліцензії, складається на підставі акта планової (позапланової) перевірки додержання ліцензіатом ліцензійних умов. Тобто спочатку порушникам дається шанс виправити недоліки у своїй роботі, а лише потім скасовується дія ліцензії.

Неможливістю ліцензіата забезпечити виконання ліцензійних умов необхідно вважати: - допуск до здійснення охоронної діяльності осіб (персоналу охорони), які не відповідають кваліфікаційним та іншим вимогам ліцензійних умов; - невиконання суб'єктами охоронних послуг устанавленого чинним законодавством порядку прийняття і оформлення громадян на роботу; - устанавлення фактів невиконання та/або неналежного виконання ліцензіатом своїх функцій з охорони, що спричинили загибель чи травмування людей, завдання значної матеріальної шкоди суб'єкту господарювання, за договором із яким здійснюється охорона; - здійснення охоронної діяльності без укладання господарсько-правових та цивільно-правових договорів [130].

Статтею 10 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» суб'єкту господарювання для захисту своїх інтересів надано значні права під час проведення перевірок. А згідно зі статтею 11 цього ж Закону на суб'єкт господарювання під час проведення перевірок покладено певні обов'язки [127].

Так, суб'єкт господарювання під час здійснення державного нагляду (контролю) зобов'язаний: - допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю) за умови дотримання порядку здійснення державного нагляду (контролю), передбаченого законодавством; - виконувати вимоги органу державного нагляду (контролю) щодо усунення виявлених порушень вимог законодавства; - надавати документи, зразки продукції, пояснення, довідки, відомості, матеріали з питань, що виникають під час державного нагляду (контролю), відповідно до закону; - одержувати примірник припису або акта

органу державного нагляду (контролю) за результатами проведеного планового чи позапланового заходу [127].

Статтею 12 названого Закону передбачена відповідальність суб'єкта господарювання на випадок невиконання зобов'язань:

1. Невиконання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виявлених під час здійснення заходу державного нагляду (контролю), тягне за собою застосування до суб'єкта господарювання штрафних санкцій у порядку, встановленому законом.

Тобто міри відповідальності за порушення названих обов'язків у даному випадку прямо не визначені. Тому до порушника будуть застосовуватися стандартні у таких випадках штрафні санкції – керівники та працівники нестимуть адміністративну відповідальність, а сама охоронна фірма – господарську відповідальність.

2. У разі застосування санкцій за порушення вимог законодавства, зокрема, якщо законом передбачаються мінімальні та максимальні розміри санкцій, враховується принцип пропорційності порушення і покарання.

Враховуючи викладене, відносини між суб'єктами охоронної діяльності та органами ліцензування, контролюючими та правоохоронними органами можливо розділити на 3 складові:

- відносини, пов'язані з отриманням (продовженням, переоформленням) ліцензій на господарську діяльність з надання послуг з охорони власності та громадян;
- відносини, пов'язані зі здійсненням контролю (нагляду) за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов зазначеної господарської діяльності у сфері надання охоронних послуг;
- взаємодія в рамках забезпечення охорони громадського порядку охоронними підприємствами, на базі яких створено громадські формування.

Крім цього, треба зазначити, що до правоохоронної діяльності залучаються, як правило, ті охоронні структури, на базі яких створені

громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону. А охоронні підприємства, у складі яких є підрозділи із захисту інформації за посередництва комп'ютерних технологій, із протидії промислового шпіонажу, підрозділи з проведення аудиту, перевірки та захисту бухгалтерської і фінансової інформації, скоріше будуть орієнтовані на більш складну та інтелектуальну роботу і навряд чи будуть масово залучатися до банальної охорони громадського порядку.

Суб'єкт охоронної діяльності, який надає послуги згідно з отриманою ліцензією, зобов'язаний дотримуватися пункту 2.2.4. Ліцензійних умов щодо умов, постанови КМУ від 7 вересня 1993 року № 706 «Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії» в частині придбання, реєстрації та використання спецзасобів [131].

Згідно з пунктом 2 згаданого порядку продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії до спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, дозволених до виготовлення, реалізації (продажу), придбання, реєстрації, обліку, зберігання (носіння) і застосування, належать: - упаковки з аерозолями сльозоточивої та дратівної дії (газові балончики); - газові пістолети і револьвери та патрони до них калібру 6, 8 і 9 міліметрів, заряджені речовинами сльозоточивої та дратівної дії [131].

Згідно з пунктом 8 зазначеного порядку СПД, установи і організації з метою захисту життя, здоров'я, честі та гідності своїх працівників мають право на придбання газових пістолетів і револьверів та патронів до них з оформленням дозволу ОВС на їх зберігання (носіння) конкретним працівникам, які досягли 18-річного віку (за винятком певних осіб, обмежених у право- та дієздатності), за умови наявності висновку (довідки) медичного закладу (лікувально-кваліфікаційної комісії) встановленої форми щодо цих працівників та ознайомлення з порядком їх зберігання (носіння) і

застосування. Дозвіл на зберігання (носіння) газового пістолету (револьверу) може бути виданий не більш як трьом працівникам СПД, установи і організації на кожний газовий пістолет (револьвер). Але це стосується будь-яких підприємств, установ, організацій, які можуть за допомогою названих спецзасобів захищати свою економічну безпеку за допомогою створення власних служб безпеки. А суб'єкти господарювання, основним видом діяльності яких є захист економічної безпеки інших суб'єктів господарювання, безумовно повинні мати дозвіл на використання і застосування більш серйозних засобів активної оборони та вогнепальної зброї. А як показують останні події у Донецькій і Луганській областях, наявність вогнепальної зброї у вигляді пістолетів і револьверів не гарантує захист економічної безпеки суб'єктів господарювання, оскільки часто нападники і «рейдери» під час нападів застосовують автоматичну зброю. Але сучасне українське законодавство поки що не дає права недержавним охоронним організаціям мати автоматичну та іншу більш потужну зброю. Зокрема ліцензійними умовами передбачено, що з метою організації та під час здійснення охоронної діяльності охоронним підприємствам забороняється придбавати та використовувати для виконання функцій з організації та здійснення заходів охорони нерухомого та рухомого майна, забезпечення особистої безпеки громадян майно, що згідно із законодавством може використовуватися лише військовими формуваннями, підрозділами відомчої воєнізованої охорони та правоохоронними органами держави. Постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 року № 49 затверджені Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, згідно з якими до майна, що може використовуватися лише військовими формуваннями, підрозділами відомчої воєнізованої охорони та правоохоронними органами держави, належать в тому числі і: засоби індивідуального захисту (шоломи, бронежилети), засоби активної оборони (гумові кийки; наручники; електрошокові пристрої; балончики, патрони, гранати та інші спецзасоби з препаратами сльозоточивої та дратівної дії),

засоби забезпечення спеціальних операцій, пристрої для відкриття приміщень, захоплених правопорушниками [132].

Провівши аналіз окремих норм із названих НПА, можна зробити висновок про достатньо глибоку регламентацію господарської діяльності приватних охоронних підприємств із застосуванням фізичних та обмежувальних заходів з охорони. Разом з тим, діяльність охоронних структур та служб безпеки суб'єктів господарювання із забезпечення охорони свого майна та фізичної охорони працівників своїх підприємств на достатньому рівні у НПА не врегульована. Так само не у повній мірі визначеними на законодавчому рівні є можливі заходи з охорони громадян та їх майна, а також майна суб'єктів господарювання, пов'язані зі збором, аналізом та використанням отриманої під час проведення заходів з охорони економічної безпеки останніх інформації.

Дієвим ефективним напрямком розвитку національного законодавства з правової регламентації надання охоронних послуг приватними підприємствами та регламентації діяльності служб безпеки суб'єктів господарювання є розробка НПА на основі модельного законодавства.

Модельний закон – акт рекомендаційного характеру, що приймається міжнародною організацією або законодавчим органом федеративної держави з метою уніфікації законодавства різних держав або суб'єктів федерації та слугує орієнтиром на узгоджену законодавчу діяльність. Модельний закон формує зразки майбутніх законодавчих рішень, які отримують офіційну юридичну силу в межах держави або державного утворення лише після прийняття їх національним парламентом. Модельні закони створюються також в рамках міжпарламентських об'єднань. Такими є, наприклад, законодавчі акти, рекомендовані Міжпарламентською Асамблеєю СНД. Вони адресуються законодавчим органам держав - учасниць СНД для використання в їхній роботі. Парламентська Асамблея Ради Європи приймає такі модельні акти як: резолюції, конвенції, висновки, вказівки, службові рекомендації відповідним урядам. В якості прикладу можна назвати

Європейський кодекс соціальних гарантій, який слугує зразком для національного законодавства.

Міжпарламентською Асамблеєю СНД вже прийняті модельні акти про принципи екологічної безпеки, митну справу, принципи регулювання інформаційних відносин, узгоджені принципи регулювання громадянства. Рішення Міжпарламентської Асамблеї про прийняття модельних законів вважаються затвердженими, якщо не має будь-яких офіційних зауважень з боку делегацій, присутніх на засіданні. Модельний закон «Про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність» було прийнято ще на двадцять першому пленарному засіданні Міжпарламентської Асамблеї СНД (постанова № 21-11 від 16 червня 2003 року) [53]. І за більш ніж 10 років в Україні не було розроблено й ухвалено на базі цього або на протиположності цьому модельному закону власного закону, яким було б врегульовано господарську діяльність недержавних організацій охорони та захисту суб'єктів господарювання від посягань на їх майно, органи управління, корпоративні та інші права.

Модельний закон «Про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність» регулює суспільні відносини, що виникають у зв'язку зі здійсненням недержавної (приватної) охоронної діяльності та недержавної (приватної) розшукової діяльності, визначає правову основу, принципи і завдання зазначених видів діяльності, порядок взаємодії суб'єктів охоронної та розшукової діяльності з державними органами у сфері охорони правопорядку та боротьби зі злочинністю, а також діяльність служб безпеки самих суб'єктів господарювання в інтересах забезпечення власної безпеки. Модельний закон складається із розділів: I. загальні положення; II. охоронна діяльність; III. розшукова діяльність; IV. правовий статус охоронців, охоронців і детективів. Професійна підготовка; V. використання в охоронній діяльності цивільної та службової зброї, застосування фізичної сили, спеціальних засобів та використання технічних засобів в охоронній діяльності; VI. діяльність служб безпеки;

VII. взаємодія охоронних і розшукових організацій, сищиків та служб безпеки з правоохоронними органами у галузі охорони правопорядку і забезпечення безпеки; VIII. гарантії правового і соціального захисту охоронців, тілоохоронців і сищиків; IX. контроль та нагляд у сфері охоронної діяльності [53].

Українські вчені-господарники вказують на неможливість копіювання чужого досвіду, проте наголошують на необхідності вивчення позитивних і негативних моментів, особливо в частині використання критеріїв поєднання та диференціації об'єктів і явищ, що позитивно проявили себе в окремих державах [133, с. 277; 134, с. 277-278; 135, с. 84]. Названий Модельний закон в інших державах ще не застосовувався, проте обговорювався спеціалістами з різних країн, у т.ч. й України, в його розвиток у різних країнах СНД приймалися спеціальні норми, а тому його положення заслуговують на використання.

Цікавими і такими, що можуть бути запозичені до українського законодавства, виглядають основні поняття, визначені у модельному Законі:

- розшукова діяльність – ліцензований вид діяльності з надання передбачених цим Законом розшукових послуг громадянам та суб'єктам господарювання на договірній (платній) основі недержавними (приватними) розшуковими організаціями та детективами (індивідуальними підприємцями);
- недержавна (приватна) розшукова організація – комерційна організація, зареєстрована в установленому законом порядку, що має ліцензію на здійснення розшукової діяльності і заснована спеціально для надання розшукових послуг;
- служба безпеки – структурний підрозділ, що створюється суб'єктом господарювання для забезпечення власної безпеки;
- сищик – громадянин, який працює в розшуковій організації або службі безпеки за трудовим договором або отримав у встановленому законом порядку ліцензію на здійснення недержавної розшукової діяльності та зареєстрований в якості індивідуального підприємця [53].

До основних завдань охоронної діяльності модельний закон відносить:

- забезпечення економічної безпеки підприємництва;
- надання охоронних і розшукових послуг суб'єктам господарювання і громадянам з метою захисту їх прав та законних інтересів;
- охорона промислових та громадських об'єктів і громадян від протиправних посягань;
- забезпечення на об'єктах, що охороняються пропускнуго та внутрішньооб'єктного режимів;
- сприяння правоохоронним та іншим державним органам у забезпеченні правопорядку та боротьбі зі злочинністю [53].

Закон дає право на надання розшукових послуг і укладення відповідного договору на: - збір відомостей, а також предметів і документів у цивільних справах на основі договору з учасниками процесу, які відстоюють у ньому свої або представлені ними права і законні інтереси суб'єктів господарювання та громадян; - збір інформації за дорученням клієнта для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів; - виявлення за дорученням клієнта фактів і обставин недобросовісної конкуренції, незаконного отримання кредиту, причин невиконання боргових зобов'язань тощо [53].

Модельний закон також запропонував визначити компетенцію служб безпеки суб'єктів господарювання і визначив їх основні завдання. Серед іншого службам безпеки суб'єктів господарювання запропоновано надати право на використання спеціальних і технічних засобів, у тому числі засобів оперативного радіо- і телефонного зв'язку, що не завдають шкоди життю та здоров'ю громадян та навколишньому середовищу, а також не порушують права і свободи громадян.

Таким чином у модельному законі «Про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність», підтриманому Україною, містяться основні положення з правової регламентації діяльності недержавних охоронних структур та служб безпеки,

прийняття яких є важливим для сьогоднішньої України. Прийняття аналогічного закону Україною серед іншого дозволить розмежувати компетенцію між внутрішніми підрозділами безпеки суб'єктів господарювання, недержавними охоронними структурами, державними органами, що також можуть на договірних засадах захищати економічну безпеку суб'єктів господарювання, та контролюючих органів, які можуть здійснювати контроль (нагляд) за діяльністю охоронних організацій, видавати та скасовувати чинність ліцензій тощо.

І наостанок необхідно повернутися до питання співвідношення між органом ліцензування і контролю та одночасно підконтрольною йому ДСО й недержавними охоронними структурами. На сьогодні в Україні ринок послуг з охорони фактично поділено на три частини: з одного боку – ДСО МВС України, з іншого – більш ніж 4 тисячі недержавних охоронних підприємств, з третього боку – власні служби безпеки підприємств, установ, організацій, працівники яких постійно на професійній основі здійснюють захист економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Зараз на ринку платних послуг з охорони домінує ДСО, яка забезпечує охорону не тільки державних підприємств, установ, організацій і об'єктів підвищеної небезпеки, але й займає суттєву частку на інших найбільш привабливих сегментах ринку: охорона банківських установ, ювелірних магазинів тощо. Така ситуація викликана кількома об'єктивними і суб'єктивними факторами. Так, законодавством України передбачено, що діяльність, пов'язана з охороною окремих особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається КМУ, може здійснюватися тільки державними підприємствами та організаціями. Тобто недержавні охоронні служби не можуть забезпечувати захист економічної таємниці стратегічних підприємств, визначених КМУ. Крім цього, ДСО має перевагу перед недержавними охоронними службами завдяки наявній монополії на зброю, адже за українським законодавством приватні особи та недержавні суб'єкти господарювання не мають права володіти, користуватися і

розпоряджатися вогнепальною зброєю. Натомість співробітники ДСО як державного органу таке право мають, що дає ДСО перевагу перед недержавними охоронними структурами при здійсненні фізичної охорони майна суб'єктів господарювання, життя і здоров'я громадян.

Також через підпорядкованість системі МВС України і безпосередньо органу ліцензування усіх суб'єктів господарювання, що здійснюють охоронну діяльність, ДСО може отримувати привілеї у вигляді усунення з ринку конкурентів, які можуть не отримати або не подовжити строк дії ліцензії. При цьому вартість послуг ДСО часто перевищує вартість послуг недержавних конкурентів [136, с. 12]. А вища вартість послуг не завжди гарантує вищу якість. Зрозуміло, що у більшості випадків більш якісний фізичний захист може надати підрозділ ДСО в особі професійних охоронців з навичками рукопашного бою та володіння різною зброєю. Але стосовно захисту економічної безпеки вища якість послуг може бути забезпечена співробітниками недержавних служб – бухгалтерами, аудиторами, фахівцями з комп'ютерних технологій тощо.

Закон України «Про охоронну діяльність» по суті, закріпив існуючий статус-кво. Функції головного регулятора ринку послуг з охорони залишаються за МВС України, в структурі якого ДСО надає охоронні послуги. А ліцензовані недержавні служби безпеки крім цього не мають жодних переваг в оснащенні, обладнанні, застосуванні способів захисту і перед власними службами безпеки суб'єктів господарювання, яким не потрібно проходити процедуру ліцензування. З одного боку, захист власної економічної безпеки є завданням самого суб'єкта господарювання. З іншого, забезпечення захисту економічної безпеки окремих суб'єктів господарювання має безліч публічних інтересів, оскільки зачіпає інтереси держави і значної кількості працівників та власників майна (акціонерів). Саме тому, на нашу думку, забезпечення захисту економічної безпеки не лише стратегічних, але й усіх без винятку підприємств, установ, організацій, виходить за межі завдань самих цих суб'єктів. А тому логічним буде

поширити процедуру ліцензування охоронної діяльності і на власні служби безпеки суб'єктів господарювання. Тим більше це необхідно зробити у зв'язку із тим, що такі служби окремих великих українських суб'єктів господарювання надають послуги із захисту економічної безпеки іншим суб'єктам господарювання під виглядом внутрішньокорпоративної організації. Питання щодо виключності компетенції охоронних структур уже піднімалися вченими більш ніж десять років тому. Російські практики проблему можливості чи неможливості здійснення поряд із приватною детективною чи охоронною діяльністю інших видів господарської діяльності відносили у більшій мірі до політико-економічних, ніж до правових. Ставилися питання про неприпустимість «зрошення» воєнізованих та організованих сил із комерційним капіталом – торговим, банківським, промисловим [137, с. 49]. Сьогодні наведені побоювання російського практика стають реаліями в Україні, коли окремі добровольчі батальйони по суті є службами безпеки окремих промислових груп, а питання врегулювання їх діяльності носять у більшій мірі політичний, ніж правовий характер. Зрозуміло, це є тимчасовим явищем. А постійні штатні професійні служби охорони суб'єктів господарювання, на наше переконання, повинні отримати легальний дозвіл на надання своїх платних послуг іншим суб'єктам господарювання. А перед цим суб'єкт господарювання, що має у своїй структурі підрозділ охорони, повинен отримати ліцензію на здійснення цього виду діяльності. При цьому часто висловлюються думки, що ліцензування повинна проводити незалежна структура, яка сама в особі своїх органів не бере участі у такій діяльності. На прикладі організації системи ліцензування у сфері освіти у науковій літературі вказувалося на необхідності виведення ліцензійних комісій за бюрократичні структури; вони повинні бути прозорими і здійснювати діяльність під контролем громадськості [85, с. 148]. На нашу думку, органом ліцензування, який був би компетентним у питаннях забезпечення захисту економічної та фізичної безпеки суб'єктів господарювання, міг би перевіряти і контролювати якість надання послуг з

охорони як недержавними охоронними структурами, так і ДСО у складі МВС України, може бути СБУ. Можна передбачити окремі пункти у статті 24 «Обов'язки СБУ» і статті 25 «Права СБУ» із Законом України «Про Службу безпеки України» з покладанням обов'язку у проведенні ліцензування охоронної діяльності та права вимагати від порушників ліцензійних умов усунути порушення, накладати на них штрафи, продовжувати, призупиняти та скасовувати дію ліцензії. Слід зазначити, що пунктом 9 постанови КМУ від 14 листопада 2000 року № 1698 «Про затвердження переліку органів ліцензування» СБУ є органом ліцензування господарської діяльності із розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівля спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації, впровадження, ввезення, вивезення голографічних захисних елементів [79]. Але у самому Законі «Про службу безпеки України» про це жодного слова не прописано.

Підсумовуюче вищезгадане, необхідно наголосити на тому, що існуючий механізм контролю, незважаючи на критикований статус організацій, які здійснюють заходи контролю, є досить ефективним. Проте протягом 2012 року в Україні траплялись події, що вказували на непрофесійні дії співробітників суб'єктів господарювання, що надають послуги з охорони власності та майна громадян та суб'єктів господарювання [138]. Події 2013-2015 років показали важливість наявності в охоронних структур вогнепальної зброї. А тому в складних умовах ДСО має беззаперечні переваги перед недержавними охоронними структурами. Проте для підвищення якості захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання необхідним буде запровадження обов'язкового ліцензування усіх (навіть внутрішніх) служб та організацій безпеки суб'єктів господарювання, а також визначення органом ліцензування СБУ.

3.3. Сертифікація в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання України

Досліджуючи сертифікацію забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, відразу необхідно вказати два основних напрямки використання сертифікації у цій сфері: сертифікація послуг і робіт у сфері безпеки, які проводяться спеціалізованими підприємствами та сертифікація внутрішньогосподарських технологічних процесів, пов'язаних із забезпеченням безпечної діяльності самого суб'єкта господарювання.

В умовах насичення ринку послугами у сфері безпеки бізнесу споживачеві недостатньо заяв підприємств, що надають ці послуги, про відповідність їх діяльності вимогам стандартів. Споживачеві необхідне гарантоване підтвердження незалежною стороною відповідності якості послуг, що надаються, певному рівню. Таке підтвердження може бути дано шляхом здійснення спеціальної процедури – сертифікації. Особливе значення сертифікація набуває у господарській діяльності, здійснюваній в умовах жорсткої конкуренції, при якій успішна діяльність підприємства залежить від рівня забезпечення його безпеки. Сертифікація послуг і робіт у цій сфері може розглядатися як один із факторів підвищення конкурентоспроможності підприємства. Недарма багато зарубіжних підприємств ідуть на додаткові витрати на проведення добровільної сертифікації у сфері забезпечення своєї безпеки. Це дозволяє їм відстояти свій сегмент ринку, вижити у конкурентній боротьбі. Більш того, ведення бізнесу з сертифікованими у сфері безпеки підприємствами більш економічно привабливо, ніж із несертифікованими. Можна сказати, що сертифікація є свого роду черговим підтвердженням легітимації, оскільки її проводять органи державної влади, місцевого самоуправління, їх посадові особи, що наділені організаційно-господарськими повноваженнями по відношенню до підприємств сфери безпеки, здійснюють прогнозування і планування економічної діяльності,

ліцензування, патентування, квотування, стандартизацію і сертифікацію [13, с. 110; 139, с. 117]. І саме через наявність публічних інтересів та участь державних органів сертифікація належить до засобів адміністративного характеру, що встановлюють умови та обмеження на здійснення господарської діяльності [133, с. 24].

Особливого значення набуває сертифікація на міжнародному ринку. За наявності сертифікатів, особливо міжнародних, іноземний замовник отримує гарантію певної якості послуг у сфері безпеки, які відповідають світовому рівню. Наявність сертифікатів про визнання якості безпеки внутрішньогосподарських технологічних процесів, безпосередньо самого підприємства свідчить про стабільність роботи цього суб'єкта господарювання та його стійкого положення на ринку праці та послуг. Таким чином, сертифікація – це прогресивний напрям розвитку стандартизації, найважливіший механізм управління якістю наданих послуг і засвідчення про стійкість та конкурентоспроможність суб'єкта господарської діяльності.

Сертифікація (лат. *certifico* – засвідчую) – підтвердження відповідності якісних характеристик товару стандартам якості. Під сертифікацією розуміється також процедура отримання сертифіката.

Сертифікація по лінії забезпечення економічної безпеки господарюючого суб'єкта здійснюється з метою створення умов для діяльності підприємств на ринку праці та послуг України, для участі в міжнародному співробітництві та міжнародній торгівлі; сприяння споживачам у компетентному виборі послуг; захисту від отримання неякісних послуг тощо.

Відповідність продукції та процесів встановленим вимогам підтверджується видачею документа – сертифіката відповідності. Сукупність правил, процедур і учасників сертифікації утворює систему сертифікації.

О.П. Віхров нагадує, що у разі порушення стандартів, норм і правил суб'єкт господарювання несе відповідальність у формі штрафу, зокрема за реалізацію продукції, яка підлягає, але не пройшла обов'язкової сертифікації

чи іншої обов'язкової процедури з підтвердження відповідності, – у розмірі 25 % вартості реалізованої продукції [140, с. 113].

Крім сертифікації товарів, послуг і процесів, пов'язаних з економічною безпекою підприємств, спостерігається загальносвітова тенденція з розвитку сертифікації у сфері систем менеджменту. Сертифікація систем менеджменту в галузі захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання – це процедура підтвердження ступеня відповідності та результативності певної системи менеджменту, вимогам стандарту на дану систему менеджменту.

Необхідно розглянути стан сертифікації систем менеджменту в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні, визначити вітчизняних та закордонних суб'єктів, які мають право займатися діяльністю з сертифікації систем менеджменту в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання та визначити стадії процесу сертифікації систем управління менеджментом інформаційної безпеки.

Основні системи менеджменту, що сертифікуються це: система менеджменту якості (сертифікується на відповідність вимогам стандарту ISO 9001); система екологічного менеджменту (сертифікується на відповідність вимогам стандарту ISO 14001); система менеджменту інформаційної безпеки (сертифікується на відповідність вимогам стандарту ISO 27001); система менеджменту безпеки харчової продукції (сертифікується на відповідність вимогам стандарту ISO 22000) [141; 142; 143; 144].

Сертифікація може бути як обов'язковою, так і добровільною.

Обов'язкова сертифікація (підтвердження відповідності) здійснюється відповідно до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, або Технічного регламенту, здійснюється на відповідність вимогам нормативних документів, визначених законодавчими актами України, які названі у Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні, затвердженому спеціальним уповноваженим органом центральної влади з підтвердженням відповідності. Ввезення на митну територію продукції, яка підлягає обов'язковій сертифікації, здійснюється відповідно до

«Порядку митного оформлення імпортованих товарів (продукції), які підлягають обов'язковій сертифікації в Україні», затвердженого Постановою КМУ від 14 травня 2008 року № 446 [145].

Добровільна сертифікація продукції здійснюється на відповідність вимогам, що не віднесені до обов'язкових. При цьому сертифікація на відповідність усім обов'язковим вимогам, якщо вони встановлені для цієї продукції, виконується неодмінно. Добровільна сертифікація може проводитися на відповідність продукції вимогам, що не віднесені актами законодавства та нормативними документами до обов'язкових вимог, з ініціативи виробника, продавця, споживача, органів державної виконавчої влади, громадських організацій та окремих громадян на договірних умовах між заявником та органом сертифікації. Добровільну сертифікацію мають право проводити підприємства, організації, інші суб'єкти господарювання, що взяли на себе функції органу з добровільної сертифікації, а також органи, що акредитовані у державній системі сертифікації. При дотриманні зазначених умов добровільну сертифікацію вправі проводити органи з обов'язкової сертифікації. Правила добровільної сертифікації встановлюються органами з добровільної сертифікації, які подають Державному комітетові України зі стандартизації, метрології та сертифікації інформацію для їх реєстрації у встановленому Комітетом порядку.

Діяльність українських систем сертифікації в Україні регламентується Законом України від 1 грудня 2005 року «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» [146].

Реєстрацію українських систем добровільної сертифікації покладено на Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики, до системи якого належать такі організації та підприємства: – державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ», м. Київ); – державне підприємство «Український центр з питань сертифікації та захисту прав споживачів»; – національний науковий

центр «Інститут метрології» (ННЦ «Інститут метрології», м. Харків); – державне підприємство «Науково-дослідний інститут метрології вимірювальних і управляючих систем» (ДП «НДІ «Система», м. Львів); – 28 державних центрів стандартизації, метрології та сертифікації; – 27 територіальних управлінь у справах захисту прав споживачів [147].

Метою діяльності провідного українського підприємства в галузі обов'язкової сертифікації – Державного підприємства «Український центр з питань сертифікації та захисту прав споживачів» є: захист громадян і економіки України від небезпечної для здоров'я людей і навколишнього середовища продукції від недостовірних результатів вимірювань шляхом проведення: – сертифікаційних робіт, заснованих на результатах випробувань; – повірки, калібрування засобів вимірювальної техніки; – державного нагляду за якістю продукції, дотриманням стандартів, норм і правил, а також державного метрологічного нагляду.

Предметом діяльності «Укрметртестстандарту» у сфері сертифікації є виконання (надання) платних робіт (послуг) суб'єктам господарювання та громадянам, які не є суб'єктами господарювання, у сфері стандартизації, метрології, сертифікації, підтвердження відповідності, управління якістю. У сфері підтвердження відповідності ДП «Укрметртестстандарт» здійснює роботи з підтвердження відповідності в законодавчо регульованій сфері, на виконання яких призначений та (або) уповноважений орган з сертифікації Центру відповідно до вимог чинного законодавства; здійснює роботи з підтвердження відповідності в законодавчо нерегульованою сфері відповідно до вимог чинного законодавства, із сертифікації продукції (послуг) в державній системі сертифікації, на виконання яких призначений та (або) уповноважений орган з сертифікації Центру та ін.

Разом із тим сертифікація у галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання (системи менеджменту якості, екологічного менеджменту, менеджменту інформаційної безпеки) є не обов'язковою, а добровільною. «Український центр з питань сертифікації та захисту прав споживачів» не

має права сертифікувати вищезазначені системи, які забезпечують економічну безпеку суб'єктів господарювання, тому цим займаються недержавні (як правило іноземні) сертифікаційні підприємства.

Залежно від переслідуваних компанією цілей отримати сертифікат можна в різних організаціях. Так, якщо компанії потрібно представити свій сертифікат західним партнерам, то їй необхідно отримати висновок авторитетного західного сертифікаційного органу. Наприклад, у країнах ЄС прийняті декларації, згідно з якими компанія вважається надійним партнером тільки в разі наявності у неї сертифікату на відповідність СМІБ вимогам стандарту ISO 27000.

Як правило, сертифікувати систему менеджменту інформаційної безпеки прагнуть компанії, що працюють на ринках з високою конкуренцією, а також відчувають необхідність в залученні великих іноземних інвестицій або торгують на міжнародних ринках.

Серед відомих західних суб'єктів сертифікаційної діяльності є:

- BSI (British Standard Institute) Group (Велика Британія) (<http://www.bsi-global.com/>);
- Lloyd's Register Quality Assurance Ltd (Велика Британія) (<http://www.lrqa.com/>);
- Det Norske Veritas (Норвегія) (<http://www.dnv.ru/>);
- Societe Generale de Surveillance (Швейцарія) (<http://www.sgs.com/>);
- KEMA (Нідерланди) (<http://www.kema.nl/>).

До найбільш потужних серед таких підприємств, які працюють на українському ринку, необхідно віднести:

Bureau Veritas Quality International (Велика Британія) (<http://www.bvqi.ru/>). «Бюро Верітас Сертифікейшн» – незалежний орган з сертифікації. «Бюро Верітас» – учасник міжнародної групи, основна діяльність якої полягає в оцінці відповідності в сфері якості, професійного здоров'я і безпеки, навколишнього середовища і соціальної відповідальності.

Компанія «Бюро Верітас» є одним зі світових лідерів у сфері надання послуг з сертифікації та проведення аудитів – від національних систем менеджменту до галузевих схем – у сфері якості, професійного здоров'я і безпеки, навколишнього середовища і соціальної відповідальності. Компанія має у своєму розпорядженні штат багатoproфільних фахівців – в 1000 офісах і 330 лабораторіях компанії у більш ніж 100 країнах світу працює 47000 співробітників (із них 5700 кваліфікованих аудиторів). Близько 100000 клієнтів пройшли сертифікацію в «Бюро Верітас». На сьогоднішній день компанія представлена офісами: у Києві, Одесі, Львові, Миколаєві;

TUV CERT (ФРН) (<http://www.tuev-cert.de/>). Концерн «ТЮФ Рейнланд Груп» (заснований у 1872 році) як незалежна, об'єктивна і професійна організація, є однією з провідних компаній з надання незалежних технічних послуг і представлений на світових ринках Європи, США та Азії. Будучи членом Міжнародного акредитаційного форуму (IAF), сертифікати учасників якого визнаються у всьому світі, компанія надає клієнтам широкий спектр послуг у різних сферах. Володіючи численними міжнародними акредитаціями, компанія уповноважена здійснювати технічний нагляд, сертифікувати продукцію, системи менеджменту і персонал відповідно до вимог міжнародних стандартів. Персонал концерну у 2011 році склав 16 000 службовців при доході 1,6 млрд. євро і вартості активів 1,36 млрд. євро. ТЮФ ЗЮД України – офіційний підрозділ концерну на території України, що працює з 1993 року. На сьогоднішній день компанія представлена офісом у Києві. Компанія має у своєму розпорядженні як власних аудиторів та експертів, так і компетентних у відповідних галузях фахівців з інших країн, послугами яких можна користуватися за вашим бажанням;

Компанія DQS була заснована у 1985 році у Франкфурті на Майні як перше товариство з сертифікації. Засновниками цього товариства є DGQ (Німецьке товариство з якості) і DIN (Німецький інститут зі стандартизації). Створення товариства збіглося за часом з публікацією першого ISO 9000 – ряду стандартів, відомого сьогодні як ISO 9001 – серії міжнародних

стандартів, що описують вимоги до системи менеджменту якості організацій і підприємств. DQS видав перший сертифікат згідно з ISO 9001 у ФРН в 1986 році.

У березні 2008 року відбулося злиття DQS GmbH і UL Management Systems Solutions (MSS) американської компанії Underwriters Laboratories. Їх союз є першим органом із сертифікації систем менеджменту ФРН та MSS – підрозділів найбільш відомого американського органу з сертифікації продукції. Він вивів DQS-UL-Gruppe в число провідних органів із сертифікації систем менеджменту у світі.

До компанії DQS Holding GmbH належать більше 80 представництв у більш ніж 60 країнах, пов'язаних між собою в рамках міжнародних проектів. У компанії працюють близько 2.800 фахівців, з них 2.300 аудиторів.

DQS GmbH проводить аудити систем менеджменту і процесів на відповідність вимогам міжнародних і національних стандартів та специфікацій, є компетентним партнером для компаній незалежно від їх розміру і галузі діяльності і пропонує проведення аудитів на відповідність вимогам більш ніж 100 стандартам і специфікаціям. До найважливіших стандартів і сфер діяльності належать: якість, навколишнє середовище, охорона праці, захист інформації. DQS є членом-засновником створеної в 1990 році міжнародної сертифікаційної асоціації IQNet.

«УкрЕнергоСерт» – Український центр міжнародної сертифікації енергетики згідно з рішенням засідання президії Всеукраїнського Енергетичного Комітету від 8 листопада 2004 року є уповноваженим органом сертифікації в паливно-енергетичному комплексі України. «УкрЕнергоСерт» так само є офіційним представником центрального органу сертифікації «Газпромсерт» (Національний інститут нафти і газу у м. Москва); ЗАТ «Енсертіко» (Центральний орган сертифікації енергетики РФ); міжнародного сертифікаційного товариства «Det Norske Veritas» (Норвегія); ТОВ «Спільне українсько-німецьке підприємство ТЮФ Норд-ДІЕКС» (м. Дніпропетровськ). Український центр міжнародної сертифікації енергетики «УкрЕнергоСерт»

бере на себе відповідальність за дотримання відповідних вимог міжнародних стандартів при виконанні сертифікаційної діяльності.

Перевагами сертифікації систем управління менеджментом інформаційної безпеки є: – оптимізація діяльності за рахунок поліпшення керованості бізнес-процесів; – створення прозорої і адаптивної системи як інструменту управління ризиками з безпеки інформації; – збільшення стійкості бізнесу організації по відношенню до загроз безпеці, у тому числі загроз техногенних аварій; – підвищення якості послуг і продуктів компанії за рахунок забезпечення безпеки, безперервності, конфіденційності і контрольованості; – підвищення конкурентоспроможності бізнесу; – сертифікація на відповідність стандарту ISO 27000 та ін.

Процес сертифікації систем управління менеджментом інформаційної безпеки складається з наступних стадій:

1. Аудит організації, виявлення слабких місць в управлінні, в бізнес-процесах, рекомендації можливих шляхів усунення невідповідностей;
2. Роботи з організації проекту впровадження системи інформаційної безпеки, навчання учасників проекту;
3. Розробка документації системи менеджменту інформаційної безпеки, впровадження документації в підрозділах підприємства;
4. Підготовка фахівців із внутрішнього аудиту, проведення планових внутрішніх аудитів системи інформаційної безпеки в підрозділах;
5. Підготовка до сертифікації, проведення аудиту системи менеджменту інформаційної безпеки перед сертифікацією;
6. Міжнародна сертифікація системи менеджменту інформаційної безпеки проходить за такими етапами:
 - попередня оцінка системи інформаційної безпеки;
 - перевірка і оцінка системи інформаційної безпеки організації;
 - інспекційний контроль за сертифікованою системою інформаційної безпеки.

У даний час у світі чітко простежується тенденція до дроблення і поглиблення міжнародних стандартів. Міжнародна стандартизація все більше та більше стає орієнтованою на виробництво і надання послуг в окремих галузях економіки і бізнесу. Розробка національних стандартів в галузі забезпечення економічної безпеки в цілому та інформаційної безпеки зокрема в Україні не ведеться. З урахуванням викладеного до основних перспективних шляхів розвитку національної системи стандартизації та сертифікації у сфері забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні необхідно віднести:

- створення на партнерських засадах державно-громадського органу з координації питань із розробки стандартів в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання;

- закріплення у НПА високого рівня провідної організації в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. Такою організацією може бути Державна служба України із захисту персональних даних або Державна служба інтелектуальної власності України або Український союз промисловців та підприємців;

- напрацювання механізму прийняття національних стандартів, розроблених на базі міжнародних стандартів, а також інноваційних ідей та розробок, запропонованих нашими конкурентоздатними підприємствами;

- підвищення темпів розробки та оновлення стандартів, їх гармонізацію із міжнародними стандартами. Вкрай важливий аспект у цьому плані – активна участь вітчизняних спеціалістів у роботі технічних комітетів зі стандартизації в ІСО та інших міжнародних та регіональних організаціях;

- підготовка та перепідготовка спеціалістів зі стандартизації та сертифікації у сфері забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання;

- інтегрування у повному обсязі стандартизації та технічного регулювання в цілому до системи освіти; забезпечення вільного доступу бізнесу до стандартів, раціональної організації їх маркетингу;

– вирішення у повному обсязі проблеми визнання стандартів об'єктами авторського права.

На підставі викладеного можна зробити деякі висновки з проведеного дослідження:

1. Сертифікація систем менеджменту в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання є добровільною. Реєстрацію українських систем добровільної сертифікації здійснює Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики;

2. Послугами із сертифікації систем менеджменту в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання прагнуть скористатися компанії, що працюють на ринках з високою конкуренцією, а також відчують необхідність в залученні великих іноземних інвестицій або торгують на міжнародних ринках;

3. Процес сертифікації систем управління менеджментом інформаційної безпеки складається з наступних стадій:

- аудит організації, виявлення слабких місць в управлінні, в бізнес-процесах, рекомендації можливих шляхів усунення невідповідностей;

- роботи з організації проекту впровадження системи інформаційної безпеки, навчання учасників проекту;

- розробка документації системи менеджменту інформаційної безпеки, впровадження документації в підрозділах підприємства;

- підготовка фахівців із внутрішнього аудиту, проведення планових внутрішніх аудитів системи інформаційної безпеки в підрозділах;

- підготовка до сертифікації, проведення аудиту системи менеджменту інформаційної безпеки перед сертифікацією;

- міжнародна сертифікація системи менеджменту інформаційної безпеки.

Висновки до розділу 3

На основі викладеного у третьому розділі роботи необхідно зробити наступні висновки:

1. З точки зору сучасних економічних та інших теорій велику вартість мають не тільки майно у вигляді основних фондів і товарів, але й роботи та послуги, ресурси і технології. Особливим видом майна суб'єктів господарювання є цінні папери, на чому наголошується у частині 7 статті 139 ГК України. Об'єктом права державної та комунальної власності можуть бути також права на частину у майні господарського товариства (корпоративні права), які в науковій літературі класифікуються як майнові права. З приводу попередження незаконного заволодіння майновими ресурсами під час здійснення господарської діяльності виникають відносини із забезпечення їх захисту службою безпеки державного, комунального чи іншого підприємства;

2. Найбільш вагома частина об'єктів державної та комунальної власності знаходиться, перш за все, в галузях, де недоцільним або малоприбутковим є застосування приватного капіталу; у галузях з пролонгованим ефектом – фундаментальних науках та у соціальній сфері (освіта, культура, охорона здоров'я). Питання щодо оптимальної кількості та основних видів об'єктів державної та комунальної власності залишається дискусійним у науковій літературі. Для більш ефективного забезпечення економічної безпеки держави, територіальних громад і суб'єктів господарювання необхідно визначити коло об'єктів, які можуть знаходитись тільки у державній чи комунальній власності, обмежити відповідний перелік цільовими рамками, визначати його за функціональним принципом;

3. У сьогоденних реаліях є доцільним закріплення у законодавстві критеріїв, які б визначали особливості об'єктів державної та комунальної

власності, що впливають на рівень забезпечення їх економічної безпеки. Закріплювати перелік певних об'єктів як таких, які в обов'язковому порядку мають належати до державної та комунальної власності, з урахуванням ознак їх цільового призначення, не вбачається можливим. Такі критерії можуть бути законодавчо закріплені тільки в якості орієнтирів для визначення об'єктів, які підлягають передачі у державну чи комунальну власність при розмежуванні державної і комунальної власності, або тих, наприклад, які можуть бути передані за вимогою територіальної громади у комунальну власність. Критерії повинні визначатися окремо для об'єктів державної власності та об'єктів комунальної власності;

4. Відповідно до пункту 3 частини 9 статті 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» міські ради можуть мати об'єкти комунальної власності за межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць [124]. Це можуть бути окремі підприємства, банки, санаторії, будинки відпочинку, під'їзні колії залізничного транспорту. Зазначимо, що у вказаній нормі Закону використовується фраза «... ради мають право ... мати об'єкти комунальної власності». Це положення суперечить Конституції України в частині 1 статті 142, згідно з яким районні і обласні (міські не названі) ради можуть мати певне майно в управлінні, а тому підлягає виключенню. Одночасно пропонуємо доповнити статтю 60 вищезгаданого Закону частиною 10 наступного змісту: «Територіальні громади мають право володіти об'єктами комунальної власності за межами відповідних адміністративно-територіальних одиниць». Такі пропозиції дозволять ефективніше захищати стратегічні майнові об'єкти на рівні окремих регіонів та територіальних громад;

5. На всі суб'єкти господарювання (як зі статусом юридичної особи, так і громадян - підприємців), які отримали ліцензії МВС України на провадження господарської діяльності з надання послуг з охорони власності та громадян, поширюється дія порядку контролю за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов. Контроль здійснюється шляхом проведення

планових і позапланових перевірок МВС України як органом ліцензування – головним управлінням, управлінням МВС в АРК, областях, містах Києві та Севастополі як його структурними територіальними підрозділами. Вони всі можуть вважатися органами контролю або органами ліцензування, наділеними законом необхідними повноваженнями;

6. З метою підвищення якості діяльності суб'єктів господарювання, що надають послуги із захисту економічної безпеки інших суб'єктів господарювання, недержавні охоронні служби було поділено на групи: 1) з високим ступенем ризику, які здійснюють заходи, пов'язані з охороною особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому КМУ порядку; об'єктів, на яких зберігаються наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори; підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, перелік яких затверджено КМУ; об'єктів, що можуть спричинити виникнення надзвичайної ситуації техногенного і природного характеру та вплинути на стан захисту населення і територій, проекти будівництва яких підлягають державній експертизі з питань техногенної безпеки, перелік яких затверджено КМУ; будівель, в яких розміщуються центральні органи виконавчої влади; банків, місць та/або приміщень, в яких здійснюються валютно-обмінні операції, торгівля виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння; 2) із середнім ступенем ризику, які здійснюють заходи, пов'язані з охороною навчальних закладів, місць та/або приміщень роздрібною торгівлі, в яких проводяться спортивні та розважальні заходи; 3) із незначним ступенем ризику, які не віднесені до суб'єктів господарювання з високим і середнім ступенем ризику.

Ступінь ризику має важливе практичне значення і при здійсненні контролю за діяльністю охоронних фірм, адже саме в залежності від нього органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових перевірок;

7. Відносини між суб'єктами охоронної діяльності та органами ліцензування, контролюючими та правоохоронними органами можливо розділити на 3 складові:

- відносини, пов'язані з отриманням (продовженням, переоформленням) ліцензій на господарську діяльність з надання послуг з охорони власності та громадян;
- відносини, пов'язані зі здійсненням контролю (нагляду) за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов зазначеної господарської діяльності у сфері надання охоронних послуг;
- взаємодія в рамках забезпечення охорони громадського порядку охоронними підприємствами, на базі яких створено громадські формування;

8. Захист економічної безпеки суб'єктів господарювання здійснюють великі охоронні підприємства, у складі яких є підрозділи із захисту інформації за посередництва комп'ютерних технологій, із протидії промислового шпіонажу, підрозділи з проведення аудиту, перевірки та захисту бухгалтерської і фінансової інформації, орієнтовані на складну та інтелектуальну роботу. А банальну охорону громадського порядку здійснюють охоронні структури, на базі яких створені громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

9. Працівники недержавних служб охорони, рівно як і самих суб'єктів господарювання, економічна безпека яких потребує захисту, мають право на придбання газових пістолетів і револьверів та патронів до них з оформленням дозволу ОВС на їх зберігання (носіння) конкретним працівникам, які досягли 18-річного віку (за винятком певних осіб, обмежених у право- та дієздатності), за умови наявності висновку (довідки) медичного закладу (лікувально-кваліфікаційної комісії) встановленої форми щодо цих працівників та ознайомлення з порядком їх зберігання (носіння) і застосування. А суб'єкти господарювання, основним видом діяльності яких є захист економічної безпеки інших суб'єктів господарювання, безумовно повинні мати дозвіл на використання і застосування більш серйозних засобів

активної оборони та вогнепальної зброї. А як показують останні події у Донецькій і Луганській областях, наявність вогнепальної зброї у вигляді пістолетів і револьверів не гарантує захист економічної безпеки суб'єктів господарювання, оскільки часто нападники і «рейдери» під час нападів застосовують автоматичну зброю. Але сучасне українське законодавство поки що не дає права недержавним охоронним організаціям мати автоматичну та іншу більш потужну зброю;

10. Цікавими і такими, що можуть бути запозичені до українського законодавства, виглядають основні поняття, визначені у модельному Законі СНД «Про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність», підтриманому Україною: розшукова діяльність, недержавна (приватна) розшукова організація, служба безпеки, сищик. Прийняття аналогічного закону Україною серед іншого дозволить розмежувати компетенцію між внутрішніми підрозділами безпеки суб'єктів господарювання, недержавними охоронними структурами, державними органами, що також можуть на договірних засадах захищати економічну безпеку суб'єктів господарювання, та контролюючих органів, які можуть здійснювати контроль (нагляд) за діяльністю охоронних організацій, видавати та скасовувати чинність ліцензій тощо;

11. Діяльність підприємств, установ, організацій та їх об'єднань переслідує велику кількість публічних інтересів, а тому діяльність їх власних служб охорони крім приватних також має значну кількість публічних інтересів. Через це необхідно законодавчо поширити процедуру ліцензування на усі державні та недержавні служби безпеки незалежно від того яким суб'єктам господарювання вони надають послуги із захисту економічної безпеки. Отримання ліцензії має автоматично вказувати на можливість здійснення професійної господарської діяльності у сфері надання послуг із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема із застосуванням спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Необхідно на законодавчому рівні замінити орган ліцензування з МВС на СБУ;

12. Сертифікацією систем менеджменту в галузі захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання є процедура підтвердження ступеня відповідності та результативності певної системи менеджменту, вимогам стандарту на дану систему менеджменту. Вона може бути як обов'язковою, так і добровільною. Реєстрацію українських систем добровільної сертифікації здійснює Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики. Послугами із сертифікації систем менеджменту в галузі економічної безпеки суб'єктів господарювання прагнуть скористатися компанії, що працюють на ринках з високою конкуренцією, а також відчують необхідність в залученні великих іноземних інвестицій або торгують на міжнародних ринках. У такому випадку залежно від переслідуваних службою безпеки цілей отримати сертифікат можна в різних організаціях, зокрема в авторитетних зарубіжних сертифікаційних органів (наприклад, у країнах ЄС прийняті декларації, згідно з якими компанія вважається надійним партнером тільки в разі наявності у неї сертифікату на відповідність СМІБ вимогам стандарту ISO 27000);

13. Серед стадій процесу сертифікації систем управління менеджментом інформаційної безпеки можна виокремити:

- аудит організації, виявлення слабких місць в управлінні, в бізнес-процесах, рекомендації можливих шляхів усунення невідповідностей;
- роботи з організації проекту впровадження системи інформаційної безпеки, навчання учасників проекту;
- розробка документації системи менеджменту інформаційної безпеки, впровадження документації в підрозділах підприємства;
- підготовка фахівців із внутрішнього аудиту, проведення планових внутрішніх аудитів системи інформаційної безпеки в підрозділах;
- підготовка до сертифікації, проведення аудиту системи менеджменту інформаційної безпеки перед сертифікацією;
- міжнародна сертифікація системи менеджменту інформаційної безпеки;

14.3 метою розвитку української системи стандартизації та сертифікації у сфері забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні серед іншого запропоновано створення на рівноправних партнерських засадах державно-громадського органу з координації питань із розробки стандартів в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, а також визначення у НПА високого рівня провідної організації в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, якою може бути Державна служба України із захисту персональних даних або Державна служба інтелектуальної власності України чи Український союз промисловців та підприємців, вирішення у повному обсязі проблеми визнання стандартів об'єктами авторського права.

Основні результати, отримані у розділі, було опубліковано у наступних виданнях: [148-152].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і запропоновано механізм вирішення завдання, що полягає в удосконаленні правового забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання, відповідного законодавства та практики його застосування. Для вирішення цього завдання крізь призму господарсько-правової науки сформульовано такі основні теоретичні та практичні висновки:

1. Запропоновано оцінювати рівень захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання на підставі визначення сукупного критерію за допомогою зважування й підсумовування окремих функціональних критеріїв, які розраховуються за допомогою порівняння (зіставлення) величини загрози економічній безпеці та ефективності заходів щодо її запобігання. Оцінка рівня захисту економічної безпеки дається через порівняння розрахункових значень показника з реальними величинами, отриманими раніше відносно підприємства, а також (коли це можливо) щодо аналогічних суб'єктів господарювання відповідних галузей економіки.

Оцінка ефективності діяльності відповідних структурних підрозділів суб'єкта господарювання з використанням даних про витрати для запобігання можливих негативних впливів на економічну безпеку та про розміри усуненої та заподіяної шкоди дає об'єктивну (підкріплену економічними розрахунками) панораму результативності діяльності всіх підрозділів (відділів, цехів) з цього питання;

2. Доведено, що організація захисту економічної безпеки суб'єкта господарювання включає в себе реалізацію сукупності заходів у межах фінансової, інтелектуальної і кадрової, техніко-технологічної, політико-правової, екологічної, силової складових;

3. Визначено головну мету системи захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання – забезпечення стійкого функціонування цих суб'єктів та запобігання загрозам їх безпеці, захист законних інтересів об'єктів безпеки від протиправних зазіхань, недопущення втрати прав власності на майно, необхідне для здійснення статутної діяльності, його знищення, розголошення, втрати, витоку, спотворювання та знищення інформації з обмеженим доступом, порушення роботи технічних засобів;

4. Визначено основні завдання служб безпеки суб'єктів господарювання, які в прямій або опосередкованій формі впливають на економічну безпеку підприємств, установ та організацій;

5. Виокремлено групи завдань, вирішення яких необхідне для сталого функціонування суб'єктів господарської діяльності:

- збір та аналіз інформації, планування та постановка задач;
- недопущення витоків корпоративної інформації;
- управління персоналом;
- контроль за управлінням оборотними коштами, витратами;
- забезпечення фізичної безпеки менеджменту суб'єкта господарювання;
- протидія втратам та порушенням.

Вирішення вищевказаних завдань і створює систему безпеки підприємства;

6. Визначено дві головні функції механізму комплексного забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання – 1) функція профілактики та 2) функція безпосереднього збору, обробки та використання інформації про конкретних приватних осіб або суб'єктів господарювання. Уточнено, що під збором інформації розуміється комплекс пошукових, аналітичних, технічних та інших заходів, спрямованих на отримання необхідних даних та інформації, що являє інтерес для ефективного забезпечення стійкості роботи суб'єкта господарювання – про суб'єкти господарювання та приватних осіб, що складають конкуренцію

підприємству; ділових партнерів (контрагентів, клієнтів), а також безпосередньо співробітників самого суб'єкта господарювання;

7. Рекомендовано суб'єктам господарювання два шляхи організації захисту комерційної таємниці: 1) якщо суб'єкт господарювання є невеликим підприємством, то доцільніше не створювати власну службу безпеки, а використовувати послуги відповідних охоронних та інших підприємств, що надають послуги у сфері безпеки; 2) у разі, якщо підприємство досить велике та використовує у своїй діяльності значні масиви конфіденційної інформації, – створення власної служби безпеки є об'єктивно необхідним і незамінним.

Визначено фактори, від яких залежатимуть структура служби безпеки суб'єкта господарювання та її чисельність: форма власності; вид діяльності; місце підприємства на ринку товарів та послуг; кількість співробітників; обсяг та вартість матеріальних цінностей; наявність різноманітних небезпечних речовин; рівень конфіденційності внутрішньої інформації; активність конкурентів та кримінального оточення;

8. На основі зарубіжного законодавства та практики підтверджено ефективність роботи і затребуваність приватних детективних бюро і служб безпеки в розвинених країнах, які є найбільш ефективними структурами у справі захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання як від промислових шпигунів, так і від зазіхань «рейдерів» на майно та органи управління. Крім суто поліцейських функцій, вони забезпечують перепускний режим, пожежну безпеку на підприємствах і в офісах, ведуть боротьбу з промисловим шпигунством і витоком інформації (контррозвідка), збирають відомості про конкуруючі фірми й осіб, що претендують на звільнені посади (розвідка), проводять розслідування причин виробничих аварій і травм. Співпраця між виробничими суб'єктами господарювання та такими компаніями сприяє захисту економічної безпеки перших від найрізноманітніших загроз сучасного конкурентного світу;

9. На основі аналізу історичного досвіду та сучасного законодавства, яким регулюється господарська діяльність недержавних охоронних агентств,

детективних фірм та служб безпеки, вітчизняного господарського законодавства, що містить окремі протекціоністські норми (зокрема у транспортному, страховому, фінансовому законодавстві), зроблено пропозицію щодо внесення до Закону України «Про охоронну діяльність» та до ліцензійних умов до здійснення охоронної діяльності положення про те, що утворення (заснування) недержавної охоронної служби можливе лише громадянами України та/або суб'єктами господарювання - резидентами України;

10. На основі окремих норм модельного Закону СНД «Про недержавну (приватну) охоронну діяльність і недержавну (приватну) розшукову діяльність», прийнятого міжпарламентською асамблеєю СНД у червні 2003 року, запропоновано доповнення українського законодавства. Серед іншого запропоновано визначення поняття «Приватна детективна діяльність» – це вид підприємницької діяльності, пов'язаної з наданням на платній договірній основі відповідних послуг громадянам і суб'єктам господарювання із метою захисту прав, свобод і законних інтересів клієнтів; запозичення понять розшукова діяльність, недержавна (приватна) розшукова організація, служба безпеки, сищик.

Вказано, що прийняття схожого із Законом СНД закону Україною серед іншого дозволить розмежувати компетенцію між внутрішніми підрозділами безпеки суб'єктів господарювання, недержавними охоронними структурами, державними органами, що також можуть на договірних засадах захищати економічну безпеку суб'єктів господарювання, та контролюючих органів.

Видами приватної детективної діяльності запропоновано визнавати: збір відомостей у цивільних і кримінальних справах на договірній основі з учасниками процесу; вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів; з'ясування обставин неправомірного використання в підприємницькій діяльності фірмових знаків і найменувань, недобросовісної

конкуренції, а також розголошення відомостей, що складають комерційну таємницю; з'ясування біографічних та інших даних про особу окремих громадян (з їхньої письмової згоди) при укладенні ними трудових договорів та інших контрактів (крім відомостей про особисте життя, про політичні і релігійні переконання); пошук безвісти зниклих громадян; пошук втраченого громадянами або підприємствами, установами, організаціями майна;

11. Визначено самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання як комплекс заходів, здійснюваних безпосередньо самими суб'єктами господарювання або іншими компетентними недержавними структурами, та спрямованих на забезпечення стійкого функціонування суб'єкта господарювання шляхом ліквідації або мінімізації ризиків і загроз його діяльності.

Визначено, що самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання досягається силами:

- служби безпеки самих суб'єктів господарювання, яка є структурним підрозділом підприємства, установи, організації;
- суб'єктів господарювання, які надають послуги у сфері охорони, контролю за виконанням договірних зобов'язань, розшуку боржників та їхнього майна, добору і розстановки кадрів, ведення конкурентної розвідки і контррозвідки тощо;
- інших недержавних суб'єктів забезпечення економічної безпеки;

12. Вказано на доцільність розширення компетенції недержавних служб безпеки у частині захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання. На основі аналізу досвіду одночасного функціонування державної поліції, пара-поліції і приватної поліції у Канаді зроблено пропозицію як мінімум надати співробітникам недержавних служб охорони права використання вогнепальної зброї, доступ до різного роду державних реєстрів, у тому числі реєстрів МВС тощо;

13. Показано, що при захисті економічної безпеки держави та її стратегічних підприємств найтісніша взаємодія знаходить прояв між МВС та

недержавними охоронними структурами. Водночас вказано, що діяльність ДСО в якості конкурента недержавних служб охорони є стимулюючим фактором для останніх, який зобов'язує надавати лише якісні послуги, максимально дотримуватися ліцензійних умов, удосконалювати якість послуг та розвивати правову роботу на підприємстві.

Через одночасне виконання схожих завдань із захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання внутрішніми службами безпеки, МВС, прокуратурою, СБУ та іншими державними органами, суб'єктами господарювання, що надають послуги з охорони, запропоновано координувати зусилля між ними через покладання зобов'язання на недержавні служби безпеки налагодити взаємодію та організувати співпрацю із МВС, СБУ та іншими державними органами, а на СБУ та МВС – з планування та проведенні різноманітних складних операцій;

14. Найбільш вагома частина об'єктів державної та комунальної власності знаходиться, перш за все, в галузях, де недоцільним або малоприбутковим є застосування приватного капіталу; у галузях з пролонгованим ефектом – фундаментальних науках та у соціальній сфері (освіта, культура, охорона здоров'я). Питання щодо оптимальної кількості та основних видів об'єктів державної та комунальної власності залишається дискусійним у науковій літературі. Для більш ефективного забезпечення економічної безпеки держави, територіальних громад і суб'єктів господарювання необхідно визначити коло об'єктів, які можуть знаходитись тільки у державній чи комунальній власності, обмежити відповідний перелік цільовими рамками, визначати його за функціональним принципом;

15. Визнано доцільним закріплення у законодавстві критеріїв, які б визначали особливості об'єктів державної та комунальної власності, що впливають на рівень забезпечення їх економічної безпеки. Проте такі критерії можуть бути законодавчо закріплені в якості орієнтирів для визначення об'єктів, які підлягають передачі у державну чи комунальну власність.

Критерії повинні визначатися окремо для об'єктів державної власності та об'єктів комунальної власності;

16. Проведено поділ охоронних служб на групи: 1) з високим ступенем ризику, які здійснюють заходи, пов'язані з охороною особливо важливих об'єктів права державної власності, перелік яких визначається у встановленому КМУ порядку; об'єктів, на яких зберігаються наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори; підприємств, які мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, перелік яких затверджено КМУ; об'єктів, що можуть спричинити виникнення надзвичайної ситуації техногенного і природного характеру та вплинути на стан захисту населення і територій, проекти будівництва яких підлягають державній експертизі з питань техногенної безпеки, перелік яких затверджено КМУ; будівель, в яких розміщуються центральні органи виконавчої влади; банків, місць та/або приміщень, в яких здійснюються валютно-обмінні операції, торгівля виробами з дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органічного утворення, напівдорогоцінного каміння; 2) із середнім ступенем ризику, які здійснюють заходи, пов'язані з охороною навчальних закладів, місць та/або приміщень роздрібною торгівлю, в яких проводяться спортивні та розважальні заходи; 3) із незначним ступенем ризику, які здійснюють охорону об'єктів, не віднесених до майна суб'єктів господарювання з високим і середнім ступенем ризику.

Ступінь ризику має важливе практичне значення і при здійсненні контролю за діяльністю охоронних фірм, адже саме в залежності від нього органом державного нагляду (контролю) визначається періодичність проведення планових перевірок;

17. Класифіковано відносини між суб'єктами охоронної діяльності та органами ліцензування, контролюючими та правоохоронними органами: - відносини, пов'язані з отриманням (продовженням, переоформленням) ліцензій на господарську діяльність з надання послуг з охорони власності та громадян;

- відносини, пов'язані зі здійсненням контролю (нагляду) за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов зазначеної господарської діяльності у сфері надання охоронних послуг;
- відносини із взаємодії в рамках забезпечення охорони громадського порядку охоронними підприємствами, на базі яких створено громадські формування;

18. Через наявність значної кількості публічних інтересів у діяльності суб'єктів господарювання запропоновано законодавчо поширити процедуру ліцензування на усі державні та недержавні служби безпеки незалежно від того яким суб'єктам господарювання вони надають послуги із захисту економічної безпеки. Отримання ліцензії має автоматично вказувати на можливість здійснення професійної господарської діяльності у сфері надання послуг із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, зокрема із застосуванням спеціальних засобів та вогнепальної зброї. Запропоновано на законодавчому рівні замінити орган ліцензування з МВС на СБУ. Поряд із цим зроблено пропозицію надати професійним службам безпеки, що пройшли процедуру ліцензування, дозвіл на використання і застосування професійних засобів активної оборони та вогнепальної зброї;

19. Виокремлено основні стадії процесу сертифікації систем управління менеджментом інформаційної безпеки:

- аудит організації, виявлення слабких місць в управлінні, в бізнес-процесах, рекомендації можливих шляхів усунення невідповідностей;
- роботи з організації проекту впровадження системи інформаційної безпеки, навчання учасників проекту;
- розробка документації системи менеджменту інформаційної безпеки, впровадження документації в підрозділах підприємства;
- підготовка фахівців із внутрішнього аудиту, проведення планових внутрішніх аудитів системи інформаційної безпеки в підрозділах;
- підготовка до сертифікації, проведення аудиту системи менеджменту інформаційної безпеки перед сертифікацією;

- міжнародна сертифікація системи менеджменту інформаційної безпеки;

20. Запропоновано створення на рівноправних партнерських засадах державно-громадського органу з координації питань із розробки стандартів в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, а також визначення у НПА високого рівня провідної організації в галузі забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, якою може бути Державна служба України із захисту персональних даних або Державна служба інтелектуальної власності України чи Український союз промисловців та підприємців, вирішення у повному обсязі проблеми визнання стандартів об'єктами авторського права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шелехов А. О. Щодо поняття економічної безпеки підприємства / А. О. Шелехов, А. С. Нікольсько-Ржевський // Південноукраїнський правничий часопис. — 2010. — № 4. — С. 212—214.
2. Белоусов Е. Н. Институциональные проблемы экономики / Е. Н. Белоусов // Економіка та право. — 2009. — № 2. — С. 119—122.
3. Третяк В. В. Економічна безпека: сутність та умови формування / В. В. Третяк, Т. М. Гордієнко // Економіка та держава. — 2010. — № 1. — С. 6—8.
4. Шмелев Н. П. На переломе : экономическая перестройка в СССР / Н. П. Шмелев, В. В. Попов. — М. : изд-во АПН, 1989. — 398 с.
5. Илларионов А. Критерии экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. — 2000. — № 10. — С. 34—58.
6. Берлач А. І. Безпека бізнесу: Навч. посіб. — К.: Університет «Україна», 2007. — 280 с.
7. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія / О. А. Кириченко, М. П. Денисенко, В. С. Сідяк, С. М. Лаптев, С. А. Єрохін, О. І. Захаров, П. Я. Пригунов та ін. — К.: ІМБ Університету економіки та права «КРОК», 2010. — 412 с.
8. Ісмаїлова С. С. Економічна безпека: сутність та основні її види / С. С. Ісмаїлова // Формування ринкових відносин в Україні. — 2010. — № 10 (113). — С. 126—129.
9. Деревянко Б. Щодо необхідності створення промислово-фінансових груп (економіко-правові аспекти) / Б. Деревянко // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 5. — С. 20—23.
10. Деревянко Б. Необхідність підтримки вітчизняного великого бізнесу / Б. Деревянко // Підприємництво, господарство і право. — 2003. — № 7. — С. 11—14.

11. Деревянко Б. В. Економіко-правові питання формування та діяльності промислово-фінансових груп (історичний аспект) / С. М. Грудницька, Б. В. Деревянко // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 6. — С. 3—7.
12. Гусев В. С. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов : Учебник. — СПб.: ИД «Очарованный странник», 2001. — 256 с.
13. Топалова Л. Д. Правовой режим коммерческой тайны: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Топалова Людмила Дмитриевна. — Донецк, 2006. — 213 с.
14. Абрамов В. Комплексная система безопасности предпринимательства / В. Абрамов // Мир безопасности. — 2001. — № 2. — С. 16—21.
15. Про службу безпеки суб'єктів господарювання та інших юридичних осіб : проект закону України № 5738 від 1 липня 2004 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=18588.
16. Про затвердження Концепції економічної безпеки споживчої кооперації України : постанова шостих зборів Ради Укоопспілки дев'ятнадцятого скликання від 12 листопада 2008 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://uazakon.com/documents/date_3c/pg_gnguso.htm
17. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96—ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
18. Про споживчу кооперацію: Закон України від 10 жовтня 1992 року № 2265-ХІІ у редакції Закону від 9 грудня 2012 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 30. — Ст. 414.
19. Про кооперацію : Закон України від 10 липня 2003 року № 1087-IV у редакції від 6 листопада 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 5. — Ст. 35.

20. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657 у редакції Закону від 2 березня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 48. — Ст. 650.
21. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18—22. — Ст. 144.
22. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.
23. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341—III в редакції Закону від 31 жовтня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. — Ст. 131.
24. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9—10, № 11—12, № 13. — Ст. 88.
25. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 року № 1789—XII в редакції Закону від 24 серпня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 53. — Ст. 793.
26. Про міліцію : Закон України від 20 грудня 1990 року № 565—XII в редакції Закону від 26 жовтня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 4. — Ст. 20.
27. Про службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229—XII в редакції Закону від 26 жовтня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 27. — Ст. 382.
28. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135—XII в редакції Закону від від 26 жовтня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.

29. Малимоленко Р. А. Общие принципы системы безопасности предприятия / Р.А. Малимоленко [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://malimonenko.org.ua/sistema_bezopasnosti.
30. Ирлет Т. Швейцарская система центров реагирования на компьютерные атаки / Т. Ирлет // Материалы Второй международной научной конференции по проблемам безопасности и противодействия терроризму МГУ имени М. В. Ломоносова, 25-26 октября 2006 г. — М.: МЦНМО, 2007. — С. 61—67.
31. Бержье Ж. Промышленный шпионаж : монография / Ж. Бержье. — М.: Вузовская книга; 2011. — 306 с.
32. Курбацкий А. Н. Системная актуализация проблемы информационной безопасности личности / А. Н. Курбацкий // Материалы Третьей международной научной конференции по проблемам безопасности и противодействия терроризму МГУ имени М. В. Ломоносова, 25-27 октября 2007 г. — М.: МЦНМО, 2008. — С. 110—119.
33. Васенин В. А. Информационная безопасность и компьютерный терроризм / В. А. Васенин // Научные и методологические проблемы информационной безопасности (Сборник статей). Под ред. В. П. Шерстюка. — М.: МЦНМО, 2004. — С. 67—85.
34. Хартли Р. Передача информации / Т. Хартли // Теория информации и ее применение: Сборник переводов / Под ред. А. А. Харкевича. — М.: Физматгиз, 1959. — 328 с.
35. Пьянзин К. Болевые точки системы безопасности / К. Пьянзин // LAN/Журнал сетевых решений. — 1996. — Т. 2. — № 5. — С. 67—72.
36. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В. И. Ярочкин. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Ось-89, 2003. — 352 с.
37. Богомолов В. А. Экономическая безопасность: Учебное пособие. — М.: Издательство: "Экзамен", 2009. — 295 с.

38. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность России : Общий курс: учебник / под ред. В. К. Сенчагова. — 2-е изд. — М.: издательство "Дело", 2005. — 896 с.
39. Балашов П. А. Разработка структуры службы безопасности предприятия. Защита информации : монография. — М.: Конфидент, 2000. — 367 с.
40. Брединский А. Из грязи в князи / А. Брединский [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.sec4all.net/modules/myarticles/article.php?storyid=401>.
41. Свободная энциклопедия [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/%CF%E8%ED%EA%E5%F0%F2%EE%ED,%C0%EB%E0%ED>.
42. Дамаскин И. А. 100 великих операций спецслужб / И. А. Дамаскин. — М.: Вече, 2003. — 348 с.
43. Серебрякова Ю. О. Щодо добровільного припинення корпоративних правовідносин між учасником та товариством з обмеженою відповідальністю шляхом відступлення частки (її частини) у статутному капіталі // Наука і правоохорона. — 2012. — № 3. — С. 220—223.
44. Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 2. — Ст. 8.
45. Шелухін М. Л. Транспортне право України. Академічний курс. [підручник] / за ред. М. Л. Шелухіна. — К.: Ін Юре, 2008. — 896 с.
46. Шелухін М. Л. Правове забезпечення збереження вантажів при залізничних перевезеннях: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Інститут економіко-правових досліджень Національної академії наук України. — Донецьк, 2002. — 19 с.
47. Деревянко Б. В. Ліцензування як засіб регулюючого впливу держави на діяльність навчальних закладів / Б. В. Деревянко // Форум права. — 2011. — № 4. — С. 167—178 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11dbvdnz.pdf>.

48. Громова О. М. Економіко-правові аспекти забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Громова, Л. В. Лефтеров // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». — 2014. — Вип.6-2. — Т. 2. — С. 94—98.
49. Шелухіна О. М. Поняття економічної безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Шелухіна // Правове регулювання економічної безпеки України: Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Харків, 21 лютого 2013 р. — Х.: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013. — С. 257—259.
50. Шелухіна О. М. Оцінка ризиків в процесі управління економічною безпекою суб'єктів господарювання / О. М. Шелухіна // Актуальні питання господарського права: забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності: Збірник матеріалів VI міжнародної науково-практичної конференції, м. Донецьк, 14 грудня 2012 року. — Донецьк: ПП «Видавничий дім «Кальміус», 2012. — С. 187—191.
51. Громова О. М. Щодо протекціонізму на ринку надання охоронних послуг / О. М. Громова // Актуальні проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні: матеріали круглого столу; м. Харків, 12 березня 2015 р. — Харків: ХНУВС, 2015. — С. 81—84.
52. Пунда О. О. Приватна охоронна та детективна діяльність (перспективи правового регулювання) / О. О. Пунда // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2009. — Вип. 48. — С. 151—159 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://odin-detective.uaprom.net/a15180-privatna-ohoronna-detektivna.html>.
53. О негосударственной (частной) охранной деятельности и негосударственной (частной) сыскной деятельности: Модельный закон. Принято постановлением двадцать первого пленарного заседания межпарламентской асамблеи СНГ от 16 июня 2003 года № 21-11 [Електронний ресурс]. — Режим доступа: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=997_a21&p=1315989046165612.

54. О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации : Закон РФ от 11 марта 1992 года № 2487-І. (с изменениями от 21 марта 2002 г., 10 января 2003 г., 6 июня 2005 г.) [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.securpress.ru/documents/21.htm>.
55. Про склад робочої групи з розроблення проектів Стратегії забезпечення економічної безпеки України та Національної програми забезпечення економічної безпеки України на період до 2005 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 1998 року № 345-р / Кабінет Міністрів України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=345-98-%F0>
56. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року № 964 в редакції Закону від 14 квітня 2014 року / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
57. Про приватну детективну (розшукову) діяльність : проект закону України № 6288 від 12 квітня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=37435.
58. Про постанови Верховного Суду України, прийняті за результатами перегляду судових рішень господарських судів: лист Вищого господарського суду від 15 березня 2011 року № 01-06/249 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_249600-11.
59. Про затвердження Порядку погодження Міністерством юстиції України планів санації та мирових угод : наказ Міністерства Юстиції України від 4 жовтня 2011 року № 3117/5 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1149-11>.
60. Про затвердження Порядку розроблення проектної документації на будівництво об'єктів : наказ Міністерства регіонального будівництва України від 16 травня 2011 року № 45 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0651-11>.

61. Про затвердження окремих розділів Правил перевезення вантажів : наказ Міністерства транспорту України від 21 листопада 2000 року № 644 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0861-00>.
62. Про затвердження Порядку надання Державним комітетом фінансового моніторингу України Міністерству економіки України інформації для підвищення ефективності здійснення нагляду : наказ Державного комітету фінансового моніторингу України та Міністерства економіки України від 11 серпня 2010 року № 134/996 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0773-10>.
63. Донець Л. І., Ващенко Н. В. Економічна безпека підприємства: Навч. пос. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 240 с.
64. Іванюта Т. М., Заїчковський А. О. Економічна безпека підприємства — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 256 с.
65. Митний кодекс України : Закон України від 13 березня 2012 року № 4495—VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 44—45, № 46—47, № 48. — Ст. 552.
66. Деревянко Б. В. Забезпечення прав власників майна приватних ВНЗ при їх реорганізації / Б. В. Деревянко // Форум права. — 2010. — № 4. — С. 286—291 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10dbvpir.pdf>.
67. Деревянко Б. В. Правові питання підвищення ефективності використання майнової основи господарювання навчальних закладів / Б. В. Деревянко // Вісник господарського судочинства. — 2012. — № 4. — С. 56—65.
68. Краснопёров А. Сценарии развития рынка охраны Украины [Электронный ресурс] / А. Краснопёров // Охранная деятельность. — Режим доступа к журн. : http://www.psj.ru/saver_people/detail.php?ID=67557.

69. Агентство индустриального маркетинга [Электронный ресурс]. — Режим доступа :
http://www.aimarketing.info/ru/rynki/ohrannye_uslugi_i_bezopasnost.htm.
70. Шелухін М. Л. Правовий статус органів внутрішніх справ на транспорті та шляхи його оптимізації / М. Л. Шелухін // Університетські наукові записки. — 2007. — № 1 (21). — С. 178—183.
71. Про створення Координаційної ради МВС із взаємодії ОВС із охоронними підприємствами, їх об'єднаннями та службами безпеки суб'єктів господарювання : наказ МВС України від 28 квітня 2010 року № 162 / МВС України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/printable_article/1065107;jsessionid=D62209209917C3908BA2F0522C6B49E8.
72. Координаційна рада МВС: практичні кроки. Інтерв'ю із першим заступником начальника Департаменту громадської безпеки МВС України полковником міліції Сергієм Поготовим // Мир професійної безпеки. — 2011. — № 3. — С. 14.
73. Сачаво А. Г. Взаємодія державних правоохоронних органів та недержавних охоронних структур у забезпеченні правопорядку в Україні / А. Г. Сачаво // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2003. — № 5. — С. 176—180.
74. Сачаво А. Г. Взаємодія недержавних охоронних структур із правоохоронними органами як нова форма попередження правопорушень / А. Г. Сачаво // Актуальні проблеми юридичних наук у дослідженнях учених. — 2003. — № 18. — С. 14—18.
75. Каракулин М. В. Частные детективные и охранные структуры как форма участия граждан в деятельности по борьбе с преступностью и охране правопорядка / М. В. Каракулин // Юридические науки. — 2011. — Выпуск № 1 [Электронный ресурс]. — Режим доступа :
http://www.online-science.ru/m/products/law_science/gid41/pg0/.

76. Труш І. В. Господарська компетенція комунального підприємства / І. В. Труш // Економіка та право. — 2011. — № 3. — С. 63—67 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/Chaau/2011-4/11tivkkr.pdf>.
77. Про створення державної служби боротьби з економічною злочинністю : постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 1993 року № 510 (втратила чинність на основі постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня 2012 року № 533) / Кабінет Міністрів України // Електронний ресурс. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/510-93-%D0%BF>.
78. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 1 червня 2000 року № 1775—III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 36. — Ст. 299.
79. Про затвердження переліку органів ліцензування : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 року № 1698 у редакції постанови від 27 липня 2011 року № 798 / Кабінет Міністрів України // Офіційний вісник України. — 2000. — № 46. — Ст. 218.
80. Организация хозяйственно-правовой работы на предприятии / Мамутов В. К., Цимерман Ю. С., Михайлин С. З. и др. — М.: Юрид. лит., 1975. — 279 с.
81. Замойский И. Е. Эффективность хозяйственно-правовой работы. — К.: Наук. думка, 1982. — 171 с.
82. Головань І. В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04 / Головань І. В. — Донецьк.: ІЕПД НАН України. — 2003. — 186 с.
83. Шелухин Н. Л. Правовое обеспечение сохранности грузов при железнодорожных перевозках: Монография. — Донецк: ДЮИ, 2004. — 119 с.

84. Коростей В.І. Організація господарсько-правової роботи на підприємстві: Короткий курс лекцій. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. — 158 с.
85. Деревянко Б. В. Надання освітніх послуг: правовий статус суб'єктів : монографія / Б. В. Деревянко ; МВС України, Донецький юридичний інститут. — Донецьк : Видавничий дім «Кальміус», 2011. — 335 с.
86. Деревянко Б. В. Порядок створення навчальних закладів та його правова природа / Б. В. Деревянко // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2012. — № 1 (48). — С. 167—171.
87. Громова О. М. Правова робота із самозабезпечення економічної безпеки суб'єктами господарювання України / О. М. Громова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2014. — № 4 (51). — С. 176—182.
88. Громова О. М. Питання взаємодії недержавних охоронних структур із правоохоронними органами при забезпеченні захисту економічної безпеки / О. М. Громова // Порівняльно-аналітичне право. — 2014. — № 7—8. — С. 102—105 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://pap.in.ua/8_2014/29.pdf.
89. Громова О. М. Захист економічної безпеки суб'єкта господарювання силами і засобами власних та найманих професійних служб / О. М. Громова // «Право, суспільство і держава: форми взаємодії»: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 16-17 січня 2015 р. — К.: Центр правових наукових досліджень, 2015. — С. 24—27.
90. Вінник О. М. Господарське право: Курс лекцій. — К.: Атіка, 2004. — 624 с.
91. Омельченко О. Найперше слово – за міською громадою / О. Омельченко // Віче. — 2005. — № 3. — С. 5—6.
92. Господарське право: Навч. посібник / Жук Л. А., Жук І. Л., Неживець О. М. — К.: Кондор, 2003. — 400 с.

93. Серебрякова Ю. О. Завдаток як вид забезпечення виконання зобов'язання / Ю. О. Серебрякова // Юридичний вісник «Повітряне та космічне право». — 2010. — № 2 (15). — С. 40—43.
94. Бобкова А. Г. Щодо гарантійного платежу як способу забезпечення виконання договорів оренди / А. Г. Бобкова, Ю. О. Серебрякова // Правничий часопис Донського університету. — 2013. — № 1 (29). — С. 79-85.
95. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40—41, 42. — Ст. 492.
96. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / за заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 688 с.
97. Хозяйственный кодекс Украины : Научно-практический комментарий / Под общ. ред. А.Г. Бобковой. — Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнячук НН, 2008. — 1296 с.
98. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 року № 242 // Офіційний вісник України. — 1999. — № 44. — Ст. 2206.
99. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 10 квітня 2014 року № 1197-VII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 24. — Ст. 883.
100. Кулешов Е. В. Государственная собственность субъектов РФ как основа их экономической самостоятельности / Е. В. Кулешов // Государство и право. — 2005. — № 6. — С. 40—47.
101. Апанасенко К. І. Право комунальної власності : господарсько-правовий аспект : монографія / К. І. Апанасенко. — К.: Видавничий дім «Слово», 2010. — 264 с.

102. Ларссон Т. Проміжний рівень управління в європейських державах: складність проти демократії? / За ред. Т. Ларссона, К. Нодмена, Ф. Петітвілля. — К. : К.І.С., 2003. — 346 с.
103. Серебрякова Ю. О. Правові аспекти конкурсного порядку набуття права оренди державного нерухомого майна / Ю. О. Серебрякова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2010. — № 4 (43). — С. 259—263.
104. Сасенко Ю. І., Ткачук А. Ф., Привалов Ю. О. Місцеве самоврядування в Україні: проблеми і прогнози. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 1997. — 148 с.
105. Галаур С. В ЄВРО-2012 – на електромобілі / С. Галаур // Урядовий кур'єр. — 2010. — № 59. — 31 березня. — С. 5.
106. Нагребецька І. Змінюватися, щоб змінювати / І. Нагребецька // Урядовий кур'єр. — 2003. — № 123. — С. 6.
107. Труш І. В. Деякі питання щодо удосконалення правового регулювання контролю за діяльністю суб'єктів господарювання / І. В.Труш // Держава та регіони. Серія: Право. — 2014. — № 4 (46). — С. 104—108.
108. Смолин Г. В. Господарське право України. Загальна частина: Навч. посібник. — Львів: Ліга-Прес, 2008. — 372 с.
109. Про міський електричний транспорт : Закон України від 29 червня 2004 року № 1914-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 51. — Ст. 548.
110. Про телекомунікації : Закон України від 18 листопада 2003 року № 1280-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 12. — Ст. 155.
111. Про електроенергетику : Закон України від 16 жовтня 1997 року № 575/97-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 1. — Ст. 1.

112. Про нафту і газ : Закон України від 12 липня 2001 року № 2665-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 50. — Ст. 262.
113. Про теплопостачання : Закон України від 2 червня 2005 року № 2633-IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 28. — Ст. 373.
114. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 року № 1060—XII / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 34. — Ст. 451.
115. Про театри і театральну справу : Закон України від 31 травня 2005 року № 2605—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 26. — Ст. 350.
116. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801—XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 4. — Ст. 19.
117. Про музеї та музейну справу : Закон України від 29 червня 1995 року № 249/95—ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 25. — Ст. 191.
118. Про національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 року № 3814-XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 15. — Ст. 86.
119. Про затвердження Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та інвалідів, геріатричний пансіонат, пансіонат для ветеранів війни та праці : наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 29 грудня 2001 року № 549 / Міністерство праці та соціальної політики України // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0066-02>

120. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 року № 1805-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 39. — Ст. 333.
121. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 року № 2456-XII / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 34. — Ст. 502.
122. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768—III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3—4. — Ст. 27.
123. Про автомобільні дороги : Закон України від 8 вересня 2005 року № 2862—IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 51. — Ст. 556.
124. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
125. Гордієнко Т. М. Характеристика економічної безпеки на регіональному рівні / Т. М. Гордієнко // Економіка та право. — 2009. — № 2. — С. 104—108.
126. Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження охоронної діяльності : наказ МВС України від 9 серпня 2013 року № 761, зареєстрований в Мін'юсті України 30 серпня 2013 року за № 1491/24023 / МВС України // [Електронний ресурс]. — режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1491-13>.
127. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 5 квітня 2007 року № 877-V / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 29. — Ст. 389.
128. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері надання послуг, пов'язаних з охороною державної та іншої власності, а також охороною

громадян, і визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) : постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2010 року № 565 в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2014 року / Кабінет Міністрів України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/565-2010-%D0%BF>.

129. Про підприємництво : Закон України від 7 лютого 1991 року № 698—XII (втратив чинність (крім статті 4) у зв'язку з введенням в дію Господарського кодексу України) / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 14. — Ст. 168.
130. Про затвердження Порядку контролю за додержанням ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з охорони власності та громадян: Наказ МВС України від 25 лютого 2011 року № 76 / Міністерство внутрішніх справ України // Офіційний вісник України від 15 квітня 2011. — № 26. — С. 200.
131. Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії: постанова Кабінету Міністрів України від 7 вересня 1993 року № 706 / Кабінет Міністрів України // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/706-93-%D0%BF>.
132. Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку : постанова Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 року № 49 у редакції від 25 вересня 2014 року / Рада Міністрів УРСР // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/49-91-%D0%BF>.
133. Деревянко Б. В. Правове регулювання господарської діяльності навчальних закладів : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.04 / Деревянко Богдан Володимирович. — Донецьк, 2014. — 504 с.

134. Деревянко Б. В. Послуги у сфері освіти: правове регулювання: монографія / Б. В. Деревянко ; МВС України, Донецький юридичний інститут. — Донецьк : Видавничий дім "Кальміус", 2013. — 387 с.
135. Мамутов В. Посилення публічних засад у правовому регулюванні господарської діяльності / В. Мамутов // Право України. — 2009. — № 9. — С. 83—94.
136. Сыроватка С. Частные батальоны просят огня / С. Сыроватка, О. Миронова // Власть денег. — 2010. — № 7—8. — С. 12.
137. Солнышкова О. В. Специальная правоспособность субъектов частной детективной и охранной деятельности / О. В. Солнышкова // Журнал российского права. — 2001. — № 5. — С. 47—53.
138. Охранные фирмы в столице милиция не контролирует – прокуратура [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://life.comments.ua/2012/12/18/377865/ohrannie-firmi-stolitse.html>.
139. Руденко Л. Д. Суб'єкти права на комерційну таємницю / Л. Д. Руденко // Правничий часопис Донецького університету. — 2009 — № 1. — С 115—121.
140. Віхров О. П. Господарське право. Спеціальна частина: навч. посібник. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. — 344 с.
141. ISO 9000 - управление качеством : Официальный сайт Международной организации по стандартизации. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.iso.org/iso/ru/home/standards/management-standards/iso_9000.htm.
142. ISO 14000 - экологический менеджмент : Официальный сайт Международной организации по стандартизации. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.iso.org/iso/ru/home/standards/management-standards/iso14000.htm>.
143. ISO 22000 - управление безопасностью продуктов питания Офіційний сайт Международной организации по стандартизации [Электронный ресурс]. — Режим доступа:

<http://www.iso.org/iso/ru/home/standards/management-standards/iso22000.htm>.

144. ISO 27001 - Информационные технологии. Методы обеспечения защиты. Системы менеджмента защиты информации. Обзор и словарь : Официальный сайт Международной организации по стандартизации [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.iso.org/iso/ru/home/search.htm?qt=27000&sort=rel&type=simple&published=on>.
145. Про затвердження Порядку митного оформлення товарів, що ввозяться на митну територію України та підлягають обов'язковій сертифікації в Україні, і визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2008 року № 4461831 [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України // Законодавство України : Офіційний сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/446-2008-%D0%BF>.
146. Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності : Закон України від 1 грудня 2005 року за № 3164—VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 12. — Ст. 101.
147. Державний Комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики : Офіційний сайт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dssu.gov.ua>.
148. Громова О. М. Питання сертифікації господарської діяльності з надання послуг із забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Громова // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. — 2014. — № 4 (I). — С. 195—203.
149. Громова О. Н. Совершенствование украинского законодательства о государственном контроле качества защиты экономической

безпеки суб'єктів господарювання / О. Н. Громова // *Leges et Vita*. — 2015. — № 3. — С. 41—45.

150. Громова О. М. Майнові елементи забезпечення захисту економічної безпеки суб'єктів господарювання / О. М. Громова // *Сучасні наукові дослідження представників юридичної науки – прогрес законодавства України майбутнього: Матер. міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпропетровськ, 16-17 січня 2015 р.* — Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2015. — С. 26—28.
151. Громова О. М. Сертифікація підприємств сфери безпеки в Україні / О. М. Громова // «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети»: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 23-24 січня 2015 р.). — Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. — С. 38—41.
152. Громова О. М. Питання ліцензування охоронної діяльності / О. М. Громова // Шості економіко-правові дискусії: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. — Львів, 2015. — С. 101—102.

ДОДАТКИ: